

МОНГОЛ УЛСЫН ИХ СУРГУУЛЬ
ОЛОН УЛСЫН ХАРИЛЦАА, НИЙТИЙН
УДИРДЛАГЫН СУРГУУЛЬ

ОЛОН УЛСЫН ХАРИЛЦАА

/ТУСГАЙ ДУГААР/

МУИС ПРЕСС ХЭВЛЭЛИЙН ГАЗАР

**“МОНГОЛ-ОРОСЫН ХУДАЛДАА, ЭДИЙН ЗАСГИЙН
ХАМТЫН АЖИЛЛАГААНЫ ТУЛГАМДСАН АСУУДАЛ”**

**Хамтарсан эрдэм шинжилгээний бага хурлын илтгэлүүд
2017.12.15. Улаанбаатар хот**

**“АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ МОНГОЛО-РОССИЙСКОГО
ТОРГОВО-ЭКОНОМИЧЕСКОГО СОТРУДНИЧЕСТВА”**

**Доклады совместной научной конференции
15.12.2017 г. Улаанбаатар**

**РЕДАКТОР:
ЭМХТГЭСЭН:**

**Д-р /Ph.D/ Д.АЮУШ
Д.ӨНӨРМАА**

ГАРЧИГ

I. Монгол Оросын худалдаа, эдийн засгийн хамтын ажиллагаа

1. ***Ч.Хашчулуун***
Перспективы монголо-российского сотрудничества в сфере экономики 6
2. ***В.А. Родионов***
Экономическая безопасность Монголии: представления и реалии 10
3. ***Д.Аюуш***
Актуальные проблемы торгово-экономического сотрудничества между Монголией и Россией 20
4. ***Ё.Жаргалсайхан***
Монгол-Оросын худалдаа, хамтын ажиллагааны зарим асуудал 33
5. ***О.Очирмаа***
Насущные вопросы приграничного сотрудничества 50
6. ***Д.Өнөрмаа***
Олон улсын цөмийн эрчим хүчний хамтын ажиллагаан дахь Монгол-Оросын харилцаа 54
7. ***В. С.Потаев, А. А. Кравцова, Т. А.Витульева***
К вопросу о перспективах развития приграничных территорий как одного из направлений активизации торгово-экономических отношений между Россией и Монголией 69
8. ***А.Даваасүрэн***
Монгол-Оросын худалдаа, Бизнесийн хамтын ажиллагаанд тулгамждаж буй асуудлууд 84

II. Монгол-хятад-оросын эдийн засгийн коридор

9. ***А.П. Суходолов, Ю.В. Кузьмин, А.Ф. Манжигеев***
Национальные интересы России в треугольнике отношений Россия-Монголия-Китай: проблемы, противоречия, сценарии 92
10. ***Р Батмэнд.***
Монгол-Хятад-Оросын эдийн засгийн хонгил: Монгол Улсын үндэсний ашиг сонирхол. 100
11. ***Ё.Жаргалсайхан***
Монгол-Орос-Хятадын төмөр замын хойд коридор 116
12. ***Г.Төмөрчулуун***
Экономический коридор «Китай-Монголия-Россия»: Национальные интересы и инфраструктурный транснационализм 126
13. ***Б.Санжмятав***
ОХУ-Монгол-Хятадын эдийн засгийн коридор: Монголын хувьд бий болох боломж, эрсдэл 132
14. ***Ж. Баттөр***
ОХУ, БНХАУ-ын харилцаанд гарч болзошгүй зөрчилдөөн 142
15. ***С.Баясгалан***
Оросын гео-эдийн засгийн бодлого дахь Монгол Улс. 151

**МОНГОЛ-ОРОСЫН
ХУДАЛДАА, ЭДИЙН ЗАСГИЙН
ХАМТЫН АЖИЛЛАГАА**

ПЕРСПЕКТИВЫ МОНГОЛО-РОССИЙСКОГО СОТРУДНИЧЕСТВА В СФЕРЕ ЭКОНОМИКИ

*Ч.Хашчулуун**

С начала 1990-х годов экономические отношения между странами перешли в новую фазу отношений, построенных на торговле с использованием твердой валюты и мировых цен. Вплоть до начала 90-х годов прошлого века СССР был главным торговым партнером, инвестором и кредитором Монголии. Обширный рынок СССР помог быстрому развитию монгольской легкой промышленности, способствовал росту товарообмена между двумя странами.

С переходом на рыночные основы в 1993 году был заключен Договор о дружественных отношениях между Монголией и Россией. Ряд документов, подписанных в начале 1990-х годов, такие как Межправительственное соглашение о торгово-экономическом сотрудничестве, Соглашение о создании Межправительственной комиссии по торгово-экономическому, научно-техническому и культурному сотрудничеству (1991 года), Межправительственное соглашение о платежах (1992 года), оформили новую базу для рыночных отношений между странами. Состоявшийся в 2000 году визит Президента РФ В.В. Путина в Монголию и принятое совместное заявление («Улаанбаатарская декларация») сыграли принципиально важную роль в активизации торгово-экономического сотрудничества двух стран. С 2000 года подписаны соглашения о сотрудничестве в сфере атомной энергии, сотрудничестве между органами местных властей, консульская конвенция, упорядочено сотрудничество между двумя странами в отношении предприятий “Эрдэнэт” и “Монголросцветмет”.

Произошли позитивные сдвиги в области кооперации в сфере туризма, образования, обороны, в 2006 году принята Московская декларация, подписан Договор между Российской Федерацией и Монголией о режиме российско-монгольской государственной границы; там же принята Программа по развитию российско-монгольского торгово-экономического сотрудничества на 2006–2010 годы; подписан Протокол об активизации сотрудничества между Министерством Российской Федерации по делам гражданской обороны, чрезвычайным ситуациям и ликвидации последствий стихийных бедствий и Государственным управлением

* Д-р (Ph.D.), профессор кафедры экономики МонГУ.

по чрезвычайным ситуациям Монголии; Меморандум о сотрудничестве в области железнодорожного транспорта между Министерством транспорта Российской Федерации и Министерством дорог, транспорта и туризма Монголии; и укреплено сотрудничество в сфере транспорта, миграции, культуры, новостей. После Эрдэнэта было упорядочено сотрудничество в области ветеринарии, авиаперевозок, полезных ископаемых, в 2009 году принята Декларация о развитии стратегического партнерства между Монголией и Российской Федерацией, создана совместная компания “Дорнод Уран”, подписано Соглашение между Министерством дорог и транспорта Монголии и ОАО «Российские железные дороги» о стратегическом партнерстве по модернизации и развитию Улан-Баторской железной дороги и принят Меморандум между Министерством экономического развития Монголии и Министерством экономического развития Российской Федерации о сотрудничестве в развитии российско-монгольских экономических связей. Продолжились встречи на высшем уровне, произошло заметное улучшение отношений между регионами стран.

В последние годы активно развивается туризм между двумя странами. В силу безвизового соглашения поездки граждан обеих стран активизировались, появились новые маршруты для поездок. Значительно активизировались встречи бизнес-делегаций, появились новые планы экономического сотрудничества, которые охватывают и третьи страны. По данным МФ Монголии, в 1990-2014 годах было инвестировано около 300 миллионов долларов в страну, решены главные проблемы сотрудничества, такие, как долг Монголии, образовавшийся во времена социализма, а в 2015 году оборот торговли между двумя странами достиг 1.097 миллиарда долларов.

Однако эти цифры не показывают общей тенденции развития сотрудничества. Хотя торговый оборот между странами в 2012 году составлял 1.97 миллиарда долларов, но всего за три года снизился почти на 50%, причем в основном за счет падения российского экспорта в Монголию с 1.847 миллиардов долларов в 2012 до 1.021 миллиарда. Разница между экспортом Монголии в Россию и импортом из России стала просто неприличной - в 2015 году Монголия экспортировала в Россию всего товаров на 76 миллионов долларов, причем этот экспорт упал по сравнению с 79 миллионами долларов в 2012 году. В 2016 году общий товарооборот

снизился до 931 580 440 долл. США², упав на 19% по сравнению с 2015 годом, а экспорт Монголии в Россию составил всего 35 миллионов долларов. Монгольский экспорт в Россию продолжал снижаться - в первом полугодии 2017 года составил всего 16 миллионов долларов.

На фоне ухода России из дольщиков комбината “ГОК Эрдэнэт” в 2016 году и продолжающейся стагнации в области инвестиций - в последние 10 лет не произошло ни одного какого-либо значительного совместного инвестиционного проекта, за исключением, пожалуй, открытия магазинов российского супермаркета “Абсолют”, падение торгового оборота между странами и отсутствие какого-либо значительного прорыва в области инвестиций уже не является секретом. Активные встречи на высшем уровне так и не смогли превратиться в конкретные инвестиции, и проекты сотрудничества различных компаний так и не состоялись.

Таким образом, на нынешний момент можно выделить три главных момента в монголо-российских экономических отношениях.

1. Происходит активное развитие дипломатических и культурных отношений на фоне общего снижения товарооборота между странами.
2. Количество совместных инвестиционных проектов уменьшилось, и тенденции их роста не наблюдается.
3. Падение экспорта из Монголии в Россию достигло чрезвычайно низкого уровня, который в общем-то никак не соответствует размеру российского рынка и потенциалу монгольского экспорта в Россию. Из этого можно сделать вывод, что падение монгольского экспорта в Россию не является результатом влияния чисто экономических факторов (например, теория гравитационного притяжения международной торговли теоретически бы показала Россию одним из ведущих монгольских рынков сбыта, основываясь на чисто экономических показателях), а есть следствие неэкономических, скорее административных препон и барьеров для входа на рынок России. В то же время, большой объем импорта из России показывает, что с монгольской стороны таких барьеров не наблюдаются. Поэтому открытие российского рынка для монгольских товаров является большим приоритетом для развития отношений, чем увеличения дальнейшего импорта товаров из России в Монголию.

² Голубева А. С. Российско-монгольские отношения на современном этапе развития // Молодой ученый. — 2017. — №48. — URL <https://moluch.ru/archive/182/46825/> (датаобращения: 07.12.2017).

ЗАКЛЮЧЕНИЕ.

1. Без открытия российского рынка для монгольских товаров нынешний потенциал экономического сотрудничества между странами, вероятно, исчерпал себя и перспективы для бурного развития торговли либо инвестиций на данный момент не наблюдаются. Поэтому политические шаги, такие как сотрудничество с ЕврАзЭС видятся более перспективным выходом из сложившейся ситуации.

ЭКОНОМИЧЕСКАЯ БЕЗОПАСНОСТЬ МОНГОЛИИ: ПРЕДСТАВЛЕНИЯ И РЕАЛИИ³

*В.А. Родионов**

Термин «безопасность» вошел в монгольский политический лексикон относительно недавно, история его использования в официальных документах и научных работах насчитывает примерно два последних десятилетия. Однако можно с уверенностью заключить, что проблемы безопасности и их обсуждение в современной Монголии занимают одно из ведущих мест среди всего спектра рассматриваемых общественно-политических проблем страны. В Монголии за постсоциалистический период дважды принимались Концепции национальной безопасности (в 1994 и в 2010 гг.), на постоянной основе функционирует Совет национальной безопасности, возглавляемый президентом страны, существуют несколько научных институтов, изучающих проблемы безопасности.

История Монголии последнего столетия продемонстрировала устойчивую зависимость её национальной безопасности от внешних факторов, представленных в первую очередь политикой великих держав в этом регионе мира. Обретение Монголией независимости от Цинского, а затем и республиканского Китая было бы невозможно без поддержки со стороны Российской империи / СССР. Оборонная политика Монголии социалистического периода была полностью увязана с советско-монгольским военно-политическим союзом, а выражение «СССР – гарант безопасности МНР» не являлось лишь идеологическим лозунгом той эпохи. Соответственно, опыт XX века повлиял на представления о национальной безопасности Монголии, безопасность стала ассоциироваться с национальной независимостью [Галиймаа 2012: 177-190].

С распадом СССР и дезинтеграцией социалистической системы монгольская стратегия обеспечения национальной безопасности подверглась трансформации. Новая внешнеполитическая стратегия получила название *олон тулгуурт* («многоопорная») [Монгол улсын гадаад бодлогын...]. На смену односторонней ориентации Улан-Батора на северного соседа пришла политика, направленная на установление многосторонних отношений с различными государствами и международными организациями. Она

³ Исследование выполнено при финансовой поддержке РФФИ «Внешние факторы политического процесса в современной Монголии», № 17-27-03001

* Кандидат политических наук, доцент, Бурятский государственный университет.

означала поддержание добрососедских отношений с географическими соседями – Россией и Китаем, а также выстраивание отношений с «третьим коллективным соседом» – США, Японией, Германией и другими внерегиональными акторами [Монгол улсын гадаад бодлогын...]. По свидетельству бывшего премьер-министра Монголии С. Баяра, «во время разработки Концепции национальной безопасности в первой половине 1990-х гг. была составлена формула: “30:30:40”, которая определяет оптимальное соотношение отношений с РФ, КНР и другими мировыми странами» [Экс-премьер Монголии...].

Иными словами, в основу многоопорной внешней политики был положен принцип равноудаленности⁵ от основных внешних партнеров страны. Равноудаленность была рассчитана на то, что Москва, Пекин и третьи игроки будут уравнивать друг друга в процессе конкурентной борьбы за влияние на Монголию. Тем самым национальная безопасность страны была увязана с *желаемым балансом внешних сил*. При этом особое внимание уделялось «обеспечению экономической безопасности, избеганию попадания в чрезмерную экономическую зависимость от какого-нибудь государства» [Монгол улсын гадаад бодлогын...].

I

Акцент на экономической безопасности был предопределен уникальной ситуацией, сложившейся вокруг Монголии в конце XX века.

На протяжении большей части прошлого столетия борьба великих держав за влияние в Монголии шла с использованием военных методов. Выход Монголии из состава Цинской державы состоялся при прямой (в том числе военной) поддержке Российской империи. Дальнейшие события, имевшие отношение к обретению Монголией независимости и национального суверенитета, были также связаны с силовыми методами – либо с их применением, либо с угрозой применения. Так было в случае с борьбой против китайских оккупантов и войск барона Р. Унгерна, в боях против Японии на реке Халхин-Гол, во время конфронтации 1960 – 1980-х гг. с КНР. Только вывод советских войск из Монголии на рубеже 1980 – 1990-х гг. привел к ситуации, когда страна перестала рассматриваться в качестве арены военного противостояния великих держав. Важным принципом

⁵ Хотя в Концепции национальной безопасности Монголии в редакции 1994 года есть указание на то, что «принцип сбалансированности в отношениях со своими соседями... не означает равноудаленности» (Concept of National Security of Mongolia. Ulaanbaatar. 1999. P.9) данный термин, на взгляд автора, точно отражает существо вопроса.

внешней политики постсоциалистической Монголии стало невступление в какие-либо военно-политические блоки, аналогичные ОВД или НАТО. Действующая конституция Монголии запрещает размещать на территории страны иностранные военные базы (статья 4, пункт 3)[Монгол улсын үндсэн хууль, 2009: 6], территория Монголии признается пятью ядерными державами свободной от ядерного оружия [Ядерная «пятерка»...]. Данные изменения стали предпосылкой для принципиально новой международно-политической ситуации вокруг Монголии, характеризующейся невоенным соперничеством великих держав за влияние в регионе.

В силу указанных обстоятельств основной акцент в деле обеспечения национальной безопасности был сделан на экономические аспекты. В последние годы особую роль экономической безопасности Монголии придает тот факт, что современная экономика Монголии переживает бум, связанный с развитием горнорудной отрасли. Обширные запасы угля, меди, золота, урана и других полезных ископаемых рассматриваются руководством страны в качестве важнейшего источника экономического благосостояния Монголии. Одним из ключевых условий экономического развития Монголии является вовлечение иностранных компаний в проекты по разработке крупных месторождений полезных ископаемых. Более того, вопрос о сотрудничестве с иностранными компаниями выступает важной составляющей монгольской стратегии внешней политики и национальной безопасности. Конкуренция иностранных компаний на монгольском рынке полезных ископаемых маркирована как геополитическое соперничество великих держав. В комментариях монгольских официальных лиц [Интервью «Голосу России»...; Интервью советника...] постоянно присутствуют во взаимосвязи две темы: географической замкнутости страны между Россией и Китаем и выбора иностранного инвестора для крупных месторождений полезных ископаемых. Большинство крупных иностранных компаний, имеющих свои интересы в добывающем секторе Монголии, либо пользуются широкой поддержкой со стороны правительств собственных стран (например, японские «Mitsui» и «Marubeni», американская «Peabody Energy»), либо являются государственными (китайские «Shenhua Energy» и «CNNC», российские АО «РЖД» и АО «Атомпредметзолото», южнокорейская «Korean resources», французская «Areva»). Так, заместитель министра торговли США С. Кумар во время своего визита в Монголию в октябре 2011 года в разговоре с монгольскими коллегами выразил мнение о неизбежности победы в международном тендере на право разработки

Таван Толгой американской компании «Energy Resources» [Монголия сегодня 2011]. Программа официального визита в Японию в марте 2012 года премьер-министра Монголии С. Батболда включила в себя, в том числе подписание Меморандума взаимопонимания междугосударственной компанией «Эрдэнэс Таван Толгой» - оператором Таван Толгой и японской компанией «Mitsui» [Монголия сегодня, 2012].

II

Таким образом, баланс внешних сил означает в первую очередь баланс экономических сил. Однако опыт двух последних десятилетий ставит под сомнение устойчивость и долгосрочность подобной стратегии обеспечения национальной безопасности.

С начала 1990-х гг. Китай стал наращивать свое экономическое влияние в Монголии. В 1999 году КНР вышла на первое место во внешнеэкономических связях с Монголией, впервые в новейшее время опередив Россию. В первое десятилетие XXI века значение Китая как ключевого внешнеэкономического партнера Монголии только возрастало. Так, если в 2008 г. доля КНР во внешней торговле Монголии составляла 43,8%, то в 2015 г., т.е. она уже была равна 62,6% [Монгол улсын статистикийн эмхтгэл, 2015: 286]. Для сравнения: доля России в эти же годы – 23,0% и 12,9% соответственно, остальных стран – 33,2% и 24,5% [Монгол улсын статистикийн эмхтгэл, 2015: 286]. В общем объеме иностранных инвестиций, вложенных в экономику Монголии за последние 25 лет (1991 – 2016 гг.), на инвестиции из Китая приходится почти 50%.

Китай – фактически монополист в сфере монгольского экспорта: львиная доля сельскохозяйственной продукции (козий пух, кожа, шкуры) и продуктов горнорудной промышленности (уголь, медь, золото) закупается китайской стороной. В процентном отношении китайская доля в монгольском экспорте по итогам 2015 г. достигла 83,7% [Монгол улсын статистикийн эмхтгэл, 2015: 287]. Также следует отметить, что, если взять постсоциалистический период целиком, то окажется, что импорт китайских товаров в Монголии больше российского импорта. Еще в 2010 году второй превышал первый примерно на 75 млн. долл., но уже в 2015 году китайская сторона опередила российскую по этому показателю на 369 млн. долл. [Монгол улсын статистикийн эмхтгэл, 2015: 288] КНР все в большей степени становится гегемоном во внешней торговле с Монголией, возрастает как импортная, так и экспортная зависимость Монголии от Китая.

На данный момент существует большая вероятность превращения Монголии в сырьевой придаток Китая. Этому способствует выбранная Пекином стратегия. Китайские компании нацелены на покупку крупных месторождений полезных ископаемых зарубежных стран с целью дальнейшей добычи и транспортировки для переработки на своей территории. Наиболее предпочтительным вариантом для КНР является прямой доступ к сырьевым активам (природным ресурсам и объектам инфраструктуры) через получение лицензий на геологическое изучение, разведку и добычу сырья, участие в капитале компаний и др. Подобная практика имеет место в отношениях Китая с целым рядом стран. Например, Китай заключает контракты на покупку акций в австралийских корпорациях, имеющих свои урановые рудники, приобрел акции австралийской компании “Perin Nini Minerals Ltd.” и с нею же учредил совместное предприятие с долей своего участия в 60%. [Тутнова 2012: 241]. Не менее яркие примеры дает Африка. Так, китайская горнорудная компания “Цзинчуань” приобрела в мае 2010 г. пакет в 51% акций южноафриканской компании по добычи платины “Весизме”, что впервые предоставило Китаю прямой доступ к платине [Дейч 2012: 96].

В случае с Монголией та же практика налицо в нефтяной, урановой, угольной отраслях. Китайская «Petro China» занимается добычей нефти в местности Тамцаг, «CNNC» владеет лицензией на разработку урановых месторождений Гурван Булаг, и вся продукция данных месторождений в сыром виде отправляется в Китай. Что в корне противоречит принятой в 2011 году новой Концепции внешней политики Монголии, в которой поставлена задача добиться полной переработки горнорудного и сельскохозяйственного сырья, выпуска конечной продукции с добавленной стоимостью, производства импортозамещающей продукции [Монгол улсын гадаад бодлогын].

Кроме того, китайская сторона регулярно предоставляет различные финансовые кредиты Монголии, что, по словам профессора Института международных отношений Монгольского государственного университета Н. Алтанцэцэг, «позволяет Китаю занять место России в качестве основного патрона в сфере экономической помощи» [Altantsetseg 2003: 72].

Таким образом, Китай за последнее десятилетие превратился в фактического гегемона в экономических отношениях с Монголией, что лишь усилило традиционные, привнесенные историей страхи монголов перед своим южным соседом. Поэтому экономическая гегемония КНР не может не рассматриваться в качестве вызова экономической безопасности

Монголии.

Россия, которая по распространенным в Монголии представлениям должна была остаться одним из трех центров силы, на протяжении всего постсоциалистического периода теряла свои позиции в экономических отношениях с Монголией. В течение 1990-х гг. объемы торговли между двумя странами неизменно снижались – с 1233 млн долл. в 1990 году до 198 млн долл. в 1999 году [Монгол улсын статистикийн бюллетень 2000: 177]. Увеличение товарооборота во второй половине 2000-х гг. оказалось не столь существенным на фоне монголо-китайской торговли. Кроме того, сохраняется узкий ассортимент российских товаров, ввозимых в Монголию. Это главным образом нефтепродукты: их доля не опускается ниже 60% от всего экспорта России в Монголию [Торгово-экономическое сотрудничество...]. Узость ассортимента российских товаров делает российские экономические позиции в Монголии уязвимыми. Так, гипотетическое сокращение потребностей монгольской экономики в нефтепродуктах может существенно снизить объемы торговли. Кроме того, в среднесрочной перспективе не исключен вариант, при котором монгольская сторона сможет в значительной степени самостоятельно обеспечить себя нефтепродуктами. Согласно планам монгольского правительства, уже к 2015 году в стране должна была быть налажена собственная нефтедобывающая и нефтеперерабатывающая отрасль, полностью покрывающая потребности национальной экономики [Parliament discusses oil policy...]. Хотя данные планы пока не реализованы, возможный запуск НПЗ в Монголии может сказаться на объемах российского экспорта.

Внерегionalные государства в силу ряда объективных причин (географическая удаленность Монголии, плохое состояние коммуникаций, узкий внутренний рынок) так и не смогли стать стабильными внешнеэкономическими партнерами Монголии, образовать в долгосрочной перспективе третий равноценный полюс влияния в регионе. Как было показано выше, доля третьих стран во внешнеторговом обороте Монголии не только не увеличивается, но и имеет тенденцию к уменьшению.

Также стоит отметить, что большинство западных компаний, заинтересованных исключительно в собственной экономической прибыли, рассматривают в качестве потенциального рынка сбыта продукции горнорудной отрасли только китайский рынок. Например, американская компания «Peabody Energy» создала совместное предприятие с китайской транспортной компанией «Winsway Coking Coal» для добычи монгольского

угля и дальнейшей его продажи в Китай. Канадско-австралийский тандем «Ivanhoe Mines» и «Rio Tinto» продукцию медного месторождения Оюу Толгой также намеревается реализовывать на китайском рынке. Другая канадская компания «Western Prospector Group», владевшая лицензиями на разработку урановых месторождений Гурван Булаг, предпочла продать свои акции китайской компании. Схожий сюжет – продажа американской компанией «Soko International» китайской компании «Petro China» активов нефтяного месторождения Тамцаг. По сути, западные компании выступают естественными партнерами и даже экономическими агентами Китая в его политике по замыканию на себе рынка полезных ископаемых Монголии.

III

Как видим, в 2000-х гг. стало очевидным изменение существовавшего ранее баланса сил, наметилась перспектива односторонней привязки Монголии к своему южному соседу. Это противоречит одному из пунктов Концепции внешней политики Монголии (как в редакции 1994 года, так и в новой редакции 2011 года) об отношениях с крупными, влиятельными государствами мира. В Концепции внешней политики в редакции 2011 года, в частности, сформулировано следующее положение [Монгол улсын гадаад бодлогын...]: «Наряду с развитием отношений и сотрудничества с влиятельными глобальными и региональными государствами остерегаться попадания в чрезмерную зависимость или подчиненное положение от какого-либо государства».

Фактически принцип равноудаленности в отношениях с основными внешнеполитическими партнерами становится при существующих тенденциях неэффективным – а значит, в значительной мере и неоправданным, – ибо с неизбежностью оборачивается преимуществом только для одной стороны, китайской.

Слабым местом монгольских представлений о национальной безопасности является устаревшее понимание принципов ее обеспечения. В монгольском языке термин *аюулгүй байдал* = безопасность образован из двух слов и дословно означает, подобно его русскому аналогу, отсутствие опасности или неопасное положение. Концепция национальной безопасности Монголии определяет безопасность как «такое *положение (курсив мой. – В.Р.)*, когда обеспечиваются благоприятные внешние и внутренние условия для обслуживания жизненно важных национальных интересов Монголии» [Монгол улсын үндэсний аюулгүй...]. Тем самым под безопасностью

понимается положение, взятое вне временных рамок и потому лишенное динамического развития. Это отражение статического подхода к пониманию безопасности, и его внешний аспект как раз и выражен в стремлении к сохранению *status quo* в отношениях с основными партнерами.

Кроме того, по-прежнему большое влияние на представления в Монголии об обеспечении безопасности оказывает относительно недавнее историческое прошлое. Нахождение Монголии в течение многих десятилетий в сфере монопольного влияния СССР видится многим монгольским политикам и экспертам крайне негативной ситуацией, любое отклонение от которой уже позитивно. Иными словами, какое-либо сближение с Россией, как геополитическим преемником СССР, рассматривается многими в Монголии как попытка «реставрации социалистического прошлого». Такие представления неизбежно препятствуют прагматическому выбору стратегии безопасности.

Скорее всего, в первой половине 1990-х гг. структура внешнеэкономических связей Монголии действительно оправдывала принцип равноудаленности. Однако с тех пор ситуация значительно изменилась, что требует пересмотра стратегии. Между тем, новая редакция Концепции внешней политики от 2011 года практически никак не отразила реально изменившийся баланс сил вокруг Монголии. Принцип равноудаленности по-прежнему рассматривается в ней как важное условие обеспечения безопасности страны.

IV

Можно резюмировать, что в процессе выработки основ обеспечения национальной безопасности монгольским политикам не хватает динамического подхода к пониманию природы угроз и вызовов, что в их концептуальных построениях отсутствуют механизмы оперативного реагирования на изменение баланса внешних сил. И это в то время, когда переосмысление представлений о путях обеспечения национальной безопасности становится одной из самых насущных задач для современной Монголии. В том числе речь может идти об увеличении внимания к экономическому сотрудничеству с российской стороной, которую нельзя рассматривать всего лишь как одного из внешних партнеров. Именно Россия уже в силу географического соседства объективно является самой заинтересованной стороной в деле удержания Монголии вне сферы монопольного китайского влияния. Экономический подъем в России

2000-х гг., придание ее внешней политике большей сбалансированности и прагматизма – реальные предпосылки активизации российско-монгольских отношений. При этом речь не идет об отказе от «многополярности» монгольской внешней политики. Возрождения политического союза между Россией и Монголией, аналогичного союзу социалистического периода, не предвидится; но это не означает, что отпадает необходимость в перестановке монгольской стороной отдельных акцентов такой политики, в увеличении внимания Монголии к отношениям с Россией.

ЛИТЕРАТУРА

1. Галиймаа Н. Представления о безопасности монгольских студентов (по материалам опроса студентов Монгольского государственного университета науки и технологии) // Безопасность как ценность и норма: опыт разных эпох и культур (материалы Международного семинара, г. Суздаль, 15–17 ноября 2011 г.) / Отв. ред. С. Панарин. СПб.:Интерсоцис, 2012. - С. 177–190.
2. Дейч Т.Л. Экономическая активность Китая на африканском континенте // Страны Востока: социальнополитические, социально экономические, этноконфессиональные и социокультурные проблемы в контексте глобализации. Памяти А.М. Петрова. М.: ИВ РАН; Центр стратегической конъюнктуры, 2012. – 282 с.
3. Интервью «Голосу России» Чрезвычайного и Полномочного посла Монголии в РФ Долонжина Идэвхтэна. URL: <http://rus.ruvr.ru/2012/01/18/64109675.html>
4. Интервью советника премьер-министра Монголии по внешней политике З.Долгоон // Монголия сегодня, 01.04.2013.
5. Монголия сегодня, 30.10.2011.
6. Монголия сегодня, 13.03.2012.
7. Экс-премьер Монголии С. Баяр – о времени и о себе. URL: <http://www.pribaikal.ru/standpoint/article/3469.html>
8. Ядерная «пятерка» и Монголия подписали в ООН безъядерные декларации // Монголия сегодня, 23.09.2012.
9. Торгово-экономическое сотрудничество между Российской Федерацией и Монголией в 2011 году // Официальный сайт Министерства экономического развития Российской Федерации. URL: <http://www.economy.gov.ru>
10. Тутнова Т. Развитие атомной промышленности КНР: новый курс – новые риски? // Безопасность как ценность и норма: опыт разных эпох

- и культур (материалы Международного семинара, г. Суздаль, 15–17 ноября 2011 г.) / Отв. ред. С. Панарин. СПб.:Интерсоцис, 2012.– С.227-243.
11. Монгол улсын гадаад бодлогын үзэл баримтлал (Концепция внешней политики Монголии) // Ардын эрх, 17.07.1994.
 12. Монгол улсын гадаад бодлогын үзэл баримтлал (Концепция внешней политики Монголии) // Официальный сайт Правительства Монголии. URL: <http://www.pmis.gov.mn>
 13. Монгол улсын статистикийн бюллетень. (Статистический бюллетень Монголии) / Монгол улсын Үндэсний статистикийн хороо. Улаанбаатар, 2000.
 14. Монголын улсын статистикийн эмхтгэл 2015 (Статистический сборник Монголии 2015). Улаанбаатар, 2016.
 15. Монгол улсын үндэсний аюулгүй байдлын үзэл баримтлал (Концепция национальной безопасности Монголии) // Официальный сайт Министерства иностранных дел Монголии. URL: <http://www.mfat.gov.mn>
 16. Монгол улсын Үндсэн хууль (Конституция Монголии). Улаанбаатар: Хууль зүйн үндэсний төв. 2009.
 17. Altantsetseg N. Russian-Mongolian and Sino-Mongolian Relations since 1990s // Олон улсын харилцаа (Международные отношения). 2003. № 2. - Р. 59-74.
 18. Parliament discusses oil policy, refinery construction. URL: <http://english.news.mn/content/90670.shtml>

ИСТОРИЯ ТОРГОВО-ЭКОНОМИЧЕСКОГО СОТРУДНИЧЕСТВА МЕЖДУ МОНГОЛИЕЙ И РОССИЕЙ И ПРОБЛЕМЫ НА СОВРЕМЕННОМ ЭТАПЕ

*Д.Аюуш**

На протяжении 70 лет, после революции 1921 года и до 1991 года более 90 % внешней торговли Монголии приходилось на Советский Союз. При этом 40 % экспорта из Монголии составляла поставка мясного скота. После распада СССР и социалистического лагеря экономика Монголии оказалась в очень тяжёлом положении.

В настоящее время Монголия торгует не только с Россией, но и со многими зарубежными странами. В общем объёме внешней торговли импорт из России в Монголию составляет около 30 %, который состоит в основном из поставок нефтепродуктов, а экспорт из Монголии в Россию - около 2 %, куда входит вывоз плавикового шпата и незначительного количества мяса.

Необходимо провести глубокий анализ основных итогов и проблем торгово-экономических отношений между Монголией и Россией с целью выявления как позитивного, так и негативного опыта многолетнего и всестороннего сотрудничества, который необходимо будет учитывать для дальнейшего развития их торгово-экономических связей.

Итак, Монголия и Россия имеют давнюю традицию торгово-экономических отношений. Активные торговые контакты начались в XVII веке. В 1630 году монгольский Алтан-хан отправил в качестве подарка сухие листья чая русскому царю Алексею Федоровичу. Так начинался “Чайный путь”, который продолжался вплоть до начала эксплуатации Транссибирской железной дороги.

Зарождение и развитие торгово-экономических отношений между Монголией и Царской Россией в начале XX века.

Царская Россия начала активно проявлять свои экономические интересы в Монголии после русско-японской войны в 1904-1905 гг. В 1907 году в ходе российско-японских переговоров Япония заявила, что у нее нет интересов в Монголии. Таким образом, к 1909 году на Россию приходилось 12 процентов от всего экспорта Монголии, в том числе 13 процентов - шерсти, 25 процентов - конского волоса, 10,5 процентов -

* Д-р (Ph.D.), асс.профессор кафедры МО ИМОПА МонГУ.

крупного рогатого скота, 24, 9 - процентов мелкого рогатого скота⁷. После победы в Монголии национально-освободительной революции 1911 года и массового бегства китайских торговцев перед русскими купцами появилась реальная возможность укрепления своих позиций на монгольском рынке и обеспечения его российскими товарами.

**Динамика товарооборота между двумя странами за 1906-1915 гг.
(в млн. царских рублях).**

<i>Годы</i>	<i>Оборот</i>	<i>Экспорт из Монголии</i>	<i>Импорт из России</i>	<i>Сальдо</i>
1906	9, 1	4,55	4,55	-
1907	9,5	5,0	4,5	0,5
1908	9,4	5,7	3,7	2,0
1909	10,5	8,0	2,5	5,5
1911	11,7	10,3	1,4	8,9
1913	11,1	8,4	2,7	5,7
1915	13,9	11,5	2,4	9,1

(Калинников А. Революционная Монголия. М.: Госиздат, 1926. С.54.)

Из таблицы видно, что экспорт из Монголии увеличился в годы первой мировой войны. Тогда в Россию экспортировали много шерсти, шкур, конского волоса и других сырьевых материалов животноводства.

Первый договор о дружбе и сотрудничестве между Правительством Народной Монголии и Советской Россией был подписан 5 ноября 1921 года. Этот договор стал первым межгосударственным документом, поставившим начало всестороннему сотрудничеству между двумя странами.

Со дня подписания в 1923 году первого торгового соглашения между Народной Монголией и Советским Союзом успешно развивалась торговля.

**Динамика товарооборота между двумя странами
за предвоенные 1928-1931 гг. (в млн. советских рублях).**

<i>Годы</i>	<i>Оборот</i>	<i>Экспорт из Монголии</i>	<i>Импорт из России</i>	<i>Сальдо</i>
1928	81,6	57,8	23,8	34,0
1929	132,8	85,5	48,3	37,3
1930	281,6	90,2	74,9	15,3
1931	189,9	99,2	90,7	8,5

Источник: История Монгольской Народной Республики. М.: Наука, 1983, с.206.

⁷ С.Лувсандорж, БНМАУ-д худалдаа хөгжсөн нь. (Развитие торговли в МНР). УБ.,1959. С.17.

Тоговля между двумя странами не прекращалась даже в годы второй мировой войны. Так, в годы войны Монголия поставляла в Советский Союз ежегодно в среднем более 140 тыс. голов крупного рогатого скота (КРС), около миллиона овец и коз, 170 тыс. шт. шкур КРС и вместо них получала нефтепродукты, муку, чай, материю и одежду.

**Динамика товарооборота между двумя странами
за 1941-1945 гг. (в млн.сов. рублях).**

<i>Годы</i>	<i>Оборот</i>	<i>Экспорт из Монголии</i>	<i>Импорт из России</i>	<i>Сальдо</i>
1941	210,1	92,2	117,9	- 25,7
1942	171,9	18,5	53,4	65,1
1943	206,7	122,5	84,2	38,3
1944	225,7	139,5	86,2	53,3
1945	227,5	117,0	110,5	6,5

(Ист.: История социалистической экономики МНР. М.: Главная редакция восточной литературы)

В послевоенные годы с восстановлением разрушенной войной советской экономики стало неуклонно расти торгово-экономическое сотрудничество между Монголией и Советским Союзом.

**Динамика товарооборота между двумя странами
за 1947-1967 гг. (в млн.сов. рублях).**

<i>Годы</i>	<i>Оборот</i>	<i>Экспорт из Монголии</i>	<i>Импорт из России</i>	<i>Сальдо</i>
1947	47,2	33,5	40,7	-7,2
1952	105,8	45,5	59,5	-14,0
1957	106,0	45,1	60,9	- 15,8
1960	125,3	50,7	74,6	23,9
1962	167,9	54,3,0	113,6	- 59,3
1964	178,5	51,7	126,8	-75,1
1966	198,3	56,1	142,2	-86,1
1967	223,8	55,9	167,9	-112,0

(Монгольская Народная Республика. Главная редакция восточной
литературы издательства “Наука”, М., 1971. С.319.)

17 декабря 1957 года был подписан долгосрочный «Договор о торговле между Правительством МНР и Правительством СССР», в соответствии с которым обе стороны обязались предоставлять друг другу режим наибольшего

благоприятствования и всевозможные льготы. На основе данного Договора заключались пятилетние соглашения о товарообороте и платежах и ежегодные торговые протоколы.

В 1962 году Монголия впервые стала поставлять в СССР шерстяные ткани, одеяла, кожаные пальто и куртки, пледы, масло сливочное, рыбу, дичь и т.д.⁸

Вторая половина 1960-х была лучшим периодом в истории СССР: мир на внешних фронтах, бурный рост советской экономики и уровня жизни, стабильность.

После подписания Договора о дружбе, сотрудничестве и взаимной помощи между МНР и СССР в 1966 году стало интенсивно развиваться Монголо-советское торгово-экономическое сотрудничество.

Импорт отдельных советских товаров в Монголию в стоимостном выражении в 1966-1968 гг.

Товары	1966 г.		1967 г.		1968 г.	
	Кол-во	Цена, руб.	Кол-во	Цена, руб.	Кол-во	Цена, руб.
Электростанции передвижные, компл.	152	365	339	568	253	651
Электромоторы мощностью 1-100 квт, компл. шт.	827	81	1355	126	564	51
Трансформаторы силовые, шт. ...	10	22	125	79	189	163
Насосы, шт.	213	100	713	240	502	207
Подшипники, тыс. шт.	22	38	48	92	94	151
Полувагоны, шт.	50	402	60	482	36	289
Прицепы к автомобилям и тягачам, шт.	289	245	997	107	976	980
Чай, тыс. т.	5	2127	5	1967	3,5	1497
Консервы молочные, тыс. усл. банок. .	2599	495	3074	578	4198	828
Молоко сухое, т.	451	334	636	408	556	356
Консервы рыбные, тыс. усл. банок	1232	434	1800	644	1487	502
Сахар рафинированный, тыс. т. ...	20,1	2523	16,4	2176	14	1829
Кондитерские изделия, тыс. т.	3,6	2693	4,3	3095	3,6	3002
Табак дунза, т.	1222	1119	1225	1250	1221	1146
Папиросы и сигареты, млн. шт. ...	250	460	258	477	78	154
Ткани хлопчатобумажные, млн. м. .	53	9471	52	9259	35	6573
Одежда и белье, тыс. руб.	-	6403	-	8759	-	9104
Обувь кожаная, тыс. пар.	295	799	431	1078	441	1314

(Монгольская Народная Республика. Главная редакция восточной литературы издательства “Наука”, М., 1971. С.321)

⁸ Там же, с. 323.

Таким образом, главными товарами потребительского импорта Монголии из Советского Союза были чай, мука, сахар, кондитерские изделия, табак, ткани, одежда, обувь, медикаменты. На долю продовольственных товаров и промышленных товаров народного потребления приходилось около 30 % общего импорта Монголии из Советского Союза.

Экспорт монгольских товаров в Советский Союз в 1966-1968 гг.

Товары	1966 г.		1967 г.		1968 г.	
	Кол-во	Цена, руб.	Кол-во	Цена, руб.	Кол-во	Цена, руб.
Пластиковый шпат, тыс. т . .	45	1 571	46	1784	67,5	2 326
Шерсть разная, тыс. т	11	21 292	11	20 512	10,1	19 158
Пушно-меховое сырье, тыс. шт.	-	903	-	789	-	689
Кожсырье крупн., тыс. шт. .	36	113	36	114	26	81
Кожсырье мелкое, тыс. шт.	530	1 202	367	838	446	985
Кожа верхняя для обуви, млн. кв. дм	9,4	490	11	609	11,4	700
Волос разный, т	882	791	817	760	720	684
Кишки бараньи, тыс. пуч. . .	726	429	720	466	712	467
Скот мясной убойный (живой вес), тыс. т	109	22 796	102	21 465	80,4	16 698
Скот крупный рогатый, тыс. голов	104	5 473	106	5 765	93,5	4 908
Скот мелкий рогатый, тыс. голов	1 917	15 515	1 671	13 458	1 088	9 080
Лошади мясные, тыс. голов . .	34	1 808	41	2 242	52	2 710
Мясо и мясопродукты, тыс. т	5	1 253	5	1 317	6	1 567
Ткани шерстяные, тыс. м . .	282	844	53	165	43	138
Одежда из кожи, тыс. м . .	-	748	-	528	-	971
Одеяла шерстяные, тыс. шт.	14	118	25	206	23	191

(Монгольская Народная Республика. Главная редакция восточной литературы издательства “Наука”, М., 1971. С.322)

В 1968 году на долю Монголии приходилось около 14 % всего советского импорта шерсти (11 тыс. т), 100 % советского импорта КРС (93,5 тыс. голов) и МРС (более 1 млн. голов), лошади (52 тыс. голов), скот мясной убойный (более 80 тыс. т живого веса), более 33 % импорта сливочного масла⁹.

⁹ Монгольская Народная Республика. Главная редакция восточной литературы издательства “Наука”, М., 1971. С.322.

Основной тенденцией в развитии монгольского экспорта в Советский Союз в те годы было увеличение удельного веса готовых промышленных изделий, возрастание доли переработанной продукции сельского хозяйства по сравнению с вывозом необработанного сырья.

В общем экспорте МНР в Советский Союз на долю мясного скота приходилось примерно 40 %. На долю шерсти всех видов – более 35 %. Увеличился удельный вес и объем поставок продукции горнорудной промышленности: плавикового шпата, редких и цветных металлов, а также некоторых строительных материалов.

За последующие годы с помощью Советского Союза в Монголии были построены сотни предприятий и объектов народного хозяйства, культуры и здравоохранения, жилые микрорайоны.

Динамика товарооборота между двумя странами за 25 лет после развала СССР

<i>Годы</i>	<i>Оборот</i>	<i>Экспорт из Монголии</i>	<i>Импорт из России</i>	<i>Сальдо</i>
1990	1 256.9	936.3	320.1	616.7
1991	476.8	299.8	177.0	122.8
1992	414.8	205.3	209.5	-4.2
1993	351.9	136.0	215.9	- 79.9
1994	218.2	89.9	128.3	-38.4
1995	292.0	101.0	191.0	-90.0
1996	237.2	87.2	150.1	-62.9
1997	260.0	74.0	186.0	-112.0
1998	183.0	38.4	144.6	-106.2
1999	198.0	48.2	149.8	-101.6
2000	251.3	45.1	206.2	-161.1
2001	264.9	43.8	221.1	-177.3
2002	285.6	48.0	237.6	-189.6
2003	294.4	37.5	256.9	-219.4
2004	354.5	18.0	336.5	-318.5
2005	426.0	26.0	400.0	-374.0
2006	592.9	45.1	547.8	-502.7
2007	803.5	58.5	745.0	-686.5
2008	1328.5	86.3	1242.2	-1155.9
2009	909.2	68.2	841.0	-772.8
2010	1212.1	82.7	1129.4	- 1046.7
2011	1691.8	95.9	1595.9	- 1500.0
2014	1610, 9	61, 6	1549 , 3	- 1487,7
2015	1097,7	76, 8	1020 , 9	- 944,1
2016	936,0	55,7	880,3	-824,6

Современное состояние торгово-экономических отношений между Монголией и Российской Федерацией. В последнее время в результате усилий обеих сторон в торгово-экономическом сотрудничестве Монголии и России наметились позитивные тенденции.

В первой половине 90-х годов XX в. в основном была сформирована договорно-правовая база торгово-экономических отношений между Монголией и Россией: подписан ряд межправительственных соглашений, в том числе о переходе на расчеты в СКВ и торгово-экономическом сотрудничестве: Договор о дружественных отношениях и сотрудничестве между Монголией и Российской Федерацией от 20 января 1993 года, соглашения о сотрудничестве в области науки и техники, а также о поощрении и взаимной защите капиталовложений, а также Улаанбаатарская декларация от 14 ноября 2000 года, Москваская декларация. Всего с начала 90-х гг. прошлого века между РФ и Монголией было подписано более 100 межправительственных и межведомственных соглашений. В соответствии с вышеперечисленными документами между Монголией и Российской Федерацией на стабильной и долговременной основе стало развиваться сотрудничество во всех областях.

В 1991 году были подписаны межправительственное «Соглашение о торгово-экономическом сотрудничестве между Монголией и Российской Федерацией» и «Соглашение о создании Монголо-Российской межправительственной комиссии по торгово-экономическому и научно-техническому сотрудничеству», что стало правовой основой для дальнейшего развития двусторонних отношений в данной области.

Монголия вступила во Всемирную Торговую Организацию /ВТО/ в 1997 году. После вступления России в ВТО /2012 г./ Монголия и ЕвразЭС приступили к переговорам по заключению Соглашения о свободной торговле.

Монголо-Российские отношения отличаются традиционным добрососедством, носят многоплановый характер, опираются на многолетнюю историю двустороннего взаимодействия. В последние годы застой в контактах с Монголией в целом преодолен, они развиваются по восходящей в духе стратегического партнерства, на которое нацеливают Москву и Улан-Батор итоги саммитов 2000, 2006, 2009, 2014 гг., другие встречи на высшем и высоком уровнях.

Несмотря на то, что во взаимной торговле между Монголией и Россией увеличиваются объемы товарооборота, сальдо баланса в товарообороте остается отрицательным для монгольской стороны.

Так, в 2011 году удельный вес оборота монголо-российской торговли

составил 15% всего объема внешней торговли Монголии; на долю РФ пришлось 2,0% монгольского экспорта и 24,5% импорта. Такое положение сохраняется до сих пор, и в абсолютном выражении Россия по-прежнему серьезно отстает от КНР (56 %).

Если в 2014 году объем двусторонней торговли составил 1,6 млрд. долларов США, то в 2016 году объем двусторонней торговли снизился и составил 936 млн. долларов США. Необходимо отметить, что при этом сохраняется серьезный дисбаланс между экспортом и импортом: на российские поставки приходится более 90 % всего объема двусторонней торговли. Ведущее место здесь привычно занимают нефтепродукты и электроэнергия. В частности, ОАО «Роснефть» обеспечивает более 98 % потребностей Монголии в автомобильном бензине, авиационном и дизельном топливе.

В настоящее время на региональные и приграничные субъекты Российской Федерации, куда входят республики Бурятия, Тыва и Алтай, а также Иркутская, Кемеровская, Новосибирская, Омская и Забайкальская области, приходится более 70 процентов общего товарооборота между Монголией и Россией. Необходимо оценить роль регионов в развитии торговли и других форм экономического сотрудничества России с Монголией. Сотрудничество российских регионов с Монголией в наши дни не только не утратило своего значения, но и приобрело дополнительные возможности для реализации основных целей российско-монгольских торгово-экономических отношений, включая использование преимуществ международного разделения труда для развития хозяйственных потенциалов обеих сторон.

Инвестиционное сотрудничество между Монголией и Российской Федерацией. Что касается инвестиционного сотрудничества Монголии с Россией, то в рамках Межправительственной комиссии по торгово-экономическому и научно-техническому сотрудничеству определены приоритетные отрасли двустороннего сотрудничества: строительство железной дороги, горнорудная промышленность, добыча, переработка урана, геологоразведка, строительная индустрия, производство строительных материалов, агропромышленный комплекс, жилищно-коммунальное хозяйство, здравоохранение и медицина.

Многие инвестиционные проекты осуществляются малым и средним бизнесом на региональном и приграничном уровне.

Создаются совместные предприятия как в Монголии, так и в России.

Перспективным направлением является участие российских компаний в развитии зоны свободной торговли «Алтанбулаг» с инвестированием во вновь создаваемые производственные предприятия.

Однако, в отличие от советского периода, эти отрасли становятся объектами сотрудничества Монголии с другими странами и международными организациями; РФ сталкивается с их конкуренцией за присутствие на инвестиционном рынке Монголии.

Объем российских инвестиций в монгольскую экономику растет невысокими темпами. За 1991-2015 гг. общий объем инвестиции из России составил 300 млн.долларов США по 18 отраслям Монголии. Из них 27.2% направлены на геологоразведку, 15.5% - на строительство и в промышленность строительных материалов, 12.3% - финансовые организации, 9.7% - пищевую промышленность, 6.5% -на транспорт, 6.3% - торговлю и услуги.

В Монголии зарегистрировано более 700 российских и российско-монгольских компаний (в том числе 51 - в геологоразведке, горнодобывающей и перерабатывающей промышленности, 34 – в пищевой промышленности, 55 – в строительстве и производстве стройматериалов, 106 – в легкой промышленности, 40 – в энергетике, 21 – в транспорте, 12 – в туризме), однако реально работают лишь 50-60. Ярким проявлением взаимовыгодного сотрудничества между Монголией и Российской Федерацией явилось деятельность совместных монголо-российских предприятий: горнообогатительного медно-молибденового комбината «Эрдэнэт», который является флагманом монгольской индустрии и входит в десятку крупнейших подобных предприятий в мире; Объединения «Монголросцветмет» по добыче и производству плавиковошпатовой продукции; АО «Улаанбаатарская железная дорога». Российская сторона летом с.г. продала монгольской стороне принадлежавшие ей 49 процентов первых двух предприятий.

Перспективы роста экспорта мяса из Монголии. В самый расцвет торгово-экономического сотрудничества Монголии и Советского Союза со второй половины 60-х гг. и до 80-х гг. прошлого века экспорт мясного скота из Монголии в СССР составлял около 40 % от всего экспорта. После развала СССР резко уменьшился экспорт мяса из Монголии. 20 лет назад в 1996 году в России производилась 4,5 млн. т мяса, т.е. половина необходимого для нужд населения, другая половина импортировалась. В настоящую время Россия экспортирует курятину и свиннину.

<i>Виды мяса</i>	<i>Импортировалось в РФ в 90-х гг. XX в.</i>	<i>Ныне производится в РФ</i>
Курятина	1,5 млн.т	4,8 млн. т
Свинина	1,5 млн.т	2,96 млн. т
Говядина	1,5 млн.т	1,315 млн. т

Сегодня вся говядина, производимая в России, составляет 1,315 млн. т, удовлетворяет спрос лишь на 80%, остальное 20 % или 325 тыс. т завозится из-за рубежа, , из них 90 % или 292.5 тыс. т из Бразилии, 10 % - 32,5 тыс. т из других стран, в том числе из Монголии.

С 1 декабря с.г. запрещен ввоз из Бразилии из-за обнаружения в говядине стимуляторов роста мышечной массы. Её место займут экспортёры из Аргентины, Парагвая и Уругвая.

Монголия могла бы поставлять до 100 тыс. т говядины, но российские ветеринарно-санитарные нормы не позволяют этого делать, немного говядины поставляется для тепловой переработки на мясокомбинаты Иркутска и Улан-Удэ.

Чтобы увеличить поставки мяса КРС из Монголии в Российскую Федерацию необходимо повысить конкурентоспособность монгольского мяса. Для этого нужно проделать огромную работу по оздоровлению и улучшению продуктивности скота, находящегося в частных аратских хозяйствах.

Необходимо расширение международной географии продаж мяса и стратегическое развитие экспортного потенциала Монголии в области сельского хозяйства.

1. Наладить поставку баранины в страны мусульманского мира: в Синьцзян-Уйгурский АО, страны Центральной Азии, в которые при социализме традиционно поставлялся мелкий рогатый скот из Монголии, в страны Ближнего и Среднего Востока, арабские страны. Для этого необходимо провести переговоры с представителями этих стран, а также изменить систему заготовки скота, т.е. в мусульманских странах ставят требования забоя скота и заготовки их мяса халяльным способом в соответствии с мусульманскими обычаями.
2. Россия импортирует картофель из Египта, а Монголия экспортирует его в Японию. Для Монголии лучше поставлять картофель в Россию.
3. В отдельных областях Сибири и в ДВО до сих пор сохраняется

реальная нехватка свежей, экологически чистой тепличной продукции. В Монголии необходимо развивать тепличное хозяйство с современной энергосберегающей технологией, используя сравнительное преимущество в наличии большого количества солнечных дней в году. Для этого необходимо создавать СП с российскими компаниями. Например, то же АО “Ренова”, которое было заинтересовано инвестировать в горнорудную промышленность Монголии и которое строит тепличное хозяйство в Республике Коми, могло бы инвестировать в сельское хозяйство Монголии, где очень много солнца и нет еще серьезных конкурентов.

4. Необходимо создание в Монголии дорожной карты профильного направления, разработать программу Национальной технологической инициативы и запрос на развитие новых технологических направлений в агропромышленном комплексе и органической сельхозпродукции. Для этого нужна инициатива и активная позиция некоторых министерств и ведомств Монголии и РФ в привлечении российских инвесторов, предоставление субсидий, т.е. нужна активная государственная поддержка.
5. Необходимо развитие монгольско-российской инициативы в создании мясных, овощных, молочных, зерновых кластеров на территории Монголии. Для этого прежде всего необходимо определить регионы и найти потенциальных российских инвесторов, в том числе из тех, кто возвращает свои капиталы из заграницы в РФ.

Заключение. Таким образом, историю торгово-экономического сотрудничества между Монголией и Россией можно подразделить на три периода:

- I. Период с 1921 по 1990 гг. Необходимо отметить, что многообразное торгово-экономическое сотрудничество Монголии с СССР, продолжавшееся почти 70 лет, явилось определяющим фактором социально-экономических преобразований в отсталой феодальной Монголии и важнейшей предпосылкой ее экономического роста.

В этот период торгово-экономические отношения Монголии с Советским Союзом в значительной степени диктовались политическими, идеологическими и стратегическими причинами, стремлением показать успехи социально-экономического развития Монголии по социалистическому пути. Торгово-экономическое сотрудничество, вместе с тем, безусловно, учитывало

и отражало взаимные возможности и потребности сторон, поскольку поставки из Советского Союза обеспечивали Монголию важнейшими товарами производственного и потребительского назначения, а импорт из МНР животноводческого сырья, продукции горнодобывающей, легкой и пищевой промышленности отвечал потребностям советского рынка.

Таким образом, из истории зарождения и развития торгово-экономических отношений видно, что Монголия поставляла северному соседу в основном непереработанное животноводческое сырье. Особенно поставки такого сырья увеличивались во время двух мировых войн.

Так, обобщая опыт и особенности экономического сотрудничества Монголии с Россией следует отметить, что наряду с несомненными и значительными достижениями в комплексе двусторонних связей был сформирован ряд нерешенных проблем, который в конце концов стал оказывать сдерживающее влияние на возможности дальнейшего их развития с достаточно высокой эффективностью для партнеров.

II. Период с 1991 по 1999 гг. - период, который можно было бы назвать застойным. В начале 90-х гг. прошлого века в системе внешнеэкономических связей России и Монголии произошла смена приоритетов, ослабление взаимного интереса к торгово-экономическому сотрудничеству, сопровождавшееся существенными изменениями в его содержании и формах: важнейшими среди них следует считать деидеологизацию сотрудничества, отмену государственной монополии внешней торговли, переход на расчеты в свободно конвертируемой валюте по ценам мирового рынка, прекращение льготного государственного кредитования экономического развития Монголии. Эти изменения наряду с серьезными внутриэкономическими трудностями в обеих странах предопределили сокращение монголо-российского торгово-экономического сотрудничества. За эти годы Россия утратила свою позицию на монгольском рынке, за исключением рынка нефтепродуктов. После развала СССР двусторонний товарооборот между Монголией и Россией существенно сократился, что было связано с воздействием ряда факторов:

- 1) осуществление мер по стимулированию притока в экономику страны зарубежного капитала;
- 2) ухудшение экономического положения, падение производства в обеих странах в связи с трудностями перехода к рыночным методам регулирования народного хозяйства;
- 3) переход с 1991 года на расчеты в торговле в свободно конвертируемой валюте (СКВ) по ценам мирового рынка (обе стороны испытывали

дефицит СКВ);

- 4) свертывание инвестиционного сотрудничества на условиях льготного кредитования Россией программ экономического развития Монголии;
- 5) усилия монгольской стороны по диверсификации географической структуры внешнеэкономического сотрудничества;
- 6) разрыв сложившихся хозяйственных связей;
- 7) нерешенность проблемы урегулирования задолженности страны по предоставленным ей ранее кредитам.

К концу 2003 года удалось окончательно урегулировать на взаимоприемлемой основе проблему так называемого «большого долга» Монголии по советским кредитам в переводных рублях.

III. Период с 2000 по настоящее время - период постепенного восстановления торгово-экономических связей между двумя странами, но сохраняется огромный дисбаланс в торговле.

Необходимы новые области и современные формы сотрудничества.

ЛИТЕРАТУРА

На монгольском языке.

1. Белая книга экономики и внешней торговли Монголии. Торгово-промышленная палата Монголии. Улаанбаатар, 2008.
2. П.Бямбацэрэн, Н.Мишигдорж “Монголия в социально-экономическом развитии мира”. Улаанбаатар, 2009.
3. Д.Галсандорж, Х.Буд “Краткая история внешнеэкономических связей Монголии /1921-2000/”. Улаанбаатар, 2001.
4. Громова А.В. Сферы иностранного влияния в экономике Монголии. М., 2002.
5. Калинин А. Революционная Монголия. М., : Госиздат, 1926. С.54.
6. С.Лувсандорж, БНМАУ-д худалдаа хөгжсөн нь. (Развитие торговли в МНР). УБ., 1959, 17-р талд.
7. Материалы и документы заседаний Монгольско-Российской межправительственной комиссии по торгово-экономическому и научно-техническому сотрудничеству 1992-2017.
8. Сборник монгольско-российских договоров и соглашений (1990-2001). Улаанбаатар, 2001.

МОНГОЛ-ОРОСЫН ХУДАЛДАА, ХАМТЫН АЖИЛЛАГААНЫ ЗАРИМ АСУУДАЛ

*Ё.Жаргалсайхан**

Монгол Улс, ОХУ-ын Засгийн газар хоорондын найрсаг харилцаа тогтоох тухай гэрээг 1921 оны 11 дүгээр сарын 5-нд байгуулан, албан ёсоор дипломат харилцаатай болсноос хойш бараг 100 жил болох гэж байна. 1923 оны 12-р сард БНМАУ-ын Засгийн газар, ЗСБНХУ-ын Засгийн газар хооронд худалдааны анхны Хэлэлцээр байгуулсан нь үндэсний худалдааг хөгжүүлэх, манай хоёр орны харилцан бараа гүйлгээг нэмэгдүүлэхэд чухал үүрэг гүйцэтгэсэн юм. 1923-1924 онд Монгол Улсын гадаад худалдааны экспортын 14% ЗХУ-д ноогдож байсан бол 1928-1929 онд 85,5% болж өсч, Зөвлөлт Холбоот Улс 1931 оноос монголын мах, түүхий эд импортлогч, манай улсад үйлдвэрлэлийн бүтээгдэхүүн экспортлогч гадаад худалдааны гол түнш орон болсон байлаа.

“Монгол Улсын Засгийн газар, Зөвлөлт Холбоот Улсын Засгийн газар хоорондын худалдааны гэрээ”-г 1957 онд урт хугацаагаар байгуулж, уг гэрээгээр худалдааны тааламжтай нөхцөл болон төрөл бүрийн хөнгөлөлтийг харилцан олгосон. Энэхүү гэрээний үндсэн дээр бараа эргэлтийн болон худалдааны төлбөрийн тухай хэлэлцээрийг таван жилээр, худалдааны Протоколыг жил жилээр байгуулан хэрэгжүүлдэг байсан юм.

1960-аад оноос Эдийн засгийн харилцан туслалцах зөвлөл байгуулагдаж, социалист орнууд “эдийн засгийн интеграцлал”-д эрчимтэй орсноор манай гадаад худалдаа, эдийн засгийн хамтын ажиллагаа бусад социалист орнуудаар хүрээгээ тэлсэн билээ.

1990 оныг хүртэл БНМАУ, ЗХУ нь социалист системийн төвлөрсөн төлөвлөгөөт эдийн засагтай улс байсан бөгөөд 1991 оноос ЗХУ задарч, ОХУ бий болсон, Монгол Улс зах зээлийн эдийн засагт шилжсэнээр хоёр улсын худалдаа, эдийн засгийн хамтын ажиллагааг эрх тэгш, харилцан ашигтай байх зарчмын үндсэн дээр хөгжүүлэх болсон. Хоёр улсад нийгэм, эдийн засгийн гүн гүнзгий өөрчлөлт, шинэчлэлт явагдаж байсан он жилүүдэд худалдаа, эдийн засгийн хамтын ажиллагаа хумигдаж, зогсонги байдалд орсон боловч 2010 оноос хойш харилцаа аажмаар сэргэж эхлэх хандлага гарах болсон. Хэдийгээр 2 улсын хооронд улс төрийн хувьд ямар нэг маргаантай асуудал байхгүй, төрийн дээд, өндөр хэмжээнд, Засгийн газар хооронд, иргэд, аж

* Доктор /Ph.D./

ахуйн нэгжийн хоорондын харилцаа туйлын тааламжтай байгаа ч худалдаа, эдийн засгийн харилцаанд дорвитой өсөлт хөгжил гарч чадахгүй байна.

Монгол Улсын эдийн засгийн байдлыг 2016 оны дүнгээр авч үзвэл дотоодын нийт бүтээгдэхүүн 23.935,8 тэрбум төгрөг болж, хэдийгээр эдийн засгийн хүндрэл бэрхшээл дунд байсан ч 2010 оны зэрэгцүүлэх үнээр өмнөх оноос 1,2 хувиар өссөн байна. Дотоодын нийт бүтээгдэхүүний 20,1 хувийг уул уурхайн олборлолтоос, 11,7 хувийг хөдөө аж ахуй, 11,2 хувийг бөөний болон жижиглэнхудалдаа, 8,3 хувийг бүтээгдэхүүний татвар, 7,2 хувийг боловсруулах үйлдвэр, 6,7 хувийг үл хөдлөх хөрөнгө, 5,2 хувийг санхүү даатгал, 5,1 хувийг тээвэр, агуулахын үйлчилгээ, 4,0 хувийг барилгын салбар эзэлж байна. Уул уурхай, хөдөө аж ахуй 31,9 хувийг бүрдүүлэн, зонхилох салбарууд болж байгаа нь манай улс мал сүрэг, байгалийн баялаг арвинтай ч эдийн засаг нь түүхий эдэд суурилсан, үйлдвэрлэл сул хөгжсөн орон болохыг харуулж байна.

Сүүлийн 10 жилийн эдийн засгийн үзүүлэлтийг тухайн оны үнийн дүнгээр тооцож харьцуулбал, дотоодын нийт бүтээгдэхүүний хэмжээ 4,8 дахин нэмэгдсэн бөгөөд энэ хугацаанд уул уурхай 3,6, хөдөө аж ахуй 3,1 дахин нэмэгдсэн бол бөөний худалдаа хамгийн өндөр буюу 313,2 тэрбум төгрөгөөс 2.677,8 тэрбум төгрөг болж 11,7 дахин, барилга 8,9 дахин, үл хөдлөх хөрөнгийн үйл ажиллагаа 8,6 дахин өсч, хурдацтай хөгжиж буй салбарууд болж байна. Боловсруулах үйлдвэрлэлийн салбар энэ хугацаанд 5,6 дахин нэмэгдсэн боловч нийт эдийн засагт эзлэх хувь хэмжээ бага /7,2%/ хэвээр байна.

Сүүлийн 10 жилийн дүнгээр авч үзвэл манай улсаас 5 тивийн 110 оронд 1.947,5-4.916,3 сая ам. долларын бүтээгдэхүүнийг экспортолсон байна. Европын 27 орон руу 118,8-645,6 сая ам. долларын бүтээгдэхүүн экспортолж байгаа нь нийт экспортын 9,5-19,0%, Азийн 37 орон руу 1.468,0-3.925,8 сая ам. долларын бүтээгдэхүүн нийлүүлсэн нь нийт экспортын 76,0-93,6%, Африкийн 15 орон руу 0,026,0-2,0 сая ам. долларын бараа экспортолж, 0,000006-0,0004%, Америк тивийн 13 оронд 98,5-279,2 сая ам. долларын барааны экспорт хийж, 2,0-14,3%, Австрали улс руу 0,3-3,1 сая ам. долларын бүтээгдэхүүн экспортолсон нь нийт экспортын 0,0001-0,0006% болж байна. Гол экспорт Ази тивд ноогдож байгаа бол Европ, Америк тив рүү харьцангуй багавтар, Африк, Австрали руу маш бага бүтээгдэхүүн нийлүүлж байна. Экспортын гол урсгал БНХАУ руу чиглэж байгаа бөгөөд жилдээ 1.393,9-4.439,9 сая ам. долларын экспорт хийсэн нь нийт дүнгийн 73,9-92,2% болж байна. АНУ, Канад улс зарим нэг жилд 114,2-178,6 сая ам. доллар хүртэл дүнтэй Монголын бараа бүтээгдэхүүнийг авсан боловч зарим жилдээ энэ

үзүүлэлт 1,2-3,6 сая ам. доллар болтол буурч, тогтвортой биш байжээ.

2016 оны дүнгээр 1.562,0 мянган тн зэсийн баяжмалыг экспортолж, 1.607,7 мянган ам. долларын орлого олсон нь нийт экспортын орлогын 32,7% болж тэргүүлж байгаа бол 25,8 сая тн нүүрснээс 973,0 сая ам. долларын орлого орж, 19,8%, 19,2 тн алтны экспортоос 758,4 сая ам. долларын борлуулалт хийсэн нь 15,4%, 8.015,9 мянган баррель нефтээс 337,2 сая ам. доллар орж 6,9%, 6,1 сая тн төмрийн хүдрээс 249,9 сая ам. доллар олсон нь 5,1%, цайрын баяжмал 126 мянган тн-ыг борлуулж, 145,5 сая ам. доллар оруулсан нь 3,0% болж, эдгээр уул уурхайн чиглэлийн 6 бүтээгдэхүүн нийт экспортын 82,9%-ийг эзэлсэн байна. Үхрийн хөлдүү мах, адууны мах, үхрийн шир, адууны шир, хонины самнаагүй ноос, бохир болон самнасан ноолуур зэрэг мал ахуйн гаралтай 7 бүтээгдэхүүн экспортолж, 266,5 сая ам. доллар оруулж ирсэн нь 5,4% болж байна. Үндсэндээ түүхий эдийн борлуулалтаас экспортын орлогын 88,3%-ийг бүрдүүлжээ.

Аж үйлдвэрийн бараа бүтээгдэхүүнээс сүлжмэл футболка, майка, свитер, пуловер, жемпер, жилет болон сүлжмэл гадуур хувцас, оёмол гадуур хувцас, оёмол дотуур хувцас, хөнжил ба аяны хөнжил гэсэн 5 төрлийн барааг экспортод гаргаж, ердөө 7,6 сая ам. долларын орлого олсон нь экспортын орлогын 0,15% болж байна. Энэ нь манай улсын аж үйлдвэрийн бүтээгдэхүүн дэлхийн зах зээл дээр байтугай хөрш орнуудад ч өрсөлдөх чадвар сул, борлуулалтгүй байгааг илтгэнэ.

Өнгөрсөн 10 жилийн хугацаанд манай улсад 5 тивийн 128 орноос 2.061,8-6.738,8 сая ам. долларын бүтээгдэхүүнийг импортолсон байна. Европын 39 орноос 1.013,6-2.803,4 сая ам. долларын бүтээгдэхүүн импортолж байгаа нь нийт импортын 41,6-49,2%, Азийн 38 орноос 908,7-3.155,8 сая ам. долларын бүтээгдэхүүн авсан нь нийт импортын 42,5-46,8%, Африкийн 20 орноос 1,0-14,8 сая ам. долларын бараа импортолж, 0,0005-0,0022%, Америк тивийн 26 орноос 76,4-706,5 сая ам долларын барааны экспорт хийж, 3,7-10,7%, Австрали улсаас 18,7-111,3 сая ам долларын бүтээгдэхүүн экспортолсон нь нийт экспортын 0,6-1,7% болж байна. Импортын урсгал Европ, Ази тивээс бараг ойролцоо хэмжээтэй ирж байгаа бөгөөд үүнээс гол нийлүүлэгч болох ОХУ 745,0-1.847,4 сая ам. долларын бүтээгдэхүүн нийлүүлсэн нь нийт импортын 24,6-38,2%-ийг эзэлж байсан бол БНХАУ 538,6-2.023,9 сая ам. долларын борлуулалт хийж 25,2-36,6%-ийг нийлүүлсэн бөгөөд энэ нь 2 улсын импорт ойролцоодуу дүнтэй байжээ. 2007-2010 онд ОХУ-ын импорт давамгайлж байсан бол 2011-2016 онд Хятадын импортлогчид манай зах зээлээс илүү орлого олжээ.

2016 оны байдлаар импортоор орж ирсэн гол бүтээгдэхүүн нь дизель түлш /254,8 сая ам. доллар/, суудлын автомашин /219,7 сая ам. доллар/, автобензин /192,9 сая ам. доллар/, цахилгаан эрчим хүч /125,3 сая ам. доллар/, телефон аппарат /104,2 сая ам. доллар/, эм /72,4 сая ам. доллар/, янжуур /50,0 сая ам. доллар/, ачааны автомашин /46,5 сая ам. доллар/, шороо чулуу холих ялгах машин /37,4 сая ам. доллар/, дугуй /36,4 сая ам. доллар/, бульдозер /31,0 сая ам. доллар/, улаан буудай /33,3 сая ам. доллар/, мэдээлэл боловсруулах машин /29,2 сая ам. доллар/, амтлаг гурилан зүйлс /28,4 сая ам. доллар/, элсэн чихэр /25,5 сая ам. доллар/, өргөгч ачигчийн эд анги /25,1 сая ам. доллар/, телевизор /24,0 сая ам. доллар/ болно.

Сүүлийн 10 жилийн гадаад худалдаанд 2007-2013 онд 114,3-2.353,7 сая ам. долларын алдагдалтай байсан бол 2014-2016 онд 537,6-1.558,4 сая ам. долларын ашигтай худалдаа хийсэн байна. Энэ нь эдийн засгийн нийт тэлэлтийн дараа хямрал тохиолдож, гадаадын хөрөнгө оруулалт, худалдааны эргэлт багассан ч уул уурхайн бүтээгдэхүүний экспорт харьцангуй уналт багатай, зарим үед нэмэгдэж байсантай холбоотой байна.

1990 оноос өмнөх үеийн гадаад худалдааны үндсэн үзүүлэлт, үүнээс Монгол-Оросын экспорт, импортын хэмжээг тухайн үеийн бүтээгдэхүүний үйлдвэрлэлтэй харьцуулахад нилээд сонирхолтой үр дүн харагддаг. 1960-1990 онд гадаад худалдаанд импорт давамгайлж, 88,5-1.210,2 сая төгрөгийн алдагдалтай ажилласан байна.

Экспортын бүтэц, хэмжээ, 1981-1990 оны байдлаар:

	1981-1985 он		1986-1990 он		Харьцуулсан %
	Сая руб.	Эзлэх %	Сая руб.	Эзлэх %	
Уул уурхайн бүтээгдэхүүн	774,4	38,7	1006,7	41,1	129,9
Мал, мах, махан бүтээгдэхүүн	391,0	19,5	363,0	14,8	92,8
Хөнгөн үйлдвэрийн бүтээгдэхүүн	417,0	20,8	590,3	24,1	141,5
Барилгын материал	103,0	5,1	160,5	6,5	155,9
Арьс шир, ноос үс	202,5	10,1	160,9	6,6	79,5
Бусад бараа	114,0	5,8	168,2	6,9	147,9
Дүн	2001,9	100	2249,6	100	122,4

Монгол улсын гадаад худалдааны өсөлт: сая төгрөгөөр

	1960	1970	1980	1985	1990
Гадаад худалдааны нийт эргэлт	676,7	820,6	2830,7	5314,2	4718,5
Экспорт	289,6	337,6	1199,5	2052,0	1967,0
Импорт	387,1	482,8	1631,2	3262,2	2751,0
Зөрүү /алдагдал/	-88,5	-145,2	-431,7	-1.210,2	-784,0

1980-1990 оны экспортын дүнг харахад аж үйлдвэрийн бүтээгдэхүүний экспорт бараг 40 гаруй хувьд хүрч байсан нь, уул уурхай, хөдөө аж ахуйн түүхий эдийг боловсруулж бүтээгдэхүүн болгон үйлдвэрлэл эрчимтэй хөгжиж байсныг харуулж байна.

Импортын барааны ангиллын бүтэц, хэмжээ:

	1981-1985		1986-1990	
	Сая руб.	Эзлэх %	Сая руб.	Эзлэх %
Үйлдвэрлэл-техникийн бараа	2475,2	82,2	3301,2	83,1
үүнээс:Нефть бүтээгдэхүүн	656,1	21,8	990,7	24,9
Өргөн хэрэглээний бараа	535,4	17,8	672,1	16,9
Дүн	3010,6	100	3971,3	100

Монгол-Оросын хооронд худалдааны эргэлт 1990 онд 1233.7 сая ам. доллар болж нийт эргэлтийн 70 орчим хувь байсан бол 1991 онд 473.5 сая ам. доллар болж, 2.6 дахин буурсан, түүнээс хойш энэ уналт үргэжилсээр 1998 онд 198 сая ам. доллар болтлоо багасчээ. Монгол улс-ОХУ-ын худалдаа, эдийн засгийн харилцаа, хамтын ажиллагаа эрс багассан нь хоёр улсын аль алинд нийгэм, эдийн засгийн харилцааны гүн гүнзгий өөрчлөлт гарч, удирдлагууд өөрчлөгдсөн, баримтлах бодлого чиглэлд өөрчлөлт орсон, ялангуяа манай талаас ОХУ-тай худалдаа, эдийн засгийн харилцааг үргэжлүүлэх оролдлого хийгээгүй, аль болох хөндийрөх хандлагатай болсон нь ихээхэн нөлөөлсөн байна.

Монгол улсаас ОХУ-ад гаргаж байсан экспорт 1990 онд 517.5 сая ам. доллар байснаа 2001 онд ердөө 39.7 сая ам доллар болтлоо 13 дахин багасчээ. Энэ нь ОХУ-ын зүгээс Монголын экспортын бараанд гаалийн өндөр татвар ноогдуулах болсон, мал, мах нийлүүлэх хэмжээ эрс багассан, урьд нь савхин, үслэг болон нэхий эдлэл, хивс, сүлжмэл зэрэг оросын талд ихээхэн эрэлт хэрэгцээтэй байсан монголын уламжлалт барааны нийлүүлэлт үндсэндээ зогссон зэрэг байдлаас шалтгаалсан юм. 2016 онд ОХУ-ад 55,8 сая ам. долларын бараа борлуулсан нь нийт экспортын 1,1% болж байгаагаас гол

бүтээгдэхүүн нь жонш /39,1 сая ам. доллар/, молибден /0,5 сая ам. доллар/, мөн зарим жил багахан хэмжээний нүүрс, хонины ноос гаргасан байдаг.

Импортын хувьд Монгол улс хойд хөршөөс асар их хэмжээний машин техник, сэлбэг хэрэгсэл, үйлдвэрлэлийн тоног төхөөрөмж, материал түүхий эд, өргөн хэрэглээний бараа зэрэг 716.2 сая ам. долларын бүтээгдэхүүн импортолж байсан бол эдүгээ тэр олон нэр, төрлийн бараа бүтээгдэхүүн эрс багасч, нефть бүтээгдэхүүний импорт голлох болсон. 2016 онд ОХУ-аас 880,4 сая ам. долларын бараа оруулж ирснээс гол бүтээгдэхүүн нь дизель түлш /248,7 сая ам. доллар/, автобензин /189,2 сая ам. доллар/, цахилгаан эрчим хүч /125,3 сая ам. доллар/, гурил /6,3 сая ам. доллар/, цагаан будаа /5,8 сая ам. доллар/, маргарин /5,3 сая ам. доллар/, тахианы мах /1,9 сая ам. доллар/, ачааны автомашин /1,8 сая ам. доллар/, нийтийн тээврийн хэрэгсэл /1,0 сая ам. доллар/, суудлын автомашин /0,6 сая ам. доллар/ зэрэг бараа бүтээгдэхүүн байна.

Социализмын үед Монгол улсын мал сүргийн тоо 23,0-25,8 сая толгойгоос хэтэрдэггүй, хамгийн олон мал тоологдсон 1941 онд малын тоо 27.5 сая толгойд хүрч байжээ. 1940-өөд оны үед ОХУ руу гаргах гол экспорт нь мал байсан бөгөөд түүний нийлүүлэлтийг 4,0 саяас давуулах шаардлага тулгарч, мал сүргийн тоо толгойг өсгөх явдлыг гол зорилт болгон, удаа дараа төлөвлөсөөр ирсэн боловч биелүүлэхэд тун хүнд даалгавар байсан юм.

Монголын мал сүргийн тоо: мянган толгой

Он	Нийт мал	Үүнээс малын төрөл				
		Тэмээ	Адуу	Үхэр	Хонь	Ямаа
1930	23.676.2	480.9	1.566.9	1.887.3	15.660.3	4.080.8
1940	26.204.8	643.4	2.358.1	2.722.8	15.384.2	5.098.3
1950	22.702.2	844.2	2.317.0	1.987.8	12.574.8	4.978.6
1960	23.000.5	859.1	2.502.7	1.905.5	12.101.9	5.310.3
1970	22.574.9	633.5	2.317.9	2.107.8	13.311.7	4.204.0
1980	23.771.4	591.5	1.985.4	2.397.1	14.230.7	4.566.7
1990	25.856.9	537.5	2.262.0	2.848.7	15.083.0	5.125.7
2010	32.729,5	269,6	1.920,3	2.176,0	14.480,4	13.883,2
2016	61.549,2	401,3	3.635,5	4.080,9	27.856,6	25.574,9

Монголын малын зарлага хэрэглээ асар их, тоо толгой нь олигтой өсөхгүй байсан тул Монгол Улсын Засгийн газраас ЗХУ-ын Засгийн газартай хэлэлцээ хийж тохиролцсоны дүнд 1988-1990 онуудад 3 жил дараалан жил тутам 28 мянган тн-оор багасгаж, оронд нь үр тариа, төмс хүнсний ногоо,

малын тэжээл өгөх замаар малын зарлагыг багасгаснаар 1990 онд 25.8 сая толгой малтай болсон байна. Харин 1990 оноос хойш малыг хувьчилж, малчид мал аж ахуйг бие даан эрхлэх болсноор малын тоо толгой эрчимтэй өсч, 2016 онд 61,5 саяд хүрч, 2,38 дахин нэмэгджээ.

Манай орны мал аж ахуйн бүтээгдэхүүн нь 5 төрлийн малын мах сүү, ноос, ноолуур, хөөвөр, хялгас болон арьс шир зэргээс бүрэлдэж байсан. 1990 он хүртэл хөдөө аж ахуйн нэгдэл, сангийн аж ахуй, амины аж ахуйтан махны хэрэгцээнд малаа амьдаар нь нийлүүлдэг, тийм учир мах үйлдвэрлэлийн хэмжээг малын амьдын болон нядалгааны жингээр тооцдог байв. Мал бэлтгэлийн амьдын жингээс нядалгааны жин буюу махны гарц нь дунджаар 2.06 дахин бага байдаг тул махны жилийн хэрэглээг хангахын тулд малын төрөл тус бүрийн амьдын болон нядалгааны дундаж жинг харгалзан ямар төрлийн, хичнээн тооны мал бэлтгэх тооцоо, төлөвлөгөөг аймаг тус бүрээр тогтоодог байжээ.

Мал бэлтгэл, махны үйлдвэрлэлийн хэмжээ: мянган тн

Он	Мал бэлтгэл		Махны үйлдвэрлэл	
	Амьдын жин	Өсөлт, %	Нядалгааны жин	Өсөлт, %
1940	230.7	-	111.0	-
1950	324.9	140.8	157.3	141.7
1960	382.8	117.8	184.5	117.3
1970	375.5	98.1	179.8	97.4
1980	466.0	124.6	226.8	126.1
1990	512.1	109.4	248.9	109.7
2010				
2016				

Мал бэлтгэлийн хэмжээг малын төрөл тус бүрээр үзүүлбэл: мянган тн

[illegible]

Дээрх байдлаас үзвэл нийт махны хэрэглээнд хонины мах зонхилох хувийг эзэлдэг, дараа нь үхрийн мах орж байна. Мал, мах бэлтгэлийн нийт дүнд эзлэх хувь нь хэлбэлзэл багатай боловч социализмын сүүлийн 20-30 жилд хонь, тэмээний махны бэлтгэл биет хэмжээгээр болон хувийн жингээр ахиутай нэмэгдсэн байдал ажиглагдаж байгаа юм.

Дээр дурдсан малын махнаас гадна 1980-аад оны сүүлчийн хагаст гахай, шувууны мах нилээд нэмэгдсэн юм. 1980 онд гахай, тахианы махны үйлдвэрлэлийн хэмжээ 2.000 тн байсан бол 1990 онд 13.600 тн болсон байна.

Ноос, ноолуурын үйлдвэрлэл нь мал аж ахуйн бас нэг чухал бүтээгдэхүүн байв. Малыг ноос, ноолуур, хөөвөр хялгасын бэлтгэлийн хэмжээ зарим жилүүдэд өсөлт, бууралттай байсан гол шалтгаан нь зуд болсон жилүүдэд малын их хэмжээний хорогдол буюу өнтэй жил өссөнтэй холбоотой байна. Харин ноолуурын хэмжээ 1980-аад оноос ихээхэн нэмэгдсэн нь энэ үед “Товь” комбинат байгуулагдаж, ноолуураар сайн чанартай, өндөр үнэтэй бүтээгдэхүүн хийдэг болсонтой холбоотой байна. 1990-2016 оны хооронд хонины тоо 84,7% өссөн ч ноосны хэмжээ дөнгөж 5,8% нэмэгдсэн бол ямааны тоо 5,0 дахин, ноолуурын хэмжээ 5,3 дахин өсчээ.

Малын ноос үйлдвэрлэлийн хэмжээ: тн

Он	Хонины ноос	Тэмээний ноос	Ямааны ноолуур	Ямааны ноос	Бодын хөөвөр	Бодын хялгас
1940	18,400	2894.1	1039.6	902.0	995.9	1061.9
1950	15,000	3798.1	1013.8	880.4	845.4	897.9
1960	15,200	3488.9	1169.7	1141.8	1046.5	1449.3
1970	19,000	3313.9	1027.9	902.7	1447.3	1563.3
1980	20,100	3089.2	1314.3	884.9	1328.2	1140.0
1990	21,100	2430.6	1464.4	847.4	1349.9	917.7
2010	17,118		6515,8			
2016	22,319		7726,9			

Малын арьс ширний бэлтгэлийн хэмжээ: мян. ширхэг

Он	Тэмээ	Адуу	Үхэр	Хонь	Ямаа	Нийт
1940	3.1	31.5	84.0	1003.7	540.6	1.662,9
1950	3.5	104.4	119.8	888.6	652.4	1.765,7
1960	20.2	111.2	195.1	1277.3	863.6	2.467,4
1970	21.1	97.6	301.9	2376.0	942.1	3.738,7
1980	26.5	115.1	462.1	3879.5	1228.1	5.711,3
1990	21.4	390.7	371.2	3058.8	930.4	4.772,5
2010						8.126,4
2016						9.196,1

Төрөл бүрийн малыг махны хэрэглээнд нядлах явцад болон мөн үхэл хорогдлын үед нилээд хэмжээний арьс шир гарч, дотоодын хэрэглээний болон экспортын чухал бүтээгдэхүүн болсоор ирсэн юм.

1950-иад оны эцсээс манай улс газар тариаланг ихээхэн хэмжээгээр өргөтгөж, тариалангийн талбайн хэмжээг 4 дахин нэмэгдүүлж, 300.0 мянган га-д хүргэх, улмаар гурилын дотоодын хэрэгцээг өөрийн үйлдвэрлэлээр хангах зорилт тавьж байжээ. Энэхүү зорилтыг хэрэгжүүлэх үүднээс ЗХУ-тай хэлэлцээр байгуулж, олон мянган трактор, комбайн, бусад техник хэрэгсэл зээлээр авч, олон зуун мэргэжилтэн урьж авчирч ажиллуулж байснаас гадна дотоодын дээд ба тусгай мэргэжлийн ажилтнуудыг бэлтгэж байв. Төв, Сэлэнгэ, Булган, Дорнод, Увс аймгуудад олон арван сангийн аж ахуй байгуулагдан, үр тариа боловсруулах хадгалах зориулалттай гурилын үйлдвэрүүдийг үр тариа, гурил хадгалах агуулах, элеваторын хамт барьж ашиглах болсон байна.

Он	Тариалсан талбай, мянган га					Хураасан ургац, мянган тн			
	Нийт, үүнээс	Үр тариа	Төмс	Хүнс ногоо	тэжээл	Үр тариа	Төмс	Хүнс ногоо	тэжээл
1960	265.5	246.7	2.21	0.83	15.7	259.4	18.5	18.5	6.9
1965	480.6	420.0	2.73	1.46	56.4	353.9	24.3	15.0	94.7
1970	454.6	419.5	2.87	1.42	30.8	326.5	22.0	12.6	47.5
1975	510.0	437.0	4.30	1.96	66.6	536.3	42.3	19.1	164.4
1980	704.0	557.5	7.45	2.36	136.7	286.8	39.3	26.0	102.8
1985	789.6	636.2	10.34	3.33	139.7	886.2	113.8	41.2	601.2
1989	837.9	673.4	12.62	4.21	147.6	839.1	155.5	41.7	551.0
1990	787.7	654.1	12.17	3.65	117.8	718.3	131.0	59.5	527.1
2010	291,1	259,2	13,8	7,0	11,1	355,1	168,0	82,3	34,8
2016	401,9	377,8	15,0	9,1	29,9	483,5	165,3	94,4	53,4

Үүний үр дүнд 1985-1990 он гэхэд жил тутам 543.3-688.4 мянган улаанбуудай хураан авч, жилдээ 175-200 мянган тн гурил үйлдвэрлэж, хэрэгцээгээ бүрэн хангаад зогсохгүй зарим жил 90 гаруй мянган тн буудай экспортолж байснаас гадна 30-аад мянган тн гурилыг ч гадаадад гаргаж байв. Түүнчлэн 1985 оноос хойш жилдээ 120-155 мянган тн төмс хураан авч, дотоодын хэрэгцээгээ хангаад, ЗХУ-ад 30 мянган тн төмс экспортоор гаргаж байсан юм.

Хүнсэнд хэрэглэсэн малын зарлага 1986-1990 онуудад ЗХУ-ад нийлүүлж байсан 2.5-3.0 сая малыг оролцуулаад, жилд дунджаар 7.5 сая

байсан. Мал хувьчлагдсан 1991-1992 онуудад хэдийгээр экспортод мал гаргаагүй боловч 7.7-8.9 сая мал хүнсэнд хэрэглэж байжээ. 1993-1995 онуудад хүнсний зарлага багасч 6.3-6.6 сая байснаа 1998-2000 онд 7.5-8.7 сая болж дахин нэмэгдсэн. Сүүлийн 10 жилийн хугацаанд 8,3-12,7 сая малыг дотоодын хэрэгцээнд хэрэглэж буй статистик мэдээлэл гарсан байна.

2016 онд 27,9 сая хонь, 25,6 сая ямаа, 4,1 сая үхэр, 3,6 сая адуу, 0,4 сая тэмээ, нийт 61,5 сая толгой мал тоологдсон бөгөөд үүнээс 10,0 сая хонь, 8,0 сая ямаа, 1,1 сая үхэр, 0,7 сая адуу, нийт жилдээ 19,8 сая толгой малын мах, арьс шир, дагалдах түүхий эдийг эргэлтэд оруулж, зах зээлд нийлүүлэх боломж байна. Үүнээс дотоодын хэрэгцээг хасахад, 10,0-12,5 сая малын махыг экспортлох боломжтой. Тэгвэл бид 2016 онд үхрийн мах ердөө 0,7 тн /3,0 мянган толгой орчим/, адууны мах 8,0 мянган тн /32,0 мянган толгой/ экспортолжээ. Энэ нь бид боломжийнхоо ердөө 0,3-4,6%-ийг ашигласан байна.

Малыг халдварт өвчнөөс сэргийлэх арга хэмжээ орхигдсноос 1960-1970-аад онд бүрэн эмчлэгдэж, алга болсон мялзан, боом, шүлхий зэрэг өвчин дахин гарах болж, мал сүргийг өвчлүүлж устгалд оруулахад хүргэх, цаашилбал гадаадад экспортод малын бүтээгдэхүүнийг гаргахад саад учруулах боллоо.

Мал аж ахуйн бүтээгдэхүүний үйлдвэрлэлийн хэмжээ:

Бүтээгдэхүүн	х.н.	2003	2004	2005	2006	2010	2016
Нядалгааны мах, Үүнээс:	Мян. тн	147.9	195.2	183.9	170.7		
Үхрийн	Мян. тн	41.1	53.6	45.3	44.2	3,9	1,6
Хонь, ямааны	Мян. тн	80.0	96.2	93.4	88.4		2,7
Гахайны	Мян. тн	0.2	0.2	0.2	0.2		
Арьс, шир, Үүнээс:	Мян. ш	6.134.4	6.655.2	6.927.1	6.374.0	8.126,4	9.126,4
Адууны	Мян. ш	256.1	317.9	328.0	273.2	342,2	415,0
Үхрийн	Мян. ш	469.0	462.2	404.3	383.8		45,4
Хонины	Мян. ш	3.434.7	3.243.4	3.038.3	2.935.6		
Ямааны	Мян. ш	1.578.3	2.445.1	2.793.4	2.445.4		
Хонины ноос	Мян. тн	13.5	13.4	14.2	15.2	8,0	14,1
Ноолуур	Мян. тн	2.7	3.2	3.7	4.0	4,0	5,9
Сүү	Мян. тн	347.2	406.3	425.9	479.4		
Өндөг	сая ш	7.1	16.0	21.3	19.0		

Шилжилтийн үед хамгийн их унасан салбар бол боловсруулах аж үйлдвэр юм. Манай улсын аж үйлдвэрийн төдийгүй эдийн засгийн гол

салбар байсан хөнгөн үйлдвэр мал аж ахуйн түүхий эдийг боловсруулдаг ноосон нэхмэл, арьс ширэн эдлэхүүн болон оёдлын үйлдвэрүүд байлаа. Тус салбар үндэсний нийт орлого, гадаад худалдааны эргэлтэд эзэлж байсан хувь хэмжээгээрээ уул уурхайн салбараас 2 дахин илүү байсан юм. 1989 онд уул уурхайн салбарын нийт бүтээгдэхүүн 901.5 сая төгрөг байхад хөнгөн үйлдвэрийн салбаруудын нийт бүтээгдэхүүн 1992.3 сая төгрөг болж байжээ. 2016 онд уул уурхайгаас 4.808,4.0 тэрбум төгрөгийн бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэсэн бол боловсруулах үйлдвэрийн салбараас 1.735,7 тэрбум төгрөгийн бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэжээ.

Энэ хугацаанд ноосон нэхмэл, арьс ширэн эдлэл, оёдлын үйлдвэрийн салбар бүрэн уналтад орсноор нийт бүтээгдэхүүний хэмжээ 2016 онд 1989 оныхоос 21,6 дахин буурсан байна.

**Арьс шир боловсруулах салбарын гол нэр
төрлийн бүтээгдэхүүний үйлдвэрлэлийн хэмжээ**

Бүтээгдэхүүн	1989	1990	1993	1995	2000	2010	2016
Шеврет мян. м кв	1151.1	1510.5	287.2	193.5	4.6	1,6	3,9
Шевро мян. м кв	413.2	418.4	64.4	35.9	0.8	1,2	2,1
Гутлын улны шир тн	1000.0	1000.0	200.0	-	-	0,8	6,5
Арьсан гутал мян. ш	4140.0	4222.5	1030.8	245.5	5.6	2,2	34,1
Савхин дээл мян. ш	41.6	35.7	9.4	12.7	0.1	5,6	10,6
Савхин хүрэм мян. ш	212.8	264.5	160.1	18.9	0.1	0	0,3
Нэхий дээл мян. ш	180.2	138.1	86.6	16.8	1.0	16,6	9,2

Монгол улс 1989 онд 25 сая толгой малтай байхдаа жилдээ 1560.0 мянган кв метр шевро, шеврет савхи, үхрийн ширээр 1000 тн гутлын шир хийж байсан бол 2016 онд бараг 60 гаруй сая мал тоолсон мөртлөө 6,0 мянган кв. метр арьс л боловсруулж, бүтээгдэхүүний хэмжээ 250 дахин унажээ. Түүгээр үйлдвэрлэдэг бүтээгдэхүүний хэмжээ ч бас хэдэн арав дахин унасан буюу үйлдвэрлэл нь бүрэн зогссон байна. Эндээс бид ийм их хэмжээний арьс ширийг боловсруулж, өндөр үнэ цэнэтэй бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэх боломжийг жил тутам алдаж байна. Эдгээр түүхий эд дотоодод боловсрогдохгүй, БНХАУ-ын үйлдвэрүүдэд нийлүүлэгдэн, тэднийг л дэмжсэн үйл ажиллагаа болж байна. Харин сүүлийн жилүүдэд үндэсний үйлдвэрлэлийг дэмжих санаачлага гарч, зарим бүтээгдэхүүнд өсөлт мэдрэгдэх болсон ч энэ нь 27 жилийн өмнөх үзүүлэлтэд хүртэл маш хол зайтай байна.

Мөн ноосон нэхмэлийн бүтээгдэхүүн, ялангуяа угаасан ноос 30%, сүлжмэл эдлэл 5,1 дахин, ноосон даавуу 5,1 дахин, хивс 4,8 дахин, эсгий 7,3 дахин, эсгий гутал 1184 дахин буурсан бөгөөд 2000 оноос тус салбар сэргэх хандлага гарч байгаа боловч бүтээгдэхүүний хэмжээ дорвитой нэмэгдэхгүй байна.

**Ноосон нэхмэлийн үйлдвэрийн салбарын гол нэр
төрлийн бүтээгдэхүүний үйлдвэрлэлийн хэмжээ:**

Бүтээгдэхүүн	1989	1990	1993	1995	2000	2010	2016
Угаасан ноос, мян. тн	10.1	9.7	3.5	1.2	1.4	2,3	7,0
Самнасан ноолуур, тн	250.0	340.1	121.5	420.8	450.9	824,7	776,3
Ээрсэн утас, тн	2962.4	2285.4	737.8	344.9	40.8	90,2	
Сүлжмэл эдлэл мян. ш	4110.5	4248.6	990.7	522.7	1233.5	731,1	812,5
Тэмээний ноосон хөнжил, мян. ш	91.6	91.2	48.7	19.4	28.5	15,3	12,2
Ноосон даавуу, мян. м	1978.2	1111.3	289.9	71.1	21.0	330,2	391,7
Хивс, мян. м	2128.1	1971.2	1000.1	595.7	704.8	609,6	439,1
Эсгий, мян. м	649.7	745.1	241.4	76.5	113.9	104,5	89,4
Эсгий гутал, мян. хос	592.3	588.5	252.1	79.0	34.0	19,2	0,5

Харин дэлхийн зах зээл дээр ямааны ноолуур, ноолууран бүтээгдэхүүний үнэ ханш өндөр байгаатай холбоотойгоор ямаан сүрэг эрс өсч, ноолуурын хэмжээ ихээхэн нэмэгдсэн бөгөөд самнасан ноолуур гэхэд л 1989 оны хэмжээнээс 2016 онд 3,1 дахин өсч, ноолууран бүтээгдэхүүн ч нэмэгдсэн байна.

Бүтээгдэхүүн	1989	1990	1993	1995	2000	2010	2016
Малын мах, мян тн	61.7	57.8	17.3	11.3	6.4	11,7	63,3
Махан консерв, тн	1682.3	1108.54	358.3	431.7	-	178,4	158,0
Хиам, мян тн	5.8	5.5	1.2	0.6	0.7	1,7	4,6
Сүү, сүүн бүт. сая л	62.0	59.6	13.0	5.2	1.5	42,0	63,3
Гурил, мян тн	199.7	189.8	175.5	196.0	40.2	143,1	209,7
Талх, мян. тн	66.7	63.3	46.0	36.8	20.2	19,4	22,3
Чихэр, боов, мян. тн	45.7	41.6	12.0	10.8	7.6	11,7	16,0
Гоймон, тн	751.0	732.0	-	2245.3	865.9	2.055,7	4.050,5
Спирт, сая л	3.4	3.5	2.2	2.1	3.8	8,4	8,6
Архи, ундаа, сая л	4.9	6.4	5.2	3.7	6.6	20,4	23,9
Пиво, сая л	12.1	12.6	-	1.3	3.2	44,9	75,7

Хүнсний үйлдвэрийн салбар 1989 онд аж үйлдвэрийн салбарын бүтээгдэхүүний 35 хувийг эзэлдэг томоохон салбар байлаа. Тухайн үед төр, засгаас хүн амын хүнсний гол 3 хэрэглээ болох мах, сүү, гурилаар хангах зорилт тавьж, мах комбинат, гурилын үйлдвэрийг бүсчилсэн байршлаар

байгуулсан, Улаанбаатар, Дархан зэрэг томоохон хотуудад төрөлжсөн үйлдвэрүүд байгуулагдсан, аймгийн төв хотуудад хүнсний комбинатуудыг өргөтгөн шинэчилсэн буюу шинээр байгуулж байсан билээ. 1989 оны Улсын статистикийн бүртгэл, мэдээлэлд тусгагдсан 10 гаруй нэр төрлийн хүнсний бүтээгдэхүүний үйлдвэрлэлийн хэмжээг 2016 онтой харьцуулж үзэхэд мах, архи, пиво, спирт, гурил, гоймон, сүү, сүүн бүтээгдэхүүний хэмжээ нэмэгдэж, махан консерв, хиам, талх, чихэр боовны хэмжээ буурсан байна.

Монгол-Оросын худалдаанд гол хүндрэл учруулж буй саад бэрхшээл нь ОХУ-ын зах зээлд гаргах боломжтой манай экспортын бүтээгдэхүүн болох мах, дайвар маханд 23%, сүлжмэл хувцас, согтууруулах болон согтууруулах бус ундаа, бүтээгдэхүүнд 22,8-27,7% хүртэл импортын тариф ноогдуулдагд оршино. Энэ нь Монголд үйлдвэрлэсэн бараа бүтээгдэхүүн Оросын зах зээлд өрсөлдөж борлогдох боломжийг хааж буй гол хүндрэл болоод байна. Мөн тарифын хүндрэлээс гадна эрүүл мэнд, мал эмнэлэг, ургамал, эрүүл ахуй, хорио цээр, стандартын нөхцөл шаардлага, хяналт, хориг хязгаарлалт, квот, хил гаалийн үзлэг шалгалт, хүнд суртал зэрэг тарифын бус арга хэмжээний олон саад бэрхшээл тулгарч байна. Манай талаас ОХУ-тай тарифын ба тарифын бус саад бэрхшээлийг арилгах талаар олон яриа хэлэлцээ хийж буй боловч ОХУ- нь 2015 оноос БНКазУ, БНБелУ, Армен, Киргиз улсуудтай нэгдэн Евразийн эдийн засгийн холбоог байгуулан, интеграцчлалд орж байгаа тул тус холбоотой чөлөөт худалдааны хэлэлцээр байгуулах замаар асуудлыг шийдэх боломжтой болж байна.

Манай махны бүтээгдэхүүний хамгийн том хүндрэл бол мал, амьтны эрүүл ахуй, хорио цээрийн шаардлага бөгөөд мал, амьтан, хүнд халдварладаг шүлхий, мялзан, цэцэг, бруцеллёз зэрэг олон төрлийн халдварт өвчин ялангуяа сүүлийн жилүүдэд маш их гарах болсон. Гэтэл хөгжингүй орнууд ийм өвчний халдвар тархсан бол халдварлагдсан бүх малыг устгалд оруулж, хэдэн саяар нь хяддаг билээ. Хэрэв уг өвчин гаднаас санаатайгаар тархагдсан байх байдал тогтоогдвол учирсан хохирлыг буруутай этгээд төлөхөөс гадна гадаад худалдаа, улс хоорондын төдийгүй олон улсын харилцаанд маш таагүй үр дагавар авчирна. Тэгэхээр бид мах экспортлохдоо ашиг харахаасаа өмнө гарах үр дагаварт маш хянамгай, хариуцлагатай хандаж, эрүүл ахуй, халдваргүйжилт, аюулгүй байдлын нөхцөл шаардлагыг дээд зэргээр хангах шаардлагатай. Хэдийгээр 5,0-10,0 сая тун вакцин оруулж тарилга хийж буй боловч 60,0-70,0 сая малд бүрэн хүрэлцэхгүй, дээр нь малчид, ченжүүд мал, махыг ачааны автомашинаар чөлөөтэй зөөвөрлөж, аймаг-хотын хооронд тээвэрлэж байгаа тул халдваргүй аймаг, бүс байгуулах

нь үндсэндээ боломжгүй юм.

Олон улсын стандартын шаардлагад нийцсэн, эрүүл, аюулгүй махан бүтээгдэхүүн экспортод гаргах арга зам бол гадаад орчноос бүрэн тусгаарлагдаж, ариутгагдсан фермерийн аж ахуй байгуулах явдал юм. Монголын бэлчээрийн малын мах нь бусад хөгжилтэй орнуудын фермерийн аж ахуйн махыг бодвол өөх холестерин ихтэй, булчинлаг хатуу, болц удаан, хурц үнэр, амттай, эрүүл ахуйн хувьд ч гэсэн шимэгч паразит бактери агуулах магадлалтай байдаг. Манай үйлдвэрлэгчид, бизнес эрхлэгчид гадаад зах зээлийн эрэлт хэрэгцээ, хэрэглэгчийн хүсэл сонирхол, тавих шаардлага зэрэг гол хүчин зүйлийг судлах хандлага сул байна. Гадаадын хэрэглэгчдийн хүнсэндээ хэрэглэх мах нь эрүүл, цэвэр, зажлуур багатай, зөөлөн, мах өөх алагласан, гэхдээ өөх багавтар, хурц амт, үнэргүй, болц хурдан байх шаардлагатай байдаг. Тэгэхээр манай хөдөө аж ахуйн эрдэм шинжилгээ, судалгаа байгууллага, эрдэмтэд монголын малыг экспортод гаргах технологи, стандартыг боловсруулж, төр, засгаас фермерийн аж ахуйг хөгжүүлэхэд шаардлагатай бүхий л талын дэмжлэгийг үзүүлэх шаардлагатай. Үүнд экспортод гаргах малын нас, хүйс, жинг сонгох, тэжээх горим, хуваарь, хоол тэжээлийн орц хэмжээ, чанар, байранд тавигдах нөхцөл шаардлага, нядалгааг явуулах, боловсруулах, хадгалах, битүүмжлэх, савлах, тээвэрлэх бүхий л шат дамжлагын технологийг нарийвчлан тодорхойлж, стандартыг гаргах шаардлагатай. Үүний дүнд импортлогчид эрүүл, аюулгүй хүнс авах баталгаа нь хангагдаж, бид нэмүү өртөг шингэсэн үндэсний бүтээгдэхүүнийг олон улсын зах зээлд найдвартай, байнга тогтвортой нийлүүлэх боломж бүрдэнэ.

Монголд үйлдвэрлэсэн бараа бүтээгдэхүүний чанар, аюулгүй байдлын үзүүлэлтийн нөхцөл шаардлага олон улсын стандартын түвшинд хүрдэггүй. Дэлхийн худалдааны байгууллагын хийсэн судалгаагаар манайд одоо мөрдөгдөж байгаа 5900 стандартын талаас илүү нь хуучин ЗХУ-ын үеийн ГОСТ системд суурилсан нь олон улсын ISO шаардлагад нийцдэггүй байна. Одоогийн стандартуудыг нэг дор бүгдийг нь шинэчиллээ гэхэд үндэсний үйлдвэрлэгчид түүнд нийцүүлж техник технологи, хүчин чадлаа сайжруулж нэмэгдүүлэх хөрөнгө оруулалтын эх үүсвэр хүрэлцэхгүй хүндрэл бэрхшээл үүсэх магадлалтай.

“Иргэд харилцан визгүй зорчих тухай Монгол Улсын Засгийн газар, Оросын Холбооны Улсын Засгийн газар хоорондын 2014 оны 9 дүгээр сарын 3-ны өдрийн Хэлэлцээр”-ийн дагуу манай улсын иргэд 30 хүртэл хоногийн хугацаанд харилцан визгүй зорчих болон дамжин өнгөрөх эрхтэй болоод

байна. Визгүй болсон анхны жил буюу 2014 оны 12 сарын 1-нээс 2015 оны 12 сарын 1-ны хооронд давхардсан тоогоор монголын 500 мянга орчим иргэд ОХУ-д төрөл бүрийн зорилгоор зорчжээ. Монголын иргэд зөвхөн наймаа худалдаа гэлтгүй амрах, суралцах, цагийг зугаатай өнгөрүүлэх төрөл бүрийн арга хэмжээ, албан ба албан бус сургалт семинар, уралдаан тэмцээн гээд олон төрлийн харилцаагаар ОХУ-ын хотуудад зорчих болсон. Үүний дүнд Буриад Улс, Улан-Үд хот монголчуудад зориулж худалдааны сүлжээг өргөжүүлж, олон төрлийн бүтээгдэхүүн, үйлчилгээг борлуулж чадсанаар Оростоо хамгийн өндөр дотоодын нийт бүтээгдэхүүний үйлдвэрлэлийг бий болгож чадсан байдаг. Зөвхөн гадаад худалдаанаас гадна аялал жуулчлал, амралт сувилал, эмчилгээ, худалдаа үйлчилгээний салбараас 2 улс ихээхэн ашиг орлого олох боломжтой.

ДҮГНЭЛТ

1. Монгол, Оросын хооронд дипломат, худалдаа, эдийн засгийн харилцаа тогтсон 100-аад жилийн түүхэнд Монгол улсын хөдөө аж ахуй, газар тариалан, уул уурхай, аж үйлдвэрийн салбарууд амжилттай хөгжиж, ЗХУ-ад нийлүүлэх манай бүтээгдэхүүний хэмжээ нийт экспортын 70-85 хувийг эзлэж байлаа. 1990 оноос өмнө жилдээ 2,5-4,0 сая толгой мал, 90,0 мянган тн үр тариа, 30,0 мянган тн төмс, 30,0 мянган тн гурил, мах махан бүтээгдэхүүн, арьс шир, ноос үс, барилгын материал, савхин, үслэг эдлэл, нэхий, сүлжмэл эдлэл, хивс зэрэг олон нэр төрлийн барааг ЗХУ руу экспортолж байжээ.
2. Харин 1990 оноос хоёр орны улс төр, нийгэм, эдийн засгийн тогтолцоонд гарсан эрс өөрчлөлтийн улмаас улс орны удирдлагын арга барил, гадаад харилцаа, худалдаа, эдийн засгийн хамтын ажиллагааны хандлага өөрчлөгдснөөр Монгол-Оросын хоорондын гадаад худалдааны цар хүрээ, хэмжээ эрс хумигдсан байна. Өнгөрсөн 27 жилийн хугацаанд Монголын экспортын бүтээгдэхүүний түүхий эдийн нөөц, тухайлбал, малын тоо 2,4 дахин, түүнийг дагалдаг гарах арьс шир, ноос ноолуур, мах, сүү, нэмэгдсэн боловч Орос руу гаргах экспортын бүтээгдэхүүний борлуулалтын хэмжээ 517,5 саяас 55,8 сая ам. доллар хүртэл 9,3 дахин буурсан байна.
3. Хэдийгээр Монголоос ОХУ-д гаргах экспортын хэмжээ маш бага болсон ч өнгөрсөн хугацаанд бидэнд урьд нь байгаагүй их уул уурхай, хөдөө аж ахуйн үйлдвэрлэлийн потенциал бий болсон. Мал аж ахуйд гэхэд 19,8 сая толгой малын мах, арьс шир, дагалдах түүхий эдийг боловсруулж,

эцсийн бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэж зах зээлд нийлүүлэх, 10,0-12,5 сая малын махыг экспортлох боломж байна. Гадаад зах зээлд байр сууриа олж чадвал энэ их түүхий эдийн нөөцийг эцсийн бүтээгдэхүүн болгож үйлдвэрлэх үйлдвэрлэлийн хүчин чадлын байгуулах боломж бас бий. Иймд хамгийн түрүүнд уламжлалт ОХУ-ын зах зээлд хандан, түүний эрэлт, хэрэглэгчдийн хэрэгцээ, тавигдах нөхцөл шаардлагыг нарийвчлан судалж, түүнд нийцсэн бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэн экспортод гаргах шаардлага байна.

4. Монгол-Оросын худалдаанд гол тулгарч буй асуудал Монголын экспортын үндсэн бүтээгдэхүүнд гааль, нэмэгдсэн өртгийн, онцгой төрлийн олон өндөр татварын тариф ноогдуулж байгаа нь өрсөлдөх чадварыг маш ихээр сулруулж байна.
5. Мөн эрүүл мэнд, мал эмнэлэг, ургамал, эрүүл ахуй, хорио цээр, стандартын нөхцөл шаардлага, хяналт, хориг хязгаарлалт, квот, хил гаалийн үзлэг шалгалт, хүнд суртал зэрэг тарифын бус арга хэмжээний олон саад бэрхшээл тулгарч байна.
6. Монгол Улс, ОХУ хоёр улсын хооронд олон улсын шаардлагад нийцсэн тээврийн сүлжээ, терминалын аж ахуй, логиستيкийн үйлчилгээ, чөлөөт худалдааны бүс зэрэг дэд бүтэц бүрэн хөгжөөгүй байгаа нь гадаад худалдааны хамтын ажиллагаанд сөргөөр нөлөөлж байна.
7. Монголд үйлдвэрлэсэн бараа бүтээгдэхүүний чанар, аюулгүй байдлын үзүүлэлтийн нөхцөл шаардлагыг олон улсын стандартын түвшинд нийцүүлэх шаардлагатай.
8. Цаашид ОХУ-ын зах зээл гэлтгүй, Евразийн эдийн засгийн холбоотой чөлөөт худалдааны хэлэлцээр байгуулах замаар тарифын ба тарифын бус саад бэрхшээлийн асуудлыг шийдэж, бүтээгдэхүүнийхээ дэлхийн зах зээлд нэвтрэх боломжийг бүрдүүлэх хэрэгтэй байна.

АШИГЛАСАН МАТЕРИАЛ

1. Үндэсний статистикийн хороо. “Монгол Улсын нийгэм, эдийн засгийн байдал-2016” УБ. 2017
2. Үндэсний статистикийн хороо. “Худалдааны салбар-2016” УБ. 2017
3. Үндэсний статистикийн хороо. “Монгол Улсын дотоодын нийт бүтээгдэхүүн” УБ. 2017
4. Үндэсний статистикийн хороо. “Монгол Улсын хөдөө аж ахуй” УБ. 2017
5. Германы Олон улсын хамтын ажиллагааны байгууллага, Хараат бус

судалгааны хүрээлэн “Бүс нутгийн эдийн засгийн интеграци: Монгол Улсын боломж ба эрсдэл» УБ. 2016 он

6. “Мянганы хөгжлийн зорилтод суурилсан Монгол Улсын Үндэсний хөгжлийн цогц бодлого” УИХ-ын 2008 оны 12 дугаар тогтоол
7. “Монгол Улсын Үндэсний аюулгүй байдлын үзэл баримтлал” УИХ-ын 2010 оны 48 дугаар тогтоол
8. “Монгол Улсын гадаад бодлогын үзэл баримтлал” УИХ-ын 2010 оны 48 дугаар тогтоол
9. “Монгол Улсын Засгийн газрын 2016-2020 оны үйл ажиллагааны хөтөлбөр” УИХ-ын 2016 оны 45 дугаар тогтоол
10. “Монгол Улсын Бүсчилсэн хөгжлийн үзэл баримтлал” УИХ-ын 2001 оны 57 дугаар тогтоол
11. “Монгол Улсын Эдийн засгийн гадаад харилцааны хөтөлбөр” ЗГ-ын 2015 оны 474-р тогтоол
12. “Монгол Улсын Засгийн газрын 2016-2020 оны үйл ажиллагааны хөтөлбөр” УИХ-ын 2016.09.09-ний 45-р тогтоол
13. Монгол Улсын Засгийн газрын 2016-2020 оны үйл ажиллагааны хөтөлбөрийг хэрэгжүүлэх арга хэмжээний төлөвлөгөө УИХ-ын 2016.10.26-ний 121-р тогтоол
14. Б.Санжмятав. “Дэлхийн эдийн засаг” УБ., 2015
15. Б.Санжмятав. “Олон улсын худалдаа” УБ., 2015

Интернет:

1. <http://www.1212.mn/>
2. <http://news.gogo.mn>
3. <http://ikon.mn>
4. www.mfa.gov.mn
5. www.iltod.gov.mn
6. mofa.gov.mn
7. www.news.mn
8. embassymongolia.ru
9. www.mongolianshaman.com
10. www.montsame.mn
11. <https://www.slideshare.net>
12. vip76.mn/content
13. time.mn
14. www.legalinfo.mn/

НАСУЩНЫЕ ВОПРОСЫ ПРИГРАНИЧНОГО СОТРУДНИЧЕСТВА

*О.Очирмаа**

МОНГОЛО-РОССИЙСКИЕ ПОЛИТИЧЕСКИЕ ОТНОШЕНИЯ

Расширение и развитие добрососедских и партнерских отношений с Российской Федерацией является приоритетным направлением внешней политики Правительства Монголии.

Монголию и Россию связывают давние, традиционно дружественные отношения. Мы ведем тесное взаимодействие в рамках международных организаций и в региональных структурах.

Важную роль в двусторонних отношениях играют приграничные и межрегиональные связи между Монголией и Россией. Правительство Монголии придает большое значение развитию регионального сотрудничества между нашими странами. В развитие сотрудничества между Монголией и РФ, около 70 % нашей общей двусторонней торговли и более половины культурных и гуманитарных обменов, и пассажиропотоков приходится на региональное сотрудничество.

Мы считаем, что субъекты Российской Федерации также придают большое значение российско-монгольскому приграничному сотрудничеству. В этом году успешно состоялись визиты в Монголию Губернатора Иркутской области г-на С.Г.Левченко, Председателя Законодательного Собрания Иркутской области г-на С.Ф.Брилка, также Монголию посетили Глава Республики Бурятия г-н А.С.Цыденов и Мэр города Новосибирска г-н А.Е.Локоть.

По приглашению Президента РФ г-на В.В.Путина Президент Монголии г-н Х.Баттулга принимал участие в Восточном экономическом форуме, в рамках которого состоялись встречи с главами Республики Тыва г-ном Ш.В.Кара-оолом и Республики Саха РФ г-ном Е.А.Борисовым, а также с Губернатором Приморского края г-ном В.В.Миклушевским, в ходе которых обсуждались вопросы межрегионального и приграничного сотрудничества.

Международная обстановка становится все менее предсказуемой. Объективный процесс формирования новой полицентричной модели мироустройства сопровождается ростом нестабильности как на региональном, так и на глобальном уровнях.

* Советник Департамента соседних стран МИД Монголии

В этих непростых условиях российско-монгольское взаимодействие приобретает особое значение для сохранения и укрепления международного и регионального взаимопонимания. В основе партнерства – чувства искренней дружбы и симпатии народов, глубокое взаимное уважение и доверие, учет ключевых интересов друг друга, заинтересованность в процветании. В таком ключе Улаанбаатар и Москва строят совместную работу в международных организациях.

Мы внимательно наблюдаем за плодотворным межрегиональным и приграничным сотрудничеством между Россией и Казахстаном, а также между Россией и Арменией, в рамках, которого организуются встречи глав государств этих стран.

Наши страны активно сотрудничают в рамках ООН и других международных организаций, и монгольская сторона подтверждает её приверженность дальнейшему укреплению взаимодействия в международном сообществе.

ЭКОНОМИЧЕСКОЕ СОТРУДНИЧЕСТВО ДВУХ СТРАН

Реальной базой прочных добрососедских связей любых государств является развитие экономического сотрудничества. Значительный потенциал приграничных экономических связей имеется у обеих стран и остается пока не использованным. В приграничных районах существуют устойчивый взаимный интерес и стремление к дальнейшему развитию торгово-экономического взаимодействия.

Взаимодействие между Монголией и Россией в целом успешно развивается, но наблюдается стагнация в торгово-экономическом сотрудничестве. Хочу отметить, что Стороны не реализовали новые крупные проекты строительства за последние 30 лет. Считаю, что нам необходимо активно сотрудничать по улучшению торгово-экономической ситуации, так как мы являемся дружественными соседними странами.

Монголия стремится развивать сбалансированные отношения с двумя соседями. Но нужно отметить, что торгово-экономическое сотрудничество между Монголией и Российской Федерацией не соответствует имеющемуся потенциалу.

По сравнению с аналогичным периодом 2016 года товарооборот увеличился почти на 40%. По итогам статистики с января по октябрь 2017 года двусторонний товарооборот составил 1.067 млн. долл. Монголию по-прежнему беспокоят большой дисбаланс в двусторонней торговле.

Отрадно отметить, что спустя более 20 лет вновь начало вести свою деятельность Торговое Представительство РФ в Монголии, а также инвестиционный центр г.Иркутска в Улаанбаатаре. Считаю, что это способствует благоприятному развитию двустороннего сотрудничества.

В целях развития регионального и приграничного сотрудничества в области транспорта начинают функционировать новые железнодорожные скоростные маршруты УБ-Иркутск, а также новые направления - авиаполеты по маршруту Улаанбаатар-Красноярск-Улаанбаатар.

Высокие таможенные пошлины препятствуют развитию торгово-экономического сотрудничества, несмотря на имеющиеся большие возможности в поставке в Российскую Федерацию традиционных монгольских товаров, таких как мясо и мясопродукты, кашемировые изделия, изделия из кожи. Об этом уже давно говорят наши предприниматели и бизнесмены.

В целях активизации двустороннего сотрудничества работает Монголо-Российская Межправительственная комиссия по торгово-экономическому и научно-техническому сотрудничеству, заседания которой проводятся ежегодно с 1991 года. В первом полугодии 2018 года планируется провести 21-ое заседание Межправительственной комиссии в г.Москве.

В рамках данной Комиссии работает Подкомиссия по региональному и приграничному сотрудничеству. На этом заседании затрагиваются насущные вопросы регионального и приграничного сотрудничества между нашими странами.

Региональное и приграничное сотрудничество играет важную роль в двусторонних отношениях, и считаю, что и в дальнейшем его роль будет расти. В целях дальнейшей интенсификации нашего сотрудничества, мы планируем заключить “Межправительственное соглашение о содействии региональному и приграничному сотрудничеству”. Хочу обратить ваше внимание на важность и актуальность данного соглашения, где рассмотрены все правовые формы механизма межрегионального и приграничного сотрудничества.

Считаю, что полная реализация “Среднесрочной программы развития стратегического партнёрства между Монголией и РФ” будет способствовать переходу на новый уровень двухстороннего сотрудничества.

Также хочу отметить, что важную роль в развитии межрегионального и приграничного сотрудничества играет сотрудничество законодательных

органов двух стран. По инициативе парламентариев двух стран в г.Улаанбаатаре в октябре 2017 года успешно состоялся форум “Монголия, Россия 2017”. На площадке форума затрагивался вопрос, о том, что, хотя все правовые аспекты межрегионального сотрудничества рассмотрены в Федеральном законодательстве РФ, но субъекты ими не пользуются достаточным образом для развития международного сотрудничества.

Также в рамках данного мероприятия был проведен первый бизнес-форум Монголии и ЕАЭС, на котором были организованы встречи-круглые столы, где обсуждались вопросы развития сотрудничества в таких областях, как сельское хозяйство, строительство, образование и наука, легкая промышленность. Хочу отметить, что данный форум стал одним из механизмов для развития малого и среднего бизнеса в торгово-экономическом, инвестиционном сотрудничестве наших двух стран.

Считаю, что для интенсификации дальнейшего развития межрегионального и приграничного сотрудничества нам нужно развивать сотрудничество с конкретным субъектом РФ, который станет наглядным примером межрегионального сотрудничества путем разработки базовых правовых документов, так как кроме “Межправительственного Соглашения о экономическом и приграничном сотрудничестве между Правительством Монголии и Республикой Бурятия Российской Федерации от 1999 года” не было подписано ни каких межрегиональных правовых документов.

В дальнейшем предлагаю использовать этот опыт в региональном сотрудничестве с другими регионами России.

Уверена, что 2018 год будет богат новыми идеями и успехами в области межрегионального сотрудничества между двумя нашими странами.

ОЛОН УЛСЫН ЦӨМИЙН ЭРЧИМ ХҮЧНИЙ ХАМТЫН АЖИЛЛАГААН ДАХЬ МОНГОЛ-ОРОСЫН ХАРИЛЦАА

*Д.Өнөрмаа**

Оршил

Нэг. Дэлхийн улс орнуудын ураны ордуудын тойм: Ураны ордуудын хайгуулын ажлыг дэлхий дээр ихэнх хөгжингүй орнууд, цөөн тооны хөгжиж байгаа орнууд хийж байна. Цөмийн эрчим хүчийг ашиглах нь хүлэмжийн хийн ялгаралтыг бууруулах замаар байгаль экологид халгүй үйлдвэрлэл явуулах, хямд эрчим хүчээр дотоодын хэрэгцээгээ хангах, цаашилбал бүс нутгийн хэмжээний эрчим хүчний нэгдсэн сүлжээнд холбогдоход чухал ач холбогдолтой. Нөгөө талаасаа цөмийн эрчим хүчийг ашиглах явцад гарсан аливаа эрсдэл нь байгаль экологи, хүний эрүүл мэндэд ноцтой хохирол учруулах аюултай учир цөмийн эрчим хүчний аюулгүй байдлыг онцгой анхаарах шаардлагатай байна.

Дэлхийн ураны нөөц. Хүснэгт №1

№	Улсууд	Уран, тонн	Дэлхийд эзлэх хувь
1	Австрали	1706.100	29%
2	Казакстан	679.300	12%
3	ОХУ	505.900	9%
4	Канад	493.900	8%
5	Нигер	404.900	7%
6	Намиби	382.800	6%
7	Өмнөд Африк	338.100	6%
8	Бразил	276.100	5%
9	АНУ	207.400	4%
10	БНХАУ	199.100	4%
11	Монгол	141.500	2%
12	Украйн	117.700	2%
13	Узбекстан	91.300	2%
14	Ботсван	68.800	1%
15	Танзани	58.500	1%
16	Иордан	33.800	1%
17	Бусад	191.500	3%
18	Дэлхий нийт	5.902.500	100

Эх сурвалж: <http://world-nuclear.org/info/Country-Profiles/Countries-G-N/Namibia/>

* МУИС-ийн ОУХНУС

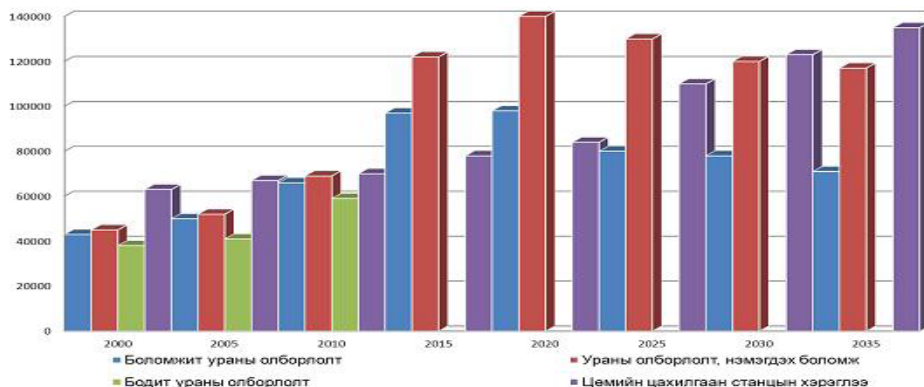
Дээрхи хүснэгтээс үзэхэд хамгийн их ураны нөөцтөйд 1.7 сая т нөөцтэй Австрали улс орж байхад бусад 100.000 тонноос их нөөцтэй 11 орнуудын хувьд нэг нь ч 1 саяд хүрэхгүй байна. Монгол улс ураны нөөцөөрөө дэлхий дээр 11-р байранд эрэмбэлэгдэж байгаа нь гадныхны хувьд хөрөнгө оруулалтыг татах боломжтой гэж үзэж болно.

Дэлхийн зах зээл дэх ураны хэрэглээ, үйлдвэрлэлийн өнөөгийн байдлын хувьд эрэлт, нийлүүлэлт тогтмол өсөж байгаа бөгөөд энэ үзүүлэлт цаашид хэвээр хадгалагдах төлөвтэй байна. Эрэлт өсөж байгаа үндсэн шалтгаан нь дэлхийн улс орнууд цөмийн цахилгаан станц барьж байгуулах ажлуудыг эрчимтэй хэрэгжүүлж байгаатай холбоотой. Зах зээл дээрх ураны үнийн өөрчлөлт савалгаа багатай харьцангуй тогтвортой байх, цаашид ураны үнэ аажим нэмэгдэх талаар олон улсын судалгааны төвүүд мэдээлж байна. Ураны үнэ ойрын жилүүдэд тогтвортой байх цаашид аажим өсөн нэмэгдэх үндсэн шалтгаануудыг дараах байдлаар тайлбарлаж болно. Үүнд:

1. Дэлхийн улс орнууд цөмийн цахилгаан станц барьж байгуулах ажлуудыг их хэмжээгээр хийж гүйцэтгэж байгаа, үүнтэй холбоотой үүссэн эрэлт.
2. Өмнө бэлтгэгдсэн байсан ураны түлш дууссан.
3. Одоогийн олборлож байгаа ураны ордуудын нөөц багассан, зарим ордууд хаагдаж эхэлсэн.
4. Шинээр ураны орд газрууд цөөн тоотой нээгдэж байгаа.
5. Хямд зардлаар ашиглах боломжтой ураны ордууд багассан, 130 US/\$-оос дээших үйлдвэрлэлийн зардалтай ураны ордуудыг ашиглаж эхлэх болсон зэрэгтэй холбоотой.

Зураг №1

Цаашдын ураны хэрэглээ, нийлүүлэлт

Ураныг дэлхийн хэмжээнд ашиглаж байгаа ч тийм ч олон улс орон түүнийг олборлохгүй байна. Ураны нөөц бүхий тэргүүлэх 20 орчим оронд жилдээ дунджаар 50.0 орчим мян/т уран олборлож, экспортлож нийлүүлж байна. Уран олборлолтоор сүүлийн жилүүдэд Казахстан, Канад, Австрали зэрэг орнууд тэргүүлж Намиби, Нигери, ОХУ, Узбекистан улсууд удаалж байна. Уранаас гарган авах цахилгааны хэмжээ бусад түүхий эдээс гарган авах цахилгаанаас хэд дахин өндөр байдаг.

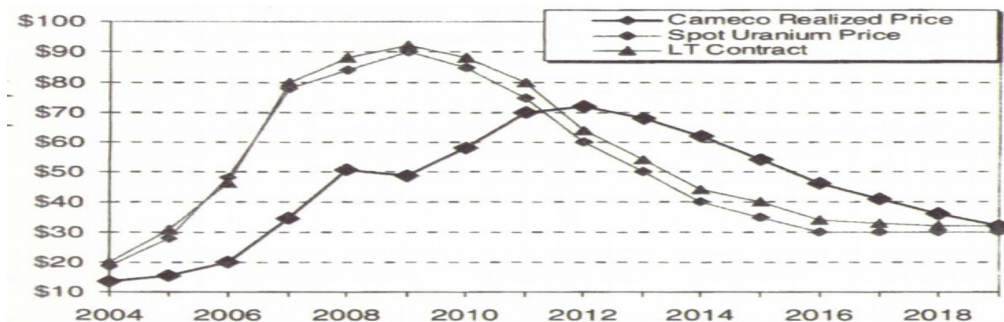
Хүснэгт №2

Эх үүсвэр 1 кг	Цахилгаан гаргалт
Мод	1 квт/цаг
Нүүрс	3 квт/цаг
Шингэн түлш	4 квт/цаг
Уран	50000 квт/цаг

Эх сурвалж: Олон улсын цөмийн энергийн институт

Ураны дэлхийн зах зээл дэх үнэ: Ураны үнэ ураны нийлүүлэлт, хэрэгцээнээс хамаарч байгаа. Ураны үнэ хүйтэн дайны үед өсөх хандлагатай байсан ч ЗХУ задран унасны дараа ЗХУ-АНУ-ын хооронд байгуулсан цөмийн зэвсгийн олон тооны хошууг задлах гэрээнээс хойш мэдэгдэхүйц унаж нэг паунд уран 20 ам.долларт хүрч байсан бол 2007-2010 оны үед ураны үнэ дахин сэргэж нэг паунд уран 100 ам.долларт хүрсэн нь ураны эрэлт хэрэгцээ нэмэгдсэнтэй холбоотой. Гэвч зарим нэг цөмийн станцын ослоос шалтгаалан ураны үнэ буурч нэг паунд уран 50 ам.долларт хүрсэн байна. Одоогийн цөмийн эрчим хүчний хэрэгцээнээс хамаараад 2020-2030 оны хооронд ураны үнэ өндөр байх боломжтой гэж судлаачид үзэж байна.¹³

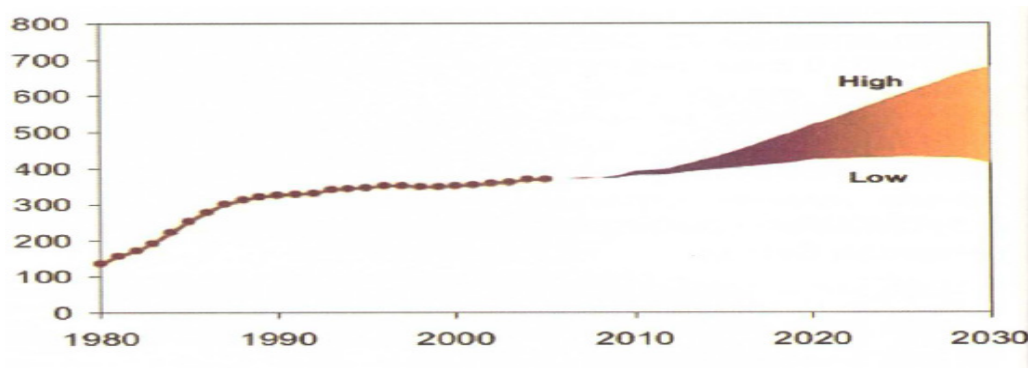
Зураг №2. Ураны үнийн урьдчилсан үнэлгээ

Эх сурвалж <http://world-nuclear.org/info/Country-Profiles/Countries-G-N/Namibia/>

¹³ Г.Жамсранжав, Г.Дэжидмаа, Г.Ухнаа “Уран” 2015

Зураг №3. 2030 он хүртэлх дэлхий дахины
цөмийн эрчим хүчний хэрэгцээний өсөлт

Эх сурвалж: <http://world-nuclear.org/info/Country-Profiles/Countries-G-N/Namibia/>

Ураны баяжмал эсвэл эрчим хүч экспортлоход хамгийн чухал нь зах зээлийн асуудал билээ. Үүний тулд Хятад болон ОХУ-ын цөмийн салбар, ураны хэрэгцээний төлөв байдлыг дараах хүснэгтээр харууллаа.

Хүснэгт №3

Улс орнууд	2008	2009	2010		2015		2020	
			Бага	Их	Бага	Их	Бага	Их
Хятад	1800	3300	2340	4600	4600	6450	6450	8200
ОХУ	4100	4500	5400	5400	7200	7700	8200	9700

Улс орнууд	2025		2030		2035	
	Бага	Их	Бага	Их	Бага	Их
Хятад	10100	12000	12300	16200	14400	20500
ОХУ	8800	11000	9200	13000	9700	15000

Эх сурвалж: Олон улсын атомын энергийн агентлаг

Дээрхи дүр зургаас харахад манай хоёр хөршийн реакторын хэрэгцээний ураны эрэлт өсөх нь харагдаж байна.

Хятад улс нь 2020 он гэхэд АЦС-ынхаа чадлыг 7 дахин буюу 40000 МВт хүртэл нэмэгдүүлэх буюу 50-иад реакторыг шинээр барихаар төлөвлөөд байгаа. Мөн ОХУ-ын Зүүн Сибирь болон Хойд Солонгос руу уранаа газар доорхи уусган боловсруулах аргаар боловсруулан экспортлох боломж харагдаж байна.

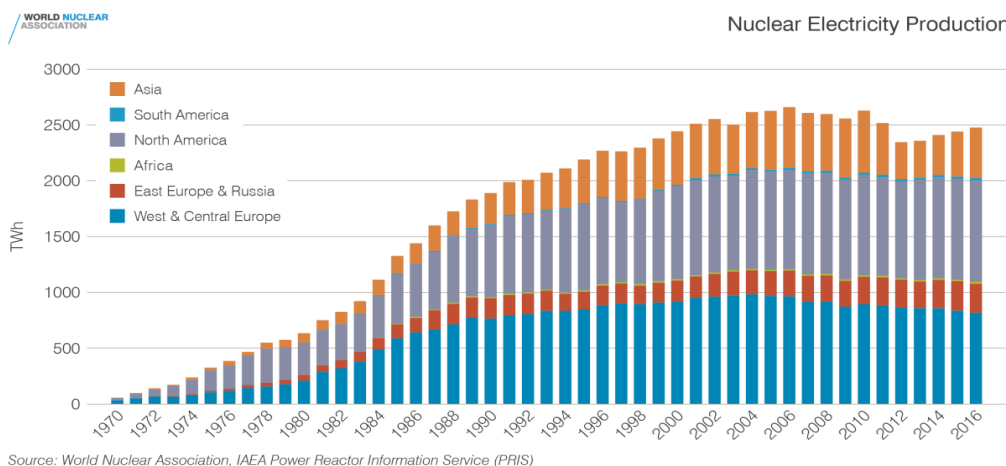
Дэлхий нийт эрчим хүчний 16 орчим хувийг цөмийн эрчим хүчнээс гарган авч хэрэглэж байна. Цөмийн эрчим хүчний техник технологи

хурдацтай хөгжиж буй өнөө үед ураныг олборлон боловсруулж атомын цахилгаан станцад өргөн ашиглахаас гадна цөмийн реакторуудыг тээврийн хэрэгслийн хүчний хөдөлгүүр болгон хэрэглэж байна.

Орчин үед байгаль орчинд хор хөнөөл багатай эрчим хүчний эх үүсвэрийн тоонд цөмийн эрчим хүч зүй ёсоор багтаж байгаа нь эрчим хүчний хэрэглээ жилээс жилд өсч нүүрс, байгалийн хий, газрын тос зэрэг эрчим хүчний эх үүсвэрүүдийн нөөц багасч байгаатай холбоотой.

Өнөөгийн байдлаар дэлхий дээр өөр өөр хүчин чадалтай 440 цөмийн реактор ажиллаж байгаагийн хамгийн олон нь АНУ-104, Франц-58, Япон-50, ОХУ-33, БНХАУ-17 станцтай бөгөөд бүтээн байгуулалтын ажил нь хийгдэж байгаа 61 реактор, санхүүжилт нь шийдэгдэж барих шийдвэр гарч, ойрын 8-10 жилд барьж дуусгах 158 реактор, төсөл, хөтөлбөр, талбайн сонголт хийгдсэн ойрын 15 жилийн ашиглалтанд оруулахаар 326 цөмийн реактор төлөвлөгдсөн.

Зураг №4 ЦӨМИЙН ЭНЕРГИЙН ӨСӨЛТӨНД АЗИ ТИВ ХАМГИЙН ИХЭЭР НӨЛӨӨЛЖ БАЙНА

Дэлхийн цөмийн нийгэмлэгээс гаргасан сүүлийн үеийн тайлант дүнгээр шинээр цөмийн эрчим хүчний байгууламж барих зах зээлд Азийн орнуудын тэргүүлэх хандлага үргэлжилсээр байна. Дэлхийн хэмжээнд 2016 онд шинээр ашиглалтанд орсон 10 цөмийн эрчим хүчний реакторын 8 нь Ази тивд байрлалтай байна.

2016 онд Ази тивд нийт 448ТВт. Цаг цахилгаан эрчим хүчийг цөмийн эрчим хүчний станц /ЦЭХС/ үйлдвэрлэжээ. Энэ нь 2015 онтой харьцуулахад 11.5 хувиар, 2012 онтой харьцуулахад 35 хувиар тус тус өссөн үзүүлэлттэй

байна. Мөн 30 жилийн өмнөхтэй харьцуулахад цөмийн эрчим хүчний үйлдвэрлэл 2 дахин өссөн байна. Сүүлийн 10 жилд цөмийн эрчим хүчний үйлдвэрлэл Энэтхэг болон Пакистан улсуудад 2 дахин өссөн ба БНХАУ-д 3 дахин өссөн үзүүлэлттэй байна. Өнөөгийн байдлаар дэлхийн хэмжээнд нийт 2,476 ТВт.цаг цахилгаан эрчим хүч ЦЭХС-аас үйлдвэрлэж байгаагийн 18 хувийг Азийн цөмийн эрчим хүчний станцууд үйлдвэрлэж байна.

Ази тивийн хамгийн гол цөмийн эрчим хүч үйлдвэрлэгч БНХАУ нийт 33,657 МВт хүчин чадалтай 37 реактораас, 2016 оны байдлаар 210.5 ТВт.цаг цахилгаан эрчим хүч үйлдвэрлэсэн байна. Түүний дараа Өмнөд Солонгос улс 22,505 МВт хүчин чадалтай 24 реактораас 154.2 ТВт. Цаг цахилгаан эрчим хүч үйлдвэрлэжээ. Энэтхэг улсын 22 реактор (6,219 МВт) 35 ТВт. цаг цахилгаан эрчим хүч үйлдвэрлэсэн байна. Хэдийгээр Япон улс 39,952 МВт-ын хүчин чадалтай ашиглах боломжтой 42 реактортай хэдий ч 2011 оны 3 дугаар сард Фукушима Дайичи станцад болсон ослын учраас зогсоосон ЦЭХС үйл ажиллагааг дахин сэргээх ажиллагаа удаашралтай байгаа улмаас нийт 17.5 ТВт.цаг цахилгаан эрчим хүч үйлдвэрлэсэн байна. Мөн Тайвань, Иран, Пакистан зэрэг улсуудын бусад 12 реакторууд нийт 41.5 ТВт.цаг цахилгаан эрчим хүч үйлдвэрлэжээ.

Дэлхийд одоогоор 61 орчим реактор баригдаж байгаагийн гуравны хоёр нь Азид баригдаж байгаа бөгөөд үүний дийлэнх нь БНХАУ-д баригдаж байна. БНХАУ-д нийт 22,006 МВт хүчин чадалтай 20 реакторын барилга угсралтын ажил явагдаж байгаа аж. Тайвань, Энэтхэг, Япон, Пакистан, Өмнөд Солонгос, Арабын Нэгдсэн Эмират улсад нийт 21,928 МВт хүчин чадалтай цөмийн эрчим хүчний 19 реактор мөн баригдаж байна.

«Ази тив цөмийн эрчим хүчний эх үүсвэрийн дараагийн бүс нутаг болж байгаа бөгөөд шинээр цөмийн цахилгаан станцын бүтээн байгуулалтууд явагдаж эхлээд байгаагийн нэг нь 2018 онд ашиглалтанд орох Арабын Нэгдсэн Эмират Улсын Барабаха-д анхны цөмийн эрчим хүчний станц юм»- гэж Дэлхийн цөмийн нийгэмлэг тайландаа мөн дурьджээ.¹⁴

Одоогоор цөмийн эрчим хүч ашигладаггүй хэд хэдэн улс цөмийн эрчим хүчний станц барих төлөвлөгөөгөө санал болгоод байгаа бөгөөд үүнд: Бангладеш, Индонези, Иордан, Казахстан, Малайз, Саудын Араб, Тайланд, Турк, Вьетнам зэрэг улсуудад нийт 60,430 МВт-ийн хүчин чадалтай 57 цөмийн эрчим хүчний реакторыг барихаар төлөвлөж байгаа юм байна.

Олон улсын атомын эрчим хүчний агентлагт бүртгэлтэй цөмийн реакторуудын тоо

¹⁴ Дэлхийн цөмийн нийгэмлэг

№	Улс орнууд	Ажиллаж байгаа	Барьж буй	Тэмдэглэл
1	Аргентин	2	1	
2	Армян	1	0	
3	Беларусь	0	1	
4	Бельги	7	0	
5	Бразил	2	1	
6	Болгар	2	0	2004 ба 2007 онд 4 реакторыг, 2012 онд барьж байсан 1 реактороо зогсоосон.
7	Канад	19	0	2 реакторыг барихаар төлөвлөж байгаа.
8	БНХАУ	17	32	2020 онд 80 болгох зорилт тавьсан.
9	Чех	6	0	
10	Финланд	4	1	
11	Франц	58	1	
12	ХБНГУ	9	0	
13	Унгар	4	0	
14	Энэтхэг	20	7	
15	Иран	1	0	
16	Япон	2(50)	0(2)	Фукушимагийн ослын дараа бүх атомын станцаа зогсоосон ба одоо сэргээхээр ажиллаж байна.
17	Мексик	2	0	
18	Нидерланд	1	0	
19	Пакистан	3	2	
20	Румын	2	0	
21	ОХУ	33	10	
22	Словак	4	2	
23	Словен	1	0	
24	Өмнөд Африк	2	0	
25	Өмнөд Солонгос	23	4	
26	Испани	7	0	
27	Швед	10	0	
28	Швейцари	5	0	
29	Тайвань	6	2	
30	Украйн	15	2	2018 онд 2 шинэ реактор
31	Их Британи	16	0	
32	АНУ	104	5	
	Нийт	436	73	

Эх сурвалж <http://world-nuclear.org/info/Country-Profiles/Countries-G-N/Namibia/>

Хоёр.ОХУ-ын ураны ордуудын тойм: ОХУ-д 35 цөмийн эрчим хүчний реактор ажиллаж, 213,600.0 ГВт.цаг (тус улсын нийт эрчим хүч үйлдвэрлэлийн 18.57 хувь) эрчим хүч үйлдвэрлэж, шинээр 8 реактор барьж байна. Цаашид 31 реактор барихаар төлөвлөж, 18 реактор нэмж барихаар

зорьж, цөмийн эрчим хүчний үйлдвэрлэлийг 2020 онд 23 хувь, 2030 онд 25 хувьд хүргэхээр зорилт тавин ажиллаж байна. Тус улсын цөмийн эрчим хүчний болон ураны асуудлыг төрийн өмчит “Росатом” компани хариуцан ажилладаг бөгөөд дэлхийн баяжуулсан ураны 40 гаруй хувийг хяналтандаа байлгаж 40 гаруй улс оронд ураны баяжмалаа нийлүүлдэг.

ОХУ нь ураны шинэ нөөцийг нэмэгдүүлэх тал дээр ихээхэн анхаарал хандуулж байгаа бөгөөд 2015 оны 4 сард болсон холбооны зөвлөлийн уулзалтын үеэр Буриад дахь Витимски ураны бүсийн хайгуул болон хэмжилтийн ажлыг холбооноос үргэлжлүүлэн санхүүжүүлж зорилтод хөтөлбөртөө 2018 он гэхэд ашиглалтын татвар болон олборлолтыг татваргүй болгох, газрын баялагийг зөв ашиглах системийг хялбаршуулах, алс өрнөдөөс транс Байкал хүртэл дэд бүтэцийг сайжруулах мөн Краснокаменскийн дэд бүтцийн хөгжлийг сайжруулах зэрэг гол гол ажлуудыг тусгасан байна. Оросын ураны нөөц 2009 оноос 15 хувиар нэмэгдсэн бөгөөд ялангуяа Уралын нуруу, Халимаг болон Каспийн тэнгисийн хойд хэсгээрхи хайгуулын дүнд нөөц их илэрсэн байна.

Ураны ашигтай нөөц ихтэй, дэлхийн нөөцийн 9 хувийг дангаараа бүрдүүлдэг бөгөөд далд нөөц нь 130 кг-с 505900 тонн юм. 2015 оны 9 сарын байдлаар нийт нөөц нь 517000 tU байна.¹⁵

ОХУ нь Хойд Казахстаны ордууд болох Сэмизбай болон (Akmolonsk орчимын) Кошаниё гэх ордуудыг боловсруулахад хамтран ажилсантай адил Монгол дахь (500 т) Эрдэс нөөцийг боловсруулах ажилд хамтрах хүсэлтэй байна.

2013 оны байдлаар ураны хайгуулын зардал 52 сая ам.доллар хүртлээ бараг 2 дахин өссөн төдийгүй Хойд Сибирь болон Ойрхи Дорнодод 2020 он хүртэлх олборлолтонд нийт 14 тэрбум рублийг төсөвлөсөн байна. Ураны нөөцийн олборлолт нь Уралын нуруу, Байгаль нуурын мөн Халимаг орчим юм. Бусад олборлолт нь Урал, Сибирь, Ойрхи Дорнодын Холбооны бүс нутагт (Zauralsky, Streltsovsky, Vitimsky and Vostochno-Zabaikalsky, and Elkonksky ore regions) юм.

¹⁵ Red Books 2014

Оросын Холбооны улсын ураны гол дөрвөн бүс нутаг:

- Trans-Ural-н бүс нутагт-Chelyabinks болон Омск
- Streltsovsky дахь Хятад, Монголын хилтэй ойрхон Сибирийн бүсийн Transbaikal, Chita.
- Vitimsky –н бүс нутагт Krasnokamensk-аас 570 киллометрт байрлах Буриад, Khiagda
- Сүүлийн үед Хятадын хойд хэсгээс 1200 киллометрт орших Sakha Republic (Якут) –ын бүс нутагт нээж байна

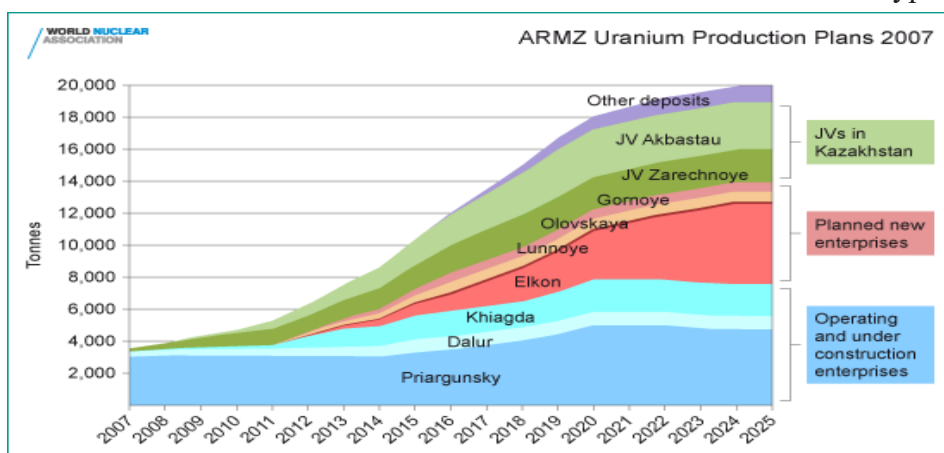
2014 онд Trans-Ural-н бүс нутагт хайгуул хийсэн ба нөөц нь 4700-5500 тонн болж өссөн байна. Энэхүү нөөцөөс гарах бүтээгдэхүүний хэмжээ 2015 онд 50 tU байснаа 2019 он гэхэд 200t болж өсөх юм байна.

Зураг№5 Оросын ураны үйлдвэрлэл

	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Priargunsky	2011	2133	1970	1977			
Dalur	529	562	578	590	plan 600		
Khiagda	332	440	442	488	plan 540		plan 1000
Gornoye	-	-	0				
Olovskaya	-	-	0				
Elkon	-	-	0				
Lunnoye	-	-	0				
Total	2872	3135	2990	3055			

Source: 2014 'Red Book' except Olovskaya and Lunnoye.

Зураг№6

Source: 2014 'Red Book' except Olovskaya and Lunnoye.

Нийт 25.264 MWe чадлын реактортой Оросын цөмийн эрчим хүчний үйлдвэрийн багтаамж/бүрдэл:

- 2020 он гэхэд цөмийн реакторын ашиглалтыг зогсоох шалтгаанаар 4 жилийн WER-440/230 эсвэл ижил төстэй даралтат усан реактор ашиглах
- WER-440/213 даралтат усан реактор
- WER-1000 бүрэн агуулах бүтэцтэй даралтат усан реактор, дийлэнх нь V-320 төрөл
- Нэг BN-600 хурдан үржүүлэгч реактор

Хүснэгт №6 Оросын цөмийн станцууд

Reactor	Type V=PWR	MWe net, each	Commercial operation	Scheduled close
Balakovo 1	V-320	988	5/86	2045
Balakovo 2	V-320	1028	1/88	2033
Balakovo 3	V-320	988	4/89	2034
Balakovo 4	V-320	988	12/93	2023?
Beloyarsk 3	BN-600 FBR	560	11/81	2025
Beloyarsk 4	BN-800 FBR	789	(2016)	
Bilibino 1-4	LWGR EGP-6	11	4/74-1/77	2019-22
Kalinin 1	V-338	950	6/85	2025?
Kalinin 2	V-338	950	3/87	2032
Kalinin 3	V-320	988	11/2005	2034
Kalinin 4	V-320	950	9/2012	2042
Kola 1	V-230	432	12/73	2018 or 2033
Kola 2	V-320	411	2/75	2020
Kola 3	V-213	411	12/82	2026
Kola 4	V-213	411	12/84	2039
Kursk 1	RBMK	1020	10/77	2022
Kursk 2	RBMK	971	8/79	2024
Kursk 3	RBMK	971	3/84	2029
Kursk 4	RBMK	925	2/86	2030
Leningrad 1	RBMK	925	11/74	2019
Leningrad 2	RBMK	971	2/76	2021
Leningrad 3	RBMK	971	6/80	2025
Leningrad 4	RBMK	925	8/81	2026
Novovoronezh 3	V-179	385	6/72	2016?
Novovoronezh 4	V-179	385	3/73	2032
Novovoronezh 5	V-187	950	2/81	2035 potential
Smolensk 1	RBMK	925	9/83	2028
Smolensk 2	RBMK	925	7/85	2030
Smolensk 3	RBMK	925	1/90	2034
Rostov 1	V-320	990	3/2001	2030?
Rostov 2	V-320	990	10/2010	2040
Rostov 3	V-320	1011	9/2015	2045
Total: 35			26,053 MWe	

Source: 2014 'Red Book' except Olovskaya and Lunnoye.

2008 онд ARMZ – гээс Камеко, Mitsui болон орон нутгийн хөрөнгө оруулагчдын тусламжтайгаар, 2015 он гэхэд жилд 10300 tUболж үйлдвэрлэл

гурав дахин нэмэгдсэн гэж мэдэгдсэн байна. АРМЗ 2008-2015 онд ОХУ-д ураны уул уурхайн хөгжилд 203 тэрбум рубль болон 6,1 америк долларын хөрөнгө оруулалт хийхээр төлөвлөж байна. Энэ нь 2014 он гэхэд жилд 20000 tU болгох зорилготой.

Priargunsky компанид 2024 он гэхэд нийт 20000 tU тэрбум 67 тэрбум рублийн зардалыг төлөвлөсөн байна.

Хүснэгт №7 Оросын ураны уурхай

Transbaikal/ Chita	1968	volcanic	98,000	3000
Trans-ural/ Zauralsk	2004	sandstone	11,000	800
Vitimsky, Buryatia	2010	sandstone	32,000	1000
Transbaikal/ Chita	deferred	granite	3200	300
Transbaikal/ Chita	deferred	volcanic	8210	600
Yakutia/ Sakha	(2020)	metasomatite	303,600	5000
Yakutia/ Sakha	(2016?)	polymetallic	800	100 with gold

Source: 2014 'Red Book' except Olovskaya and Lunnoye.

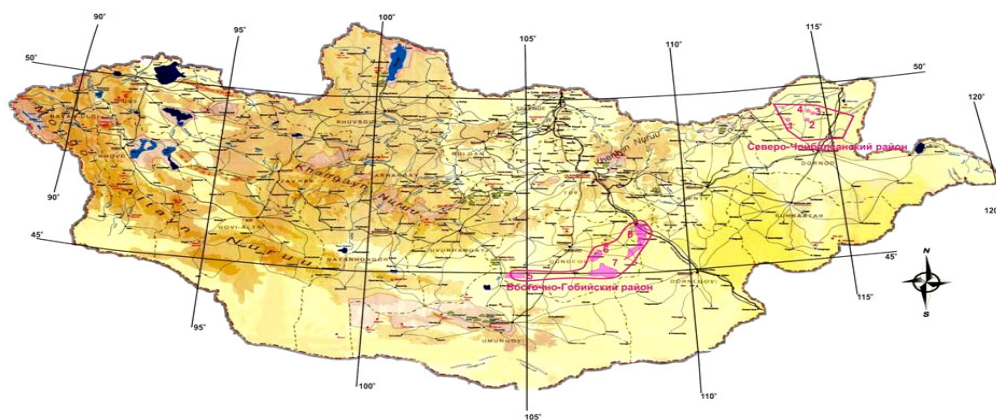
Гурав. Монгол-Оросын ураны салбар дахь хамтын ажиллагаа:

Монгол улсын хэмжээнд ураны геологийн судалгааг гүйцэтгэсэн цаг хугацаа, геологийн хайгуулын ажлын төрөл, цар хүрээгээр хэд хэдэн үе шаттай авч үздэг. Монгол оронд ураны геологийн судалгааны ажил 1940-өөд оны сүүлээр манай орны зүүн ба зүүн өмнөд хэсэгт сэдэвчилсэн судалгааны ажлуудаар эхлэн, хүрэн нүүрсний ордуудтай холбоотой ураны нилээд хэдэн илрэлүүдийг тогтоосон байдаг. Улсын хэмжээнд ураны системтэй судалгаа БНМАУ, ЗХУ-ын засгийн газрын хоорондын 1970 онд байгуулсан хэлэлцээрийн дагуу Монгол улсын нутаг дэвсгэрийн зүүн хэсэгт төлөвлөгөөтэйгөөр төрөлжүүлэн судлах ажлыг ЗХУ-ын хөрөнгөөр хийж гүйцэтгэсэн. 1990 оноос хүйтэн дайны төгсгөл болж нийгмийн тогтолцоо өөрчлөгдөн олон улсын зах зээлд ураны бүтээгдэхүүний илүүдэл үүссэнтэй холбоотой үнийн уналтаас шалтгаалж ураны геологийн салбар дахь хөрөнгө оруулалт зогсож тус салбар зогсонг байдалтай арваад жилийг өнгөрөөсөн. 2000 оноос ураны геологийн салбар дахь хувийн хэвшлийн хөрөнгө оруулалт нэмэгдэж шинээр Хараат, Хайрхан, Дулаан уул, Зөөвч Овоо зэрэг орд газруудыг нээн илрүүлсэн төдийгүй ураны 9 орд, 100 орчим илрэл, 1000 гаруй эрдэсжсэн цэгүүдийг тогтоогоод байна. Монгол улсын хувьд ураны нөөц 130 орчим мян/т гэж тогтоосон бөгөөд Олон улсын атомын энергийн агентлаг, эдийн засгийн хамтын ажиллагаа, хөгжлийн байгууллагын Цөмийн энергийн агентлагаас гаргадаг Улаан номны мэдээллээр манай улс

тогтоогдсон ураны нөөцөөрөө дэлхийд эхний 16-д, Ази тивд Казахстан, Узбекистан, Хятад, Энэтхэг болон ОХУ-ын Азийн бүс нутагт тогтоогдсон ураны нөөцийн дараа 6-д орж байна.¹⁶

Монгол улс ураныг төрийн стратеги, бодлогын нэг чухал хэсэг болгон тодорхойлсон. Монгол Улсын Их Хурал 2009 оны 6 дугаар сарын 25-ны өдөр “Монгол Улсын төрөөс цацраг идэвхт ашигт малтмал болон цөмийн энергийн талаар баримтлах

Зураг №7

Локализация урановородных районов Монголии
Месторождения урана: 1 - Гурвансайханское, 2 - Дорноговское, 3 - Мардайнгольское, 4 - Намар, 5 - Хурт-Цаб, 6 - Хайрхан, 7 - Гурван-Сайхан, 8 - Харат

бодлого”, 2009 оны 7 дугаарсарын 16-ны өдөр “Цөмийн Энергийн тухай хууль”-ийг тус тус баталж энэ шинэ бодлогын суурийг тавьсан. Монгол улс ураны салбараа хөгжүүлж нэн түрүүнд Азийн зах зээлд гарч ирэхийг эрмэлзэж байна. Монгол улсын хувьд ураны ордуудаа олборлоход хамтрах түншээ сонгох нь чухал ач холбогдолтой бөгөөд улмаар Францын Арева групп түүнчлэн ОХУ, БНХАУ, Япон, Энэтхэг зэрэг улс орнуудтай гэрээ байгуулаад байна.

Ураны экспортоос олох орлого: Одоогийн байдлаар Монгол улсад 13 аж ахуйн нэгж байгууллага, цацраг идэвхт ашигт малтмал хайх 69 тусгай зөвшөөрлийг эзэмшиж байгаа бөгөөд олборлоход бэлэн болсон 15694,5 тонн ураны нөөцийн ордыг “Гурван сайхан” ХХК эзэмшиж байна.

¹⁶ Монгол улсад цөмийн энергийг ашиглах нь ЭШХЭ, 2011 он

Хүснэгт №8

Тусгай зөвшөөрөл эзэмшигч	Байршил	Хүдрийн нөөц	Ураны нөөц	Таамаг нөөц
Төв Азийн уран ХХК	Дорнод, Дашбалбар	16467,1 мян.тн	28868 тонн	
Эмээлт Майнз ХХК	Дорнод, Баяндун	10560,0 мян.тн	16073 тн	
Эмээлт Майнз ХХК	Дорнод, Баяндун	2351,9 мян.тн	2811 тн	3000 тн
Гурвансайхан ХХК	Дорноговь	28086,3 мян.тн	7288 тн	
Гурвансайхан ХХК	Дундговь, Өлзийт	11791,8 мян.тн	8406,5 тн	
Кожеговь ХХК	Дорноговь, Зүүнбаян	59000 мян.тн		9900 тн
Нийт нөөц		128256,1 мян.тн	63448 тн	12900 тн

Эх сурвалж : Цөмийн энергийн газар

Энэхүү ураныг 2010-2017 онд экспортолвол дараах орлогыг олох болно хэмээн судлаачид тооцоолжээ.

Хүснэгт №8

	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Нийт ураны нөөц, мянган кг	2242.1	2242.1	2242.1	2242.1	2242.1	2242.1	2242.1
Ураны үнэ, ам.дол/кг	111.1	133.3	155.5	166.6	177.7	188.8	200
Экспортын нийт орлого, сая ам.дол	249	299	349	373	398	423	448

Эх сурвалж Цөмийн энергийн газар

Ийм учраас Монгол улс өөрийн ураны үйлдвэрлэлийн бодлогыг БНХАУ болон ОХУ-ын зах зээлтэй холбон харилцан ашигтай байх зарчмаар хамтран ажиллах стратеги хамгийн оновчтойгоос гадна уран болон цөмийн эрчим хүчний салбарт бүс нутгийн хэмжээнд Хятад, Орос, Монгол 3 талт харилцан ашигтай хамтын ажиллагааг өргөжүүлэн хөгжүүлэх нь зүйтэй юм. 2015 оны 7 сарын 9 нд болсон Орос Монгол Хятад 3 улсын ерөнхийлөгчийн 2 дахь удаагийн уулзалт үүнийг бэлхнээ нотолж байгаа нь ОХУ-ын цөмийн салбар дахь техник технологи, БНХАУ-ын эрчим хүчний хэрэглээг харгалзан үзэж боломжуудыг таатай нөхцлөөр улс орондоо ашигтайгаар хэрэгжүүлэх ажлыг эхлэх шаардлагатайг харуулж байна.

Ураны салбарт Монгол улс бүс нутгийн хэмжээнд, тэр дундаа хоёр

том их гүрнүүд болох ОХУ, БНХАУ зэрэг хөрш орнуудтайгаа эрчим хүчний салбар, ураны салбарт хамтын ажиллагаагаа өргөжүүлэн хөгжүүлэх нь манай улсын хувьд эдийн засгийн болон улс орны аюулгүй байдлын асуудалд таатай нөлөө үзүүлнэ .

ДҮГНЭЛТ, САНАЛ

1. Манай улс дэлхийн ураны нөөцийн 2 хувьтай тэнцэх хэмжээний ураны нөөцтэй бөгөөд уг нөөц нь дэлхийн нийт цөмийн энергийн 1 жилийн хэрэгцээг хангах хэмжээнд байна. Энэ салбарт хөрөнгийг үр ашигтай зарцуулах үүднээс ураны хайгуул, олборлолт, экспортлох хөрөнгийн шинэ үүсвэр бий болгох, нарийн мэргэжлийн боловсон хүчин бэлтгэх зэрэг үе шатыг нарийвчлан тогтоовол зохино. Цаашид түүхий ураны нөөцөө экспортлохын зэрэгцээ бага оврын цөмийн эрчим хүчний станц байгуулах, экспортлох, судалгааны ажлыг эрчимжүүлэх хэрэгтэй.
2. Монгол улс нь цөмийн эрчим хүч үйлдвэрлэх асуудлаар Зүүн Өмнөд ази болон дэлхийд энэ асуудлаар хамгийн сайн хөгжсөн улс орнуудтай хамтран ажиллаж, илүү дэвшилтэд шинэ санаачлагуудыг бий болгох шаардлага тулгарч байна. Энергийн нийлүүлэлт, аюулгүй байдал болон бүсийн хэмжээнд цөмийн зэвсгийг дэлгэрүүлэхгүй байх талаар олон улсын оролцоог ашиглах хэрэгтэй.
3. Монгол болон ураны салбарт анхлан хөл тавьж буй улсууд нь энэ талаар нөр их туршлагатай улсуудаас суралцаж, аюулгүй түлш хэрхэн боловсруулах талаар судлах шаардлагатай байна.
4. Орос, Хятадын эрчим хүчний хэрэглээ цаашид нэмэгдэж, эрчим хүч импортлогч дэлхийн хамгийн том улс болох нь тодорхой болж өөрийн дотоодын хүчин чадал, нөөцөөрөө улсынхаа эрчим хүчний асар том хэрэгцээг хангах ямарч боломжгүйд хүрч байгаа нь нэгэнт ил байна. Тийм ч учраас гадаад орнуудын зах зээлээс, ялангуяа хөрш орнуудаасаа эрчим хүчний найдвартай эх үүсвэр олох асуудлыг чухалчлан үзэж, улмаар Оросын цөмийн технологийг нутагшуулах, Хятадын эрчим хүчний бодлого Монгол Улс руу хандаад байгааг харгалзан үзэх шаардлагатай байна.
5. Манай улс нь ураны арвин баялагтай маш цөөхөн орны нэг болохын хамт энэхүү баялгаа түшиглэн эдийн засгийг сайжруулах боломж гарч ирнэ. Эхний ээлжинд баяжмал /шар нунтаг-yellow cake/-ийг үйлдвэрлэн гадаадад экспортлох, улмаар өндөр технологийн аюул осолгүй атомын цахилгаан станц байгуулж ашиглах, ураныг эмчилгээ зэрэг энхийн

үйлсэд ашиглах, энэ талаар дэлхийн улс орнуудтай хамтран ажиллах, хууль, эрх зүйн орчинг бүрдүүлэх шаардлагатай байна.

6. Дэлхийн зах зээл дээрх ураны хэрэглээ, үйлдвэрлэлийн өнөөгийн байдлын хувьд эрэлт, нийлүүлэлт тогтмол өсөж байгаа болон одоогийн олборлож байгаа ураны ордуудын нөөц багассан, өмнө бэлтгэгдсэн ураны түлш дууссан зэргээс шалтгаалан ураны үнэ цаашид нэмэгдэх, эрэлт хэрэгцээ нэмэгдэх хандлагыг харгалзан үзэх шаардлагатай байна.

Ном зүй

1. Г.Жамсрандорж, Г.Дэжидмаа, Г.Ухнаа “Уран”. 2015
2. Монгол улсад цөмийн энергийг ашиглах нь ЭШХ. 2010
3. С.Энхбат “Цөмийн эрчим хүчний станцын төслийн менежмент”. 2011
4. С.Энхбат “Цөмийн эрчим хүчний хөтөлбөрийг эхлүүлэхэд анхаарах зүйлс”. 2011
5. БНХАУ-ын эрчим хүчний эрэлт, Монгол-Хятадын уул уурхайн салбарын харилцаа. 2013
6. Монгол улсын ҮАБЗ-ийн стратеги судалгааны хүрээлэн
7. Uranium Letter International Presentation March. 2011

Цахим эх сурвалж

1. <http://www.mongolianminingjournal.com/content/48160.shtml>
2. Word Nuclear Association News Briefing
3. <http://world-nuclear.org/info/Country-Profiles/Countries-G-N/Namibia/>

К ВОПРОСУ О ПЕРСПЕКТИВАХ РАЗВИТИЯ ПРИГРАНИЧНЫХ ТЕРРИТОРИЙ КАК ОДНОГО ИЗ НАПРАВЛЕНИЙ АКТИВИЗАЦИИ ТОРГОВО-ЭКОНОМИЧЕСКИХ ОТНОШЕНИЙ МЕЖДУ РОССИЕЙ И МОНГОЛИЕЙ

*В. С.Потаев**

*А. А. Кравцова***

*Т. А.Витульева****

***Аннотация:** В статье изучена нормативно-правовая база развития и освещены вопросы современного взаимодействия России и Монголии. Акцент сделан на новый этап двухстороннего сотрудничества, связанный с возобновлением интереса со стороны России к странам Юго-Восточной Азии. Смена вектора стратегического партнерства России на Восток, а также применяемые санкции со стороны западных стран и Америки благоприятно сказываются на развитии взаимоотношений России, в частности, с Монголией, которая становится активным участником региональной логистической сети и может стать транспортным коридором между Азией и Европой. Авторами проведен анализ торгового оборота Монголии и России за последние 5 лет. В структуре импорта Монголии Российская Федерация занимает второе место после Китая, который является главным торговым партнером для обеих наших стран. Проведенный анализ выявил резкий дисбаланс в торгово-экономической сфере между Россией и Монголией, в пользу Китая. Выявлены проблемы, тормозящие сотрудничество между странами в экономической сфере. Обозначены основные перспективные направления и сферы приграничного сотрудничества, а также даны рекомендации по повышению эффективности дальнейшего развития отношений.*

***Ключевые слова:** Монголия, Россия, торговый оборот, импорт-экспорт, приграничные территории, сотрудничество.*

* Доктор экономических наук, профессор кафедры эконометрики и прикладной экономики ФГБОУ ВО «Бурятский государственный университет»

** Ст.преподаватель, Улан-Баторский филиал РЭУ имени Г.В. Плеханова.

*** Преподаватель, Улан-Баторский филиал РЭУ имени Г.В. Плеханова, аспирант БГУ

Abstract: *The article describes the role of the modern cooperation between Russia and authors analyzed the trade turnover between the two countries over the past years. In the end, the authors described the main areas of cross-border cooperation, problems and prospects for effective cooperation for sustainable development.*

The article explores the legal and regulatory framework for development and highlights issues of contemporary interaction between Russia and Mongolia. The emphasis is on a new stage of bilateral cooperation, related to the resumption of interest from Russia to the countries of South-East Asia. The change in the vector of Russia's strategic partnership to the East, as well as the sanctions applied by Western countries and America, have a positive impact on the development of Russian relations in particular with Mongolia, which becomes an active participant in the regional logistics network and can become a transport corridor between Asia and Europe. The authors analyzed the trade turnover of Mongolia and Russia over the past five years. In the import structure of Mongolia, the Russian Federation ranks second after China, which is the main trading partner for both our countries. The analysis revealed an imbalance of a sharp imbalance in the trade and economic sphere between Russia and Mongolia, in favor of China. The problems that impede cooperation between countries in the economic sphere are identified. The main perspective directions and spheres of cross-border cooperation are outlined, as well as recommendations on increasing the effectiveness of further development of relations.

Keywords: *Mongolia, Russia, trade turnover, import-export, border territories, cooperation.*

Признательность

Работа подготовлена при финансовой поддержке РФФИ-МОНКиС Монголии. Грант «Российско-монгольское приграничье: исследование современного состояния и проблем развития», 2017-2018 гг.

На протяжении многих лет Россия и Монголия поддерживают добрососедские отношения и крепкие дружеские связи. Вопросы сотрудничества стран в различных сферах, в первую очередь в экономической, на сегодняшний день являются весьма актуальными.

С переходом обеих стран к демократическим реформам, вектор

взаимодействия между нашими странами изменился в сторону партнерских, взаимовыгодных равноправных отношений. Традиционно концепция внешней политики Монголии отдает приоритет развитию стратегического партнерства прежде всего с соседями — Россией и Китаем, при сохранении ориентации на расширение связей с развитыми странами, получившими совокупное наименование «третий сосед».

В свою очередь Россия из-за разногласий с Западом и действующими санкциями сейчас все больше ориентируется на Восток, и поэтому сотрудничество со странами Азии и Азиатско-Тихоокеанского региона приобретает стратегическую важность для ее экономики. Данный вопрос был отмечен в Послании Президента России В.В. Путина Федеральному Собранию РФ от 01.12.2016 г., а также на Восточном экономическом форуме, прошедшем 6-7 сентября 2017 г.

В 2016 году внешнеторговый оборот России со странами дальнего зарубежья составил 85%, при этом доля Европейского союза уменьшилась с 44,8% до 42,8% в пользу стран АТЭС, и главным образом Китая – с 28,1% до 30%. [1]

Географически, имея общую границу, протяженностью 3 485 км., Россия и Монголия имеют большой потенциал устойчивого развития приграничных территорий и торговли с обеих сторон. В настоящее время реализация и дальнейшее обновление двухстороннего взаимодействия возможно благодаря комплексу мер, принимаемых на постоянной основе Правительствами двух стран на протяжении многих лет.

Приграничными регионами с российской стороны являются Республики Бурятия, Тыва, Алтай, Забайкальский край, с монгольской стороны – аймаки Сэлэнгэ, Орхон, Хувсугул, Баян-Улгий, Увс, Завхан, Хэнтий, Дорнод.

Правовая основа современного сотрудничества, в том числе приграничного сотрудничества, России и Монголии базируется на следующих документах: «Договор о дружественных отношениях и сотрудничестве между Российской Федерацией и Монголией» (1993 г.), «Соглашение о пограничных пунктах и упрощённом сообщении через российско-монгольскую государственную границу» (1994 г.), «Соглашение между Правительством Российской Федерации и Правительством Монголии по охране и использованию трансграничных вод» (1995г.), «Соглашение между Правительством Российской Федерации и Правительством Монголии о культурном и научном сотрудничестве» (1995 г.), «Соглашение

о сотрудничестве приграничных аймаков Монголии и республик, областей, краев Российской Федерации» (2000 г.), Улан-Баторская Декларация (2000 г.), Московская декларация (2006 г.), Декларация о развитии стратегического партнерства между РФ и Монголией (2009 г.), «Соглашение между Правительством Российской Федерации и Правительством Монголии о подготовке несовершеннолетних граждан Монголии в российских образовательных учреждениях с дополнительными образовательными программами, направленными на проведение военной подготовки несовершеннолетних граждан» (2010 г.), «Соглашение между Правительством Российской Федерации и Правительством Монголии о временной трудовой деятельности граждан одного государства на территории другого государства» (2012 г.), «Среднесрочная программа развития стратегического партнерства между Российской Федерацией и Монголией (2016 г.). [2]

Одним из шагов к укреплению региональных связей соседних стран стало вступление в силу в ноябре 2014 г. российско-монгольского соглашения об упрощении визового режима. С этого момента между странами значительно увеличилось количество взаимных поездок, при этом подавляющее большинство приходится на граждан Монголии, выезжающих в основном в приграничные российские регионы – Бурятию, Иркутскую область, Тыву – с целью торговли товарами потребительского спроса, а также посещения местных уникальных исторических мест и достопримечательностей, среди которых особое место с монгольской стороны занимает район Хувсгул. [3]

Следует подчеркнуть, что 24 июня 2016 г. на саммите ШОС между Российской Федерацией, Китайской Народной Республикой и Монголией было подписано соглашение о создании экономического коридора «Монголия – Россия – Китай». Идея создания коридора принадлежит Китаю. Участники рассчитывают привлечь инвестиции в приграничные территории, увеличить торговый оборот, расширить и развить транспортную инфраструктуру. Данная инициатива даст возможность в перспективе нарастить производственные мощности предприятий в прилегающих регионах, укрепить сотрудничество трех стран в области связи, культурного обмена, повысит контроль и эффективность мер в сфере охраны окружающей среды. Формирование подобного «треугольника» абсолютно выгодно всем трем участникам. Монголия, Россия, Китай рассчитывают усилить совместную конкурентоспособность на мировом рынке.

События, происходящие на мировой арене, а именно смена вектора стратегического партнерства на Восток, благоприятно сказываются на развитии Монголии, так она заинтересована быть активным участником региональной логистической сети, а также стать транспортным коридором между Азией и Европой. [4]

Важно отметить, что российско-монгольские отношения являются составной частью восточного направления внешней политики со стороны Российской Федерации. Актуальным является развитие двухстороннего сотрудничества стран во многих сферах, таких как транспорт, промышленность и инвестиции, торгово-экономическое и гуманитарное сотрудничество, сфера окружающей среды и экологии, сельское хозяйство, туристическая сфера, наука, культура, образование, спорт и т.д.

По данным рейтинга легкости ведения бизнеса Всемирного банка «Doing Business 2018» Монголия в этом году поднялась на 62 место, улучшив свои показатели на две позиции. Российская Федерация занимает 35 место в рейтинге из 190 стран.[5]

Монголия и Россия стремятся развивать не только внутренний потенциал, но активно осуществляют международные бизнес-контакты. Так, например, Национальная торгово-промышленная палата Монголии и российская компания «Бизнес-контакт» несколько последних лет совместно проводят популярную международную выставку «Ворота в Азию».

Необходимо отметить, что существует разница в данных Российской и Монгольской таможенной статистической отчетности в десятки, а то и сотни долл. США, что явно выходит за границы статистической погрешности и не дает точной характеристики реальной ситуации, однако в целом не меняет представления об общих тенденциях.

По данным Монгольской таможенной статистической отчетности торговый оборот Монголии за 2016 г. составил 8,3 млрд долл. США (на экспорт пришлось 4,9 млрд долл. США, на импорт – 3,4 млрд долл. США), сократившись по сравнению с 2015 г. на 2,27%. За пять лет с 2012 г. торговый оборот упал на 25,6% (с 11,1 млрд долл. США до 8,3 млрд долл. США), что было вызвано общим снижением темпов роста экономики и внешних инвестиций, падением цен на бурый уголь и цветные металлы, в частности медь, ослаблением курса национальной валюты. Наибольшая доля экспорта из Монголии в 2016 г. приходилась на Китай – 79.0%, Великобританию – 16.0%, Россию – 1.1%, Германию – 0,9% и остальные страны – 3.0%. (Рис.1.) [6]

Рисунок 1.

Источник: данные Рейтинг стран «Doing business 2018»

Однако 2017 год показывает постепенное восстановление экономики Монголии. В частности, за десять месяцев текущего года торговый оборот уже превысил показатели прошлого года и составил 8,7 млрд долл. США (экспорт 5,2 млрд долл. США, импорт 3,5 млрд долл. США).[7]

Монголия экспортирует за рубеж преимущественно минеральные ресурсы - каменный уголь, медь, железную руду, концентрат молибдена, необработанное золото, нефть и др. В 2012 г. их доля в общем объеме экспорта доходила до 89.2%, поэтому можно ясно проследить зависимость объемов экспорта в денежном выражении от цен на минеральные ресурсы на мировом рынке, так как в натуральном выражении объемы их реализации с 2011г. – 2012 г. по настоящее время в целом росли, за исключением 2015 г. Благодаря санкциям против Северной Кореи Монголия в текущем году увеличила поставки угля в Китай. Его средняя цена выросла до 66 долл. США за тонну, поставки угля достигли в общей сложности 11,7 млн тонн только за четыре месяца 2017 г. Экспорт цветных металлов, в том числе меди также увеличился. (Рис.2).

Рисунок 2.

Источник: данные Статистического бюллетеня Монголии 2016

Положительной тенденцией является постепенный уход Монголии от сырьевой экономики (их доля снизилась с 89,2% в 2012 г. до 70,9% в 2016 г.). Страна активно развивает малый и средний бизнес. Кризис последних 3 – 4 лет является кризисом горнодобывающей отрасли, тогда как экспорт текстиля, одежды, обуви, ювелирных украшений, оборудования электроэнергетики, малогабаритных генераторов и других показывает рост.

В структуре импорта Монголии Российская Федерация занимает второе место после Китая, который является главным торговым партнером для обеих наших стран. По данным Всемирного банка ее доля составляла в 2016 г. 861.9 млрд долл. США или 25.8%. Доля Китая составила 31.2%, Японии – 9.9%, Ю. Кореи – 5.9%, США – 4.2%, остальных стран – 23.0%. (Рис.3). [8]

Импортом являются в первую очередь нефтепродукты, промышленное и индустриальное оборудование, потребительские товары, продукты питания.

Рисунок 3.

Источник: данные World BankGroup

Рассматривая торгово-экономические отношения Монголии и России необходимо отметить негативную тенденцию сокращения внешнеторгового оборота между странами за последние пять лет. (Таблица 1). По сравнению с 2012 г. произошло снижение на 48,6% с 1927,0 млн. долл. США до 936,2 млн долл. США. При этом оборот по экспорту уменьшился практически на треть (23,8 млн долл. США или 29,9%), оборот по импорту снизился более чем в два раза (967 млн долл. США или 52,7%). [9]

**Таблица 1 Внешнеторговый оборот России и Монголии
за 2012 – 2016 гг, млн долл. США**

Год	Внешнеторговый оборот		В том числе:			
			Экспорт		Импорт	
	млн долл. США	Темп прироста цепной (%)	млн долл. США	Темп прироста цепной (%)	млн долл. США	Темп прироста цепной (%)
2012	1927,0	+11,97	79,6	-17,34	1847,4	+13,71
2013	1623,6	-15,74	61,8	-22,36	1561,9	-15,45
2014	1610,9	-0,78	61,6	-0,32	1549,3	-0,81
2015	1097,9	-31,85	76,9	+24,84	1021,0	-34,10
2016	936,2	-14,73	55,8	-27,44	880,4	- 13,77

Источник: данные World BankGroup

По итогам 10 месяцев 2017 г. торговый оборот между Россией и Монголией составил 1066,8 млн долл. США (+ 68,6% к предыдущему периоду), при этом рост экспорта достиг 13,0% или 53,6 млн долл. США, рост импорта 48,1% или 1013,2 млн долл. США соответственно. [7] Таким образом, после кризиса 2008 г. пик внешнеторгового оборота пришелся на

2012 г., когда он достиг 1927,0 млн долл. США, с 2011 по 2016 гг. он год от года снижался, но 2017 г. наметилась положительная тенденция в торгово-экономических отношениях между нашими странами. (Рис.4.).

Рисунок 4. Динамика внешнеторгового оборота, экспорта и импорта России и Монголии в 2007 – 10 мес. 2017 гг.

Источник: данные Статистического бюллетеня Монголии 2016

Таблица 2 Структура экспорта России в Монголию в 2015-2016 гг.

№	Группа товаров	2015 г. (%)	2016 г. (%)	Отклонение (%)
1.	Минеральные продукты	74,11	60,34	- 13,77
2.	Продовольственные и сельскохозяйственные товары	11,11	18,29	+ 7,18
3.	Машины, оборудование и транспортные средства	4,68	8,32	+ 3,64
4.	Продукция химической промышленности	5,04	7,17	+ 2,13
5.	Металлы и изделия из металлов	2,52	2,42	- 0,1
6.	Иные группы товаров	2,54	3,46	+ 0,92

Источник: Торговля между Россией и Монголией в 2016 г. [Электронный ресурс]

Следует отметить, что по-прежнему остается нерешенной проблема хронического дисбаланса торгового оборота - значительной разницы между экспортом и импортом. В 2012 г. во внешнеторговом обороте доля экспорта России в Монголию составляла 96%, в 2015 году – 92%, в 2016 – 94%. Доля импорта из Монголии в Россию остается крайне низкой, в пределах 4% –

8%.

Структура экспорта России в Монголию в 2015-2016 гг. представлена в таблице 2. Наибольшую долю в экспорте по итогам 2016 г. составляют минеральные продукты (60,34%), далее идут продовольственные товары (18,29%), машины, оборудование и транспортные средства (доля увеличилась в два раза до 8,32%), продукция химической промышленности (7,17%), металлы и изделия из них (2,42%) и иные группы товаров.

По данным российской статистики, в 2016 г. объем ввезенного топлива из России в Монголию составил 94%, в основном закупки осуществляются у компании «Роснефть». В 2017 году 96% импортируемого топлива было поставлено из России, 4% - из Китая.

В целом эксперты отмечают рост объема импорта бензина на 38,7% по сравнению с аналогичным периодом прошлого года в январе-октябре 2017 года, что составляет около 210,5 млн. долл. США. Импорт дизельного топлива достиг 347,9 млн. долл. США.

Увеличение объема импортируемого топлива свидетельствует о выходе из кризиса и активизации экономики Монголии.

Таблица 3 Структура импорта России из Монголии в 2015-2016 гг.

№	Группа товаров	2015 г. (%)	2016 г. (%)	Отклонение (%)
1.	Минеральные продукты	81,34	75,08	- 6,26
2.	Продовольственные товары и сельскохозяйственное сырьё	14,70	18,83	+ 4,13
3.	Текстиль и обувь	2,29	5,89	+ 3,60
4.	Машины, оборудование и транспортные средства	1,36	0,04	- 1,32
5.	Иные группы товаров	0,31	0,16	- 0,15

Источник: данные Торговля между Россией и Монголией в 2016 г. [Электронный ресурс]

В структуре импорта России из Монголии в 2016 году основная доля поставок пришлась на минеральные продукты (доля уменьшилась на 6,26% и составила 75,08%), продовольственные товары и сельскохозяйственное сырьё 18,83%, текстиль и обувь (доля увеличилась в два раза до 5,89%), машины, оборудование и транспортные средства (доля уменьшилась до 0,04%).

Наибольший прирост импорта России из Монголии в анализируемом периоде показали: руды, шлак и зола (более чем на 1,09 млн. долл. США), предметы одежды (на 0,9 млн. долл. США, мясо и субпродукты (на 0,3 млн.

долл. США) и др.

Наибольшее сокращение импорта России из Монголии коснулось минерального топлива(- 0,7 млн. долл. США), строительных материалов(-0,2 млн. долл. США), машин и оборудования для железных дорог (- 0,6млн. долл. США).

Очевидно, что во многом дисбаланс является следствием различий в масштабах экономики и сырьевой ориентацией экспорта двух стран. Но разрыв слишком велик! И на наш взгляд негативно характеризует консервативную позицию России, продолжающей политику доминанта, а не партнера в отношениях с Монголией.

Актуальным экспортным резервом Монголии является экологически чистое мясо, но его прохождение на российский рынок сдерживают ветеринарно-санитарные ограничения.

Значительные резервы увеличения экспорта монгольских товаров легкой промышленности на российский рынок не используется из-за высоких таможенных барьеров и тарифов на железнодорожном транспорте России. Хорошей, но единичной новостью стало открытие брендового бутика «Гоби» (торговая марка «Таван Богд Групп», Монголия) в Москве в ноябре 2017 года.

Назрела необходимость энергично развивать торгово-экономические отношения и на уровне малого и среднего частного бизнеса и на уровне республик РФ и аймаков Монголии, а также на уровне государств.

Последние несколько лет Монголия в попытках решить вопрос с электроэнергией рассматривает вопрос строительства электростанции на р. Селенга. Однако данная река впадает в озеро Байкал на российской территории, что вызвало негативную реакцию властей и жителей Иркутской области и республики Бурятия. По данному вопросу было изучено общественное мнение, и данные направлены во Всемирный банк. Акция протеста дала свои результаты – монгольская сторона, имея уже готовый и утвержденный со своей стороны проект, приостановила активные действия и прекратила конкурс по отбору подрядчика. Альтернативным решением вопроса может стать строительство ветряных либо солнечных электростанций в пустыне Гоби.

В целях объединения разрозненных подсистем в единую энергосистему Монголии российская сторона со своей стороны предлагает Монголии привлечение российских специалистов для реализации проекта Россетей по строительству ЛЭП-500, а также модернизацию ранее

созданных объектов. В перспективе Монголия могла бы стать участником Азиатского энергетического «суперкольца», инициатива создания которого сейчас активно обсуждается.

Развитие транспорта исторически является ключевым направлением взаимодействия Монголии и России. Область взаимного интереса представляет модернизация АО «УБЖД» — главного транспортного предприятия страны, и строительство новых железнодорожных путей. Традиционно востребована российская техника (в том числе сельхозтехника), изделия транспортного машиностроения, оборудование. В 2017 г. российские власти вышли с предложением о пробных проектах в сфере создания авиационной техники.

В феврале этого года возобновило свою работу Торговое представительство в Монголии, и открыто представительство Агентства инвестиционного развития Иркутской области. Экономический интерес и торговые связи Иркутской области с Монголией формируют объемные поставки горюче-смазочных материалов, стройматериалов, товаров продовольственной группы. Из Монголии импортируется конина, баранина, говядина и мясные субпродукты, плодоовощная продукция.

По словам первого заместителя председателя Комитета по экономической политике Совета Федерации Федерального Собрания России, председателя президиума Российской ассоциации международного сотрудничества (РАМС) С. В. Калашникова, выступившего на форуме «Монголия – Россия, сотрудничество – 2017», более 60 субъектов РФ имеют прямые связи с монгольскими аймаками. На приграничные регионы приходится более 50% всего товарооборота. В это же время было принято совместное решение РАМС и Сибирской ассоциации международного сотрудничества выделить средства на создание торговой интернет-площадки, опирающейся на бизнес-ресурсы России и Монголии. [12]

В Монголии активно работают представительства Республик Бурятия и Тыва, Забайкальского и Алтайского краев. Данные республики готовы к расширению сотрудничества и торгового обмена.

Так, например, по итогам переговоров на высшем уровне устанавливаются связи с потенциальными импортерами леса из приграничных аймаков Монголии и Республикой Тыва. В 2017 году был разрешен экспорт леса из Республики Тыва, что даст местному бизнесу возможность экспорта древесины. Республика Тыва обладает большими запасами леса, однако сейчас древесина заготавливается для внутреннего пользования и в небольших объемах. Лесоперерабатывающие компании

Республики готовы экспортировать сырье и готовую продукцию в Монголию уже сегодня.

Республика Бурятия традиционно является флагманом расширения российско-монгольских экономических отношений. Глава республики выразил заинтересованность в поставках мяса конины и поставках племенного скота для мясоперерабатывающих и сельскохозяйственных предприятий. И предложил в свою очередь обсудить с монгольской стороной условия поставок электроэнергии из Бурятии, выразив свое отрицательное мнение о строительстве ГЭС на реке Селенга.

Отдельно необходимо отметить возможности российско-монгольского сотрудничества в рамках интеграционных процессов на евразийском пространстве. Помимо сформировавшихся Программы создания экономического коридора «Россия — Монголия — Китай» и Азиатского энергетического «суперкольца», это еще и развитие диалога в формате «ЕАЭС — Монголия». Заключение Соглашения о свободной торговле с Евразийским экономическим союзом расширит торгово-экономическое сотрудничество, а также дальнейшие перспективы взаимодействия Монголии и ЕАЭС в области инвестиций, транспорта и энергетики, сельского хозяйства и животноводства.

Среди остро стоящих проблем остаются вопросы, связанные с действием свободной торговой зоны на приграничной территории Монголии Алтанбулаг. Свободные торговые зоны играют значительную роль в развитии приграничных и региональных связей, так как способны обеспечить наибольший двусторонний товарооборот между соседними странами. Именно поэтому свободные торговые зоны для политики Монголии стали важной составляющей современной экономики. В Монголии существуют три свободные торговые зоны – Цагааннуур (аймак Баян-Улгий), Замын-Ууд (аймак Дорноговь) и Алтанбулаг (Сэлэнгийский аймак) рядом с российским приграничным городом Кяхта. Несмотря на то, что с начала развития проекта «Алтанбулаг» прошло около 10 лет, до сегодняшнего дня заметного развития зоны не наблюдалось. В мае 2016 года на территории СТЗ «Алтанбулаг» прошел первый международный форум, выставка «Алтанбулаг Экспо – 2016 г.». Важно, что именно с монгольской стороны наблюдается наиболее активная работа по ее развитию.

Подводя итог вышеизложенному, можно отметить несколько проблем, связанных с вопросами взаимодействия России и Монголии в различных

сферах сотрудничества, в том числе приграничного, регионального взаимодействия, а именно:

- существует резкий дисбаланс в торгово-экономической сфере между Россией и Монголией, в пользу России. Преобладающую долю в торговом обороте Монголии и РФ занимает третий сосед-партнер Китай;
- имеются существенные различия в таможенной статистической отчетности, что явно выходит за границы статистической погрешности и не дает точной характеристики реальной ситуации, однако в целом не меняет представления об общих тенденциях;
- действуют сдерживающие ветеринарно-санитарные ограничения со стороны России по отношению к ввозимым мясопродуктам из Монголии;
- региональные и приграничные связи требуют активизации работ со стороны администраций и Правительств двух стран;
- отсутствует планомерная работа по изучению потребительских рынков стран с целью выявления спроса на товары групп потребителей, приграничная торговля носит хаотичный характер;
- нет достаточного количества популярных российских и монгольских товаров-брендов, на ввоз и вывоз которых необходимо снизить пошлины в целях оживления торговли;
- существует проблема развития приграничных территориальных бизнес-единиц как со стороны России, так и со стороны Монголии, в целом за счет отсутствия источников финансирования и/или их недостатка.

Вопросы поддержки и дальнейшего развития взаимоотношений между Россией и Монголией являются актуальными. Необходима поддержка экспорта-импорта продукции двух стран, сокращение барьеров ее реализации, особенно по отношению к мясной и сельскохозяйственной продукции, а также уникальной продукции из шерсти верблюда, яка и кашемира из Монголии. Следует активизировать работы по широкому спектру других перспективных направлений таких как предоставление туристических услуг, развитие транспорта, культурных и гуманитарных связей, а также энергетической сферы в рамках реализации совместной Китайско-Монголо-Российской программы создания экономического коридора.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1. Быркова Е. Внешняя торговля России в 2016 году: цифры и факты// ПРОВЭД. - [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://xn--b1ae2adf4f.xn--p1ai/analytics/research/40407-vneshnyaya-topgovlya-possii-v-2016-godu-tsifry-i-fakty.html>
2. Официальный сайт Посольства РФ в Монголии. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://mongolia.mid.ru/dvustoronnie-otnoshenia>
3. Потаев В.С., Витульева Т.А. Роль приграничного сотрудничества России и Монголии / XIII Международные плехановские чтения «Проблемы и перспективы развития экономики и образования в Монголии и России»: Материалы международной научно-практической конференции. Чебоксары: ЦНС «Интерактив плюс», 2017. — с. 14
4. Витульева Т.А., Кравцова А.А. Актуальные вопросы приграничного сотрудничества России и Монголии / Т.А. Витульева, А.А. Кравцова // Монгоо Санхуу. – 2017. - №4. – с. 67
5. Рейтинг стран «Doing business 2018» // Всемирный банк. - 2017. - [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://russian.doingbusiness.org/rankings>
6. Рейтинг стран «Doing business 2018» // Всемирный банк. - 2017. - [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://russian.doingbusiness.org/rankings>
7. Статистический бюллетень Монголии 10,2017. - [Электронный ресурс]. – Режим доступа:http://www.1212.mn/BookLibraryDownload.ashx?url=Bulletin_2017_10_en.pdf&ln=En
8. World Bank Group [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://wits.worldbank.org/CountryProfile/en/Country/MNG/Year/LTST/TradeFlow/Import/Partner/all/>
9. Mongolian statistical yearbook 2016
10. Статистический бюллетень Монголии 10.2017. - [Электронный ресурс]. – Режим доступа:http://www.nso.mn/BookLibraryDownload.ashx?url=Bulletin_2017_10_en.pdf&ln=En
11. Торговля между Россией и Монголией в 2016 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://russian-trade.com/reports-and-reviews/2017-02/torgovlya-mezhdu-rossiey-i-mongoliiy-v-2016-g/>
12. Россотрудничество/В Монголии состоялся форум «Монголия, Россия. Сотрудничество-2017» [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://gospress.ru/2017/10/05/v-mongolii-sostoyalsya-forum-mongoliya-rossiya-sotrudnichestvo-2017/>

МОНГОЛ-ОРОСЫН ХУДАЛДАА, БИЗНЕСИЙН ХАМТЫН АЖИЛЛАГААНД ТУЛГАМДАЖ БУЙ АСУУДЛУУД

*А.Даваасүрэн**

Монгол-Оросын эдийн засгийн харилцааны дүр зургийг илэрхийлэх үзүүлэлт бол хоёр улсын худалдааны эргэлтийн хэмжээ юм. Энэ үзүүлэлт нь 1990 оноос хойш жил тутам буурсаар ирсэн байдаг. Энэ нь Монгол, Орос улсад нэгэн адил төр, засаглал, улс төр, эдийн засаг, нийгмийн бүх хүрээг хамарсан системийн өөрчлөлт, шинэчлэлүүдийг хийх явцад өмнө нь бий болсон хоёр улсын хооронд аж ахуйн болон үйлдвэрлэл, технологийн хэлхээ холбоосоор дамжуулан бид мал аж ахуйн түүхий эдээ ЗХУ-д нийлүүлж оронд нь өргөн хэрэглээний бараа, хүнсний болон аж үйлдвэрийн бүтээгдэхүүн авдаг тогтолцоо байхгүй болсон. Үүний улмаас хоёр улсын засгийн газар өргөн хэрэглээний болон хүнсний бараа, бүтээгдэхүүнээр дотоодын зах зээлийг хангах, өөрийн бараа, бүтээгдэхүүн, түүхий эдийг гуравдагч зах зээлд гаргах оролдлого хийж эхэлсэн боловч тэнд хурц өрсөлдөөнтэй тулгарсан. Ингэснээр хоёр улсын худалдааны чиглэл өөрчлөгдөхөд хүрч, ОХУ Баруун Европын улс орнууд руу Монгол Улс Зүүн Ази, Номхон Далайн улсууд руу гадаад худалдааны харилцаагаа чиглүүлэх болсон. Ингэж зах зээлийн жамаар хоёр улсын худалдааны эргэлт буурсан явдалд хэн нэгнийг ямар нэгэн хэмжээгээр буруутгаж болохгүй юм. Өөрөөр хэлбэл энд объектив шалтгаан байсан гэж үзэж болно. Монгол-Оросын худалдааны эргэлтийн хэмжээ хүснэгт 1-ээс харна уу.

* Доктор (Sc,D), профессор, Монгол Улсын ШУА-ийн ОУХХ-ийн секторын эрхлэгч

Хүснэгт 1. Монгол-Оросын худалдааны эргэлтийн хэмжээ, (сая доллар)

№	Онууд	Гадаад худалдааны эргэлт	Экспорт	Импорт	Худалдааны тэнцэл
1	2	3	4	5	6
2	1991	473,5	235,2	238,3	-3,1
3	2000	251,3	45,1	206,2	-161,1
4	2010	1129,4	82,7	1046,7	-964,0
5	2011	1721,0	96,3	1624,7	-1528,4
6	2012	1927,0	79,6	1847,4	-1767,8
7	2013	1623,6	61,8	1561,9	-1500,1
8	2014	1610,9	61,6	1549,3	-1487,7
	2015	1097,9	76,9	1021,0	-944,1
9	2016	936,2	55,8	880,4	-824,6
10	2017	1286,8	67,7	1219,2	-1151,5

Эх үүсвэр: Монгол Улсын Үндэсний статистикийн хорооноос гаргадаг жил тутамын статистикийн 2005-2017 оны эмхтгэлийн статистик тоо баримтад тулгуурлаж тооцов. www.nso.mn, www.l212.mn

Хүснэгт 1-ээс харахад харин сүүлийн жилүүдийн хоёр улсын худалдааны эргэлт буурахад субъектив шалтгаанууд байсан гэж үзэж болохоор байна.

Нэгдүгээрт, ОХУ-ын зүгээс:

- ОХУ-ын Засгийн газрын зүгээс дотоод зах зээлээ хамгаалах зорилгоор тарифын болон тарифын бус хатуу бодлого, арга хэмжээг (мах, махан бүтээгдэхүүний эрүүл ахуй, хорио цээрийн дүрэм журам) авч хэрэгжүүлж эхлэсэн нь манай улсын уламжлалт экспортын зарим бараа, бүтээгдэхүүн, мал, амьтны гаралтай түүхий эд тус улсын зах зээл руу орох боломжгүй болсон.
- ОХУ руу аливаа барааг оруулахад импортын бараанд олгодог стандарт, сертификатыг авахад шаардлагатай бичиг баримтыг бүрдүүлэх явцад маш урт хугацаанд олон давхар шалгалтыг давах шаардлага гардаг.
- ОХУ-ын баруун болон өмнөд бүсүүдэд үндсэн үйлдвэрлэгчид манай зах зээлээс алслагдмал байрладаг учир манай уул уурхайн түүхий эдийг худалдан авч тээвэрлэхэд зардал өндөртэй, тэгээд ч Монголын зах зээлийг жижиг, төлбөрийн чадвар багатай гэж үздэг, ОХУ-ын гаалийн байгууллагын ажилтнуудын үйл ажиллагаа дахь хүнд суртал, удаан үргэлжлэх гаалийн бүрдүүлэлт зэргийг дурьдаж болно.
- ОХУ-ын аж үйлдвэрийн бараа, бүтээгдэхүүний чанар, бүтээмж, боловсруулалтын чанар дэлхийн улс орнуудын дундажаас догуур

болсон. Өөрөөр хэлбэл Оросын барааны өрсөлдөх чадвар харьцангуй буурсан.

- Хууль эрх зүйн хувьд 1992 оны 10 сарын 09-нд батлагдсан ОХУ-ын “Валютын хяналт, зохицуулалтын тухай” хуулийн дагуу оросын импортлогчид худалдан авсан барааныхаа төлбөрийг рублиэр хийх санал болгодог бол манай экспортлогчид худалдсан барааныхаа төлбөрийг доллараар хийхийг шаарддаг.
- Оросын экспортлогчид аливаа худалдааны гэрээг хэрэгжүүлэхэд заавал 100 хувийн урьдчилгаа төлбөр хийхийг шаардаж, зарим тохиолдолд стандартын шаардлага хангаагүй, чанаргүй барааг шахах эсвэл бараагаа цаг хугацаанд нийлүүлэхээс зайлсхийж, зутгаж алга болох зэрэг нь хоёр улсын худалдааны харилцаанд саад учруулж байна.
- Оросын зарим экспортлогчид том л ашиггүй бол хөдлөх сонирхолгүй эсвэл бараагаа маш өндөр үнэтэй бараа санал болгодог гэх мэт.

Хоёрдугаарт, Монгол Улсын зүгээс:

- Өнгөрсөн хугацаанд бид экспортын бараа, бүтээгдэхүүнийхээ боловсруулалтын болон чанарын түвшинг дээшлүүлэх, экспортын нөөц, чадамжаа нэмэгдүүлэхэд маш бага анхаарал тавьсанаас болж экспортын барааны тоо хэмжээ, нэр төрөл өсөхгүй харин ч буурсаар байна.
- Хууль эрх зүйн хувьд 2013 онд батлагдсан Монгол Улсын “Хөрөнгө оруулалтын тухай” хуулийн дагуу гадаадын хөрөнгө оруулагч бүр 100,000 долларыг төлж бүртгүүлэх ёстой гэсэн заалт нь ОХУ-ын Сибирь, Алс Дорнодын бүсүүдийн бизнес эрхлэгч компаниудын манай улстай хийх бизнесийн хамтын ажиллагааг сэргээх сонирхолыг нь бууруулж байна.
- Манай улсад зам, тээвэр, дэд бүтэц сул хөгжсөн учир алслагдмал нутгаас уул уурхайн түүхий эдийг төмөр замын сүлжээнд хүргэхэд зардал өндөртэй, төмөр замын өртөөн дээр ачааг ачих, буулгах төхөөрөмж, терминал, гарц, орц байхгүй, төмөр замын хойд “Наушки-Сүхбаатар” хилийн боомтын дамжин өнгөрүүлэх хүчин чадал бага зэрэг нь манай улсын экспортын барааг богино хугацаанд тээвэрлэж, хэрэглэгчид хүргэхэд саад болж байна.
- Монгол Улсын бизнес эрхлэгчдийн ихэнх нь ОХУ-ын гадаад худалдааг зохицуулалтын худалдааны нэн таатай нөхцлийн хүрээн

дэх нэгдсэн тарифийн хөнгөлөлт болон тарифын бус хориг саадын талаарх мэдлэг, мэдээлэл багатай байдаг зэргийг дурьдаж болно.

2017 оны байдлаар Монгол Улс ОХУ руу нийт 35-хан нэр төрлийн бараа, бүтээгдэхүүн, түүхий эд экспортлосон байхад 155 нэр төрлийн бараа, хүнсний болон аж үйлдвэрийн бүтээгдэхүүн импортлосон байна.

Хүснэгт 2. Монгол Улс ОХУ руу экспортлосон бараа, бүтээгдэхүүн, түүхий эд.

№	Экспортын барааны нэр төрөл,	Хэмжих нэгж	Үнэ (сая доллар)	Нийт экспортод эзлэх хувь
1	Үхрийн болон адууны хөлдүү мах, малын дайвар бүтээгдэхүүн, бусад ан амьтаны мах	9,1 мян тн	5,1	5,1%
2	Хайлуур жонш болон жоншны хүдэр, гянт болд, молибдены хүдэр, чулуун нүүрс, битумжсан нүүрс	369,7 мян тн	95,2	93,8%
3	Ликер, виски, коньяк, архи, дарс	9,1 тн	46,3	0,04%
4	Мал, амьтны гаралтай хагас боловсруулсан болон түүхий эд	145 тн	138,4	0,14%
5	Малын арьс, шир, ноос ноолуураар хийсэн хувцас, эдлэл	18242 ширхэг	955,5	0,94%

Эх үүсвэр: Монгол Улсын Үндэсний статистикийн хорооноос гаргадаг жил тутамын статистикийн 2005-2017 оны эмхтгэлийн статистик тоо баримтад тулгуурлаж тооцов. www.nso.mn, www.1212.mn

Дээр хэлсэнчлэн 2017 онд Манай улсын нийт экспортын 93,8 хувийг уул уурхайн түүхий эд, 6,3 хувийг бэлэн бүтээгдэхүүн эзлэж байгаа нь манай улсын зүгээс ОХУ руу хийсэн экспортын барааны боловсруулалтын түвшин маш бага байгааг илтгэж байна. Энд бидний ОХУ-ын зүгээс манай улсын бараанд ногдлуулж байгаа гаалийн хориг саадыг ярихаас илүү өөрийн барааны чанар, эрүүл ахуй, боловсруулалтын түвшинг нэмэгдүүлэх, барааны нэр төрлийг олшруулах, экспортын нөөц, потенциалыг нэмэгдүүлэхийг анхааруулж байна.

Хүснэгт 3. ОХУ-аас Монгол Улсад импортлосон бараа, бүтээгдэхүүн

№	Импортын барааны нэр төрөл,	Хэмжих нэгж	Үнэ	Нийт импортод эзлэх хувь
1	Бүх төрлийн хүнсний бүтээгдэхүүн, чихэр, жимс, архи дарс, ургамлын тос, үр тариа, сүү өндөг, зөгийн бал	7,3 сая тн	69,9 сая долл	4,2%
2	Нефтийн бүтээгдэхүүн, дизелийн түлш, авто бензин, шатах тослох материал, шатдаг хий	2,5 сая тн	1,4 тэрбум долл	86,7%
3	Цахилгаан эрчим хүч	358,0 кВт	25,6 сая долл	1,5%
4	Химийн бордоо болон гэр ахуйн химийн бодис, тэсрэх бодис		65,2 сая долл	3,9%
5	Барилгын ба бусад материал	...	10,3 сая долл	0,6%
6	Хөнгөн, хүнсний үйлдвэрийн машин, тоног төхөөрөмж	...	795 мян долл	0,05%
7	Машин, тоног төхөөрөмж, тээврийн хэрэгсэл, тэдгээрийн эд анги	...	44,6 сая долл	2,7%
8	Гэр, ахуйн цахилгаан хэрэгсэл, тэдгээрийн эд анги	5818 ширхэг	5,7 сая долл	0,3%

Эх үүсвэр: Монгол Улсын Үндэсний статистикийн хорооноос гаргадаг жил тутамын статистикийн 2005-2017 оны эмхтгэлийн статистик тоо баримтад тулгуурлаж тооцов. www.nso.mn, www.1212.mn

Хүснэгт 3-аас харахад манай улсын дотоодын хэрэглээний 87 орчим хувийг нефтийн бүтээгдэхүүн, дизелийн түлш, авто бензин, шатах тослох материал, шатах хий бүрдүүлж байхад хүнсний бүтээгдэхүүн 4,2 хувь, химийн бодис 3,9 хувь, цахилгаан эрчим хүч 1,6 хувийг ОХУ-аас импортоор авч хангаж байна. Дэлхий бусад орнуудтай харьцуулахад ОХУ-д үйлдвэрлэсэн машин, тоног төхөөрөмж, тээврийн хэрэгсэл, хөнгөн, хүнсний үйлдвэрийн машин, тоног төхөөрөмж бүтээмж багатай, үнэтэй, эвдрэл ихтэй байдаг ч гэсэн манай хэрэглэгчид худалдан авч, хэрэгцээгээ хангасаар байна.

Эцэст нь дүгнэж хэлэхэд Монгол-Оросын худалдааны эргэлт жил тутам буурсаар байгаа ч гэсэн хүнсний бараа нь манай улсын зах зээл дээр өрсөлдөх чадвар сайн байна. Бид ихэвчлэн түүхий эд гаргаж, оронд нь бэлэн бараа, бүтээгдэхүүн худалдаж авч байгаа нь манай талд алдагдалтай гарахад нөлөөлж байна. Ялангуяа бид газрын тосны бүтээгдэхүүнээр ОХУ-аас 100 хувийн хамааралтай байна. Хоёр улсын худалдааны эргэлтийг нэмэгдүүлэх талаар олон жил ярьж байгаа боловч объектив гэхээс илүү субъектив шалтгаанууд саад болж байна гэж үзэхээр байна. Өөрөөр хэлбэл бид хэлэлцээрийн шугамаар шийдэж болохуйц асуудлуудыг шийдэж байсаар байна. Иймд бидэнд юуны өмнө өөрийн барааны чанар, эрүүл ахуйн шаардлагыг сайжруулах, боловсруулалтын түвшинг нэмэгдүүлэх,

барааны нэр төрлийг олшруулах замаар манай экспортын бүтцэд бэлэн бүтээгдэхүүний эзлэх хувийн жинг нэмэгдүүлэхэд анхаарах хэрэгтэй байна.

Ашигласан ном зүй:

1. Монгол Улсын Гаалийн тухай хууль, 2008 оны 05 сарын 20 өдөр, www.legalinfo.mn
2. Монгол Улсын Гаалийн тариф, татварын тухай хууль 2008 оны 05 сарын 20 өдөр, www.legalinfo.mn
3. ОХУ-ын Гадаад худалдааны үйл ажиллагаан дахь төрийн зохицуулалтын тухай хууль, 2003 он
4. ОХУ-ын Гаалийн тарифын тухай хууль, 1993 он
5. ОХУ-ын Гаалийн тарифын хөнгөлөлт үзүүлэх тухай, Гаалийн улсын хорооны даргын тушаал, 2003 он
6. Монгол Улсын Үндэсний статистикийн хорооны жил тутамын статистикийн 2005-2017 оны эмхтгэл, www.nso.mn, www.1212.mn

**ХЯТАД-МОНГОЛ-ОРОСЫН
ЭДИЙН ЗАСГИЙН КОРИДОР**

НАЦИОНАЛЬНЫЕ ИНТЕРЕСЫ РОССИИ В ТРЕУГОЛЬНИКЕ ОТНОШЕНИЙ РОССИЯ-МОНГОЛИЯ-КИТАЙ: ПРОБЛЕМЫ, ПРОТИВОРЕЧИЯ, СЦЕНАРИИ.

*А.П. Суходолов, Ю.В. Кузьмин, А.Ф. Манжигеев**

Аннотация: Предполагается осуществить критический геополитический и экономический анализ китайских или совместных российско-монголо-китайских проектов по разработке минерально-сырьевых ресурсов России и Монголии и реализации транспортных коридоров. Основное внимание будет уделяться обоснованию национальных экономических интересов России и Монголии в треугольнике Россия-Монголия-Китай. К реализации данного проекта будут привлечены специалисты в области экономики, истории, международных отношений, минерально-сырьевых ресурсов и специалисты по международным перевозкам.

Ключевые слова национальные интересы, Россия, Монголия, Китай, противоречия, транспортные коридоры, минерально-сырьевые ресурсы, сценарии, прогноз.

Abstract: It is planned to carry out a critical geopolitical and economic analysis of Chinese or joint Russian-Mongolian-Chinese projects on the development of mineral resources in Russia and Mongolia and the implementation of transport corridors. The focus will be on justifying the national economic interests of Russia and Mongolia in the Russia-Mongolia-China triangle. Experts in the fields of economy, history, international relations, mineral resources and specialists in international transportation will be involved in the implementation of this project.

Keywords: national interests, Russia, Mongolia, China, contradictions, transport corridors, mineral resources, scenarios, forecast.

Национальные интересы России и Монголии в треугольнике Россия-Монголия-Китай приобретают особую актуальность и важность в условиях экономических санкций США и Запада, расширения политического и экономического сотрудничества с КНР и Монголией. Усиление процессов

* Байкальский Государственный Университет, Иркутск, Россия

деглобализации и формирование региональных организаций и объединений в Северо-Восточной Азии создают новую конфигурацию в регионе.

Реализация крупных проектов в данном регионе позволит расширить международные экономические и торговые отношения, увеличить размеры иностранных инвестиций и миграции трудовых ресурсов, увеличить добычу минеральных ресурсов и их транспортировку. Формирование новых экономических коридоров позволит улучшить логистику транзитных перевозок.

Превращение Китая в мирового экономического лидера, формирование интеграционных группировок ШОС, разработка проекта «Один пояс-один путь», «Новый шелковый путь» не только создают условия для расширения политического, экономического и научного сотрудничества, но и могут также создать экономические проблемы и трудности для российской и монгольской экономики, превращения их в сырьевые придатки и периферию китайской модели развития. При реализации в полном объеме китайских проектов российская экономика может утратить самостоятельность, а национальные интересы России и Монголии могут серьезно пострадать.

Утрата Транссибом значительной части грузоперевозок, зависимость от китайских инвестиций и кредитов, давление на уровень цен природного сырья и сельхозпродукции, экспортируемых Россией и Монголией, создают проблемы и трудности для российской и монгольской экономик. Уже в настоящее время состояние экономик России и Монголии практически полностью зависит от конъюнктуры мировых рынков энергоносителей (нефть, газ, уголь) и минерального сырья (медь и др.). Особенно сложная ситуация сложилась для Монголии ввиду того, что, по сути, единственным крупным импортером основных видов продукции, экспортируемой Монголией является Китай, что позволяет ему диктовать ценовые и прочие условия экспорта Монголии.

Поэтому необходим критический экономико-математический анализ возможных экономических проектов, инициируемых китайской стороной, изучение экономических и геополитических последствий для России и Монголии. Доминирующее положение китайской экономики, широкие возможности инвестирования и кредитования экономик соседних стран создают не только возможности расширения экономического сотрудничества, но и также геополитические проблемы и экономические трудности. Национальные интересы России и Монголии в большей степени совпадают, но, в ряде случаев, вступают в противоречие с национальными

интересами КНР, которая рассматривает соседние экономики как дополнение к собственной модели экономического развития. При этом процессы интеграции в треугольнике Россия-Монголия-Китай находятся в незрелом состоянии, в стадии формирования. С этой точки зрения крайне важно участвовать в интеграционных процессах, экономических проектах (транспортные коридоры) в равных условиях, на паритетных началах. К сожалению, пока процессы регионализации каждый участник видит по-своему, поэтому на стадии реализации проектов могут возникнуть серьезные противоречия и экономические трудности. Тем более, что страны и регионы треугольника находятся на различных стадиях экономического развития.

Китайская экономическая стратегия преобладания и доминирования, с большой вероятностью, может привести менее развитые регионы и страны к несамостоятельности и неспособности контролировать собственное экономическое развитие, в частности, посредством попадания их в зависимость от предоставляемых Китаем кредитных и инвестиционных ресурсов и установления Китаем контроля над финансовой и транспортной инфраструктурой этих стран и регионов. Мировая экономика вступает в период геополитического дисбаланса, усиления конкуренции КНР и США, происходит перераспределение минеральных ресурсов мира, и важно России и Монголии не только сохранить существующие позиции в мировой экономике, но также приложить усилия по их улучшению, при обеспечении внутренней и внешней политической и социально-экономической стабильности.

Российско-монголо-китайские отношения не являлись предметом специального исследования на монографическом уровне. На публицистическом уровне тема является популярной, но излагается на поверхностном уровне, без должного критического анализа. История и современное состояние двухсторонних отношений: Россия-Монголия, Россия-Китай, Китай-Монголия изучается достаточно основательно. Российско-монгольские отношения на современном этапе развития представлены в работах российских авторов: Б.В. Базарова, С.Г. Лузянина, В.В. Грайворонского, М.И. Гольмана, Е.В. Бойковой, А.С. Железнякова, С.К. Рощина, Е.И. Лиштованного, А.П. Суходолова, В.А. Родионова, Ю.В. Кузьмина, В.А. Василенко, А.Ф. Манжигеева; монгольских авторов: Т. Доржа, Ж. Баясаха, А. Даваасурэна, Ц. Батбаяра, Б. Болдбаатара, Н. Баяртсайхана, Ч. Улаана, Ж. Урангуа, К. Дэмбэрэла, А. Нямдолжин, Ж. Урангуа, Н. Отгонсайхан. Российское китаеведение проделало грандиозную работу по

описанию, обобщению и анализу российско-китайских отношений (В. С. Мясников, Е. А. Белов, В. А. Моисеев, М. И. Сладковский, А. Н. Хохлов, В. Г. Дацышен и др.). Крупные монографии В. С. Мясникова «Договорными статьями утвердили. Дипломатическая история русско-китайской границы XVII—XX вв.» (1996), В. А. Моисеева «Россия и Китай в Центральной Азии: вторая половина XIX в.— 1917 г.» (2003), С. Г. Лузянина «Россия—Монголия—Китай в первой половине XX в. Политические взаимоотношения в 1911—1949 гг.» (2000), В. Г. Дацышена «Очерки истории российско-китайской границы во 2-й половине XIX—начале XX в.» (2000), «История российско-китайских отношений в конце XIX—начале XX в.» (2000), Е. А. Белова «Россия и Китай в начале XX в. Русско-китайские противоречия в 1911—1915 гг.» (1997) создали прочную научную основу для изучения истории русско-китайских отношений. Основой формирования современной геополитики, оценки прогнозов и перспектив российско-китайского взаимодействия является комплексное изучение характера отношений двух стран в исторической ретроспективе. Проблемы истории международных отношений в Центральной Азии рассмотрены на высоком научном уровне в трудах 60-80 гг. отечественных китаеведов Б.П. Гуревича, В.С. Кузнецова, В.С. Мясникова. Вопросы истории торгово-экономических связей России и Китая рассмотрены в работах М.И. Сладковского. Проблема российско-китайского приграничного взаимодействия рассмотрена в фундаментальном коллективном исследовании «Формирование границы между Россией и Цинским Китаем» (М., 1970). Вопросы сохранения национальных интересов и безопасности на наиболее проблемных участках российско-китайской границы приобрели особую актуальность с изменением геополитической обстановки после распада СССР. Большая заслуга в введении в научный оборот ранее неопубликованных архивных документов имперского периода в 90-х гг. прошлого столетия принадлежит А.Е. Белову. На основе также обширной источниковой базы в 90-е гг. в трудах Д.В. Дубровской, С.Г. Лузянина, А.Н. Хохлова были разработаны новые концепции и научные подходы к рассмотрению проблемы российско-китайских отношений в Центральной Азии. В начале 2000-х выходит ряд работ, посвященных проблемам соперничества России и Китая и разграничения территорий в Центральной Азии (колл. монография «Прозрачные границы. Безопасность и международное сотрудничество в поясе новых границ России» (М., 2002), «Границы Китая: история формирования» (В.С. Мясников, Е.Д. Степанов). История политики и дипломатии по проблемам российско-китайского

взаимодействия рассмотрена, на основе введения в научный оборот материалов отечественных федеральных и региональных архивов в трудах С.Г. Лузянина, В.Г. Дацышена, Ю.В. Кузьмина.

В настоящее время в рамках формирующейся стратегии геополитики в Азиатско-тихоокеанском регионе фактор российско-китайских отношений по-прежнему остается одним из основополагающих. Сделана успешная попытка российских китаеведов создать обобщающую коллективную работу по истории русско-китайских отношений «Россия и Китай: четыре века взаимодействия» (2013). Заслуживает внимания стремление авторов создать полную и объективную картину событий и не формировать у читателей определенный взгляд на события. Авторы отдельных глав излагают собственные взгляды на описываемые события, не избегая спорных вопросов в литературе.

Изучение стратегии экономического развития приграничных с Россией китайских регионов, в том числе, в региональном разрезе рассмотрено в работах С.В. Уянаева, М.В. Александровой, А.Г. Ларина. Анализ военно-политической обстановки, оценка экономических возможностей, проблемы российско-китайского взаимодействия на глобальном, региональном уровнях рассмотрены в научных работах С.Г. Лузянина, Д.В. Гордиенко. Региональный фактор в отношениях обоих государств, включая миграционные процессы в Сибири, рассмотрен в работах А.В. Ремнева, В.И. Дятлова, В.Г. Дацышена. В.В. Синиченко. Необходимо отметить, что российское китаеведение имеет большой творческий потенциал и несколько опережает другие сферы российского востоковедения.

В 2013 г. в Улан-Удэ был издан совместный труд российских и монгольских ученых, подготовленный международным коллективом ученых Бурятского государственного университета (БГУ) и Института международных отношений Академии наук Монголии («Современные российско-монгольские отношения: модели и сценарии», отв. ред. В.А. Родионов. Улан-Удэ: Изд-во БГУ, 2013.). Авторы работы попытались спрогнозировать развитие российско-монгольских отношений с учетом долгосрочной перспективы и с использованием аналитических схем, представленных в понятиях «модели» и «сценарии».

Одним из важнейших направлений данного проекта должно стать представление характеристики сырьевых секторов России и Монголии и динамики интеграции их в экономику современного Китая. К числу наиболее значительных работ по изучению минерально-сырьевой базы

Монголии можно отнести: Батжаргал Д., Дамбал Б. «Современное состояние минерально-сырьевой базы Монголии» – 2012 г.; Миронов Ю.Б. «Уран Монголии», – 2006 г.; Берзина А.П., Болд Д. и др. «Металлогения Монгольской Народной Республики» (в 3 т.) – 1985 г. Гундсамбуу Ц. «Геология и закономерности размещения месторождений олова, вольфрама и молибдена».-Улан-Батор: 2004.

Одна из основополагающих работ по теме Проекта – это диссертационная работа первого Президента Монголии Пунсалмаагийн Очирбата «Стратегия развития минерально-сырьевого комплекса Монголии». Данная работа содержит результаты исследований, направленных на разработку стратегии воспроизводства МСБ и развития МСК страны, адаптации организационно-экономического механизма управления МСК к воздействующим внешним и внутренним факторам рыночной экономики, реализации экономически обоснованных стратегических преобразований в МСК и активном целенаправленном использовании позитивных факторов, способствующих достижению стратегических целей - стабилизации экономики страны в ближайшей перспективе и переходу в дальнейшем к устойчивому экономическому росту.

Для исследования проблем, связанных с национальными интересами России и Монголии в треугольнике Россия-Монголия-Китай, создается группа российских и монгольских ученых. В рамках исследования будет осуществлен критический геополитический и экономический анализ китайских или совместных российско-монголо-китайских проектов по разработке минерально-сырьевых ресурсов России и Монголии и реализации транспортных коридоров. Основное внимание будет уделяться обоснованию национальных экономических интересов России и Монголии в треугольнике Россия-Монголия-Китай. К реализации данного проекта будут привлечены специалисты в области экономики, истории, международных отношений, минерально-сырьевых ресурсов и специалисты по международным перевозкам. В частности, предполагается провести следующие работы:

- Сформулировать основные этапы политического, экономического сотрудничества России, Монголии и Китая в XX веке.
- Определить национальные интересы (социально-экономические, политические, геополитические).
- Россия, Монголия и Китай в регионе Внутренняя Азия (Восточная Азия) и в глобальном контексте.
- Выявить проблемы и противоречия в треугольнике Россия-Монголия-

Китай.

- Сформулировать противоречия национальных интересов России и Монголии целям и задачам Китая.
- Проанализировать динамику и структуру внешнеэкономических связей России-Монголии-Китая.
- Представить характеристику сырьевых секторов России и Монголии и охарактеризовать динамику интеграции их в экономику современного Китая.
- Дать критическую экономическую и геополитическую характеристику транспортных коридоров «Один пояс - один путь», «Новый шелковый путь» и др. и просчитать экономические последствия реализуемых проектов.
- Сформулировать набор сценариев развития российско-монголо-китайских отношений (оптимистический, инерционный, пессимистический и др.).
- На основе этого разработать прогноз развития отношений в треугольнике Россия-Монголия-Китай.

ЛИТЕРАТУРА

1. Суходолов А. П., Дорж Т., Болдбаатар Б., Даваасурэн А., Кузьмин Ю. В., Манжигеев А. Ф. [и др.]. Концептуальные вопросы российско-монгольских отношений в первой половине XX века: монография в 2 т. / Иркутск: БГУ, 2016. – 2 т. – Т. 1 – 360 с. – Т. 2 – 160 с.
2. Суходолов А. П., Дорж Т., Болдбаатар Б., Даваасурэн А., Кузьмин Ю. В., Манжигеев А. Ф. [и др.]. Россия и Монголия: история, дипломатия, экономика, наука: сб. науч. тр. Иркутск: БГУ, 2016 – 352 с.
3. Суходолов А. П., Дорж Т., Болдбаатар Б., Кузьмин Ю. В., Манжигеев А. Ф. Россия и Монголия: концептуальные вопросы российско-монгольских отношений (дипломатия, экономика, наука): сб. науч. тр. Иркутск: БГУ, 2015 – 416 с.
4. Суходолов А. П., Дорж Т., Болдбаатар Б., Кузьмин Ю. В., Манжигеев А. Ф. Россия и Монголия: новый взгляд на историю (дипломатия, экономика, культура): сб. науч. тр. Иркутск: БГУ, 2015 – 376 с.
5. Мясников В. С. Договорными статьями утвердили. Дипломатическая история русско-китайской границы XVII—XX вв. М.: Институт Дальнего Востока РАН, 1996. - 482 с.
6. Моисеев В. А. Россия и Китай в Центральной Азии: вторая половина XIX в.— 1917 г. Барнаул: АзБука, 2003. - 346 с.

7. Лузянин С. Г. Россия—Монголия—Китай в первой половине XX в. Политические взаимоотношения в 1911—1949 гг. М.: ОГНИ, 2000. - 320 с.
8. Дацышен В. Г. Очерки истории российско-китайской границы во 2-й половине XIX—начале XX в. Кызыл: Республиканская типография, 2000. - 216 с.
9. Дацышен В. Г. История российско-китайских отношений в конце XIX—начале XX в. Красноярск: РИО КГПУ, 2000. - 472 с.
10. Белов Е. А. Россия и Китай в начале XX в. Русско-китайские противоречия в 1911—1915 гг. М.: Ин-т востоковедения РАН, 1997. - 314 с.
11. Формирование границы между Россией и Цинским Китаем. Кн. 1-5. М.:АН СССР, 1970.
12. Прозрачные границы. Безопасность и международное сотрудничество в поясе новых границ России. Волгоград: Волгоградский государственный университет, 2002. - 347 с.
13. Мясников В.С., Степанов Е.Д. Границы Китая: история формирования. М.:Рос.акад. наук. Ин-т Дал. Востока,2001 - 470 с.
14. Россия и Китай: четыре века взаимодействия.История, современное состояние и перспективы развития российско-китайских отношений М.: Весь Мир,2013. - 704 с.
15. Современные российско-монгольские отношения: модели и сценарии, отв. ред. В.А. Родионов. Улан-Удэ: Изд-во БГУ, 2013. - 248 с.
16. Батжаргал Д., Дашбал Б. Современное состояние минерально-сырьевой базы Монголии // Молодой ученый. - 2012. - №3. - С. 122-127.
17. Миронов Ю.Б. Уран Монголии. СПб.: Анатолия, 2006. – 328 с.
18. Берзина А.П., Болд Д. и др. Металлогения Монгольской Народной Республики (в 3т.). Новосибирск: Институт геологии и геофизики СО АН СССР, 1985.
19. Очирбат П. Стратегия.развития минерально-сырьевого комплекса Монголии. М.: Горная книга, 2001 - 275 с.
20. Гундсамбуу Ц. Геология и закономерности размещения месторождений олова, вольфрама и молибдена.-Улан-Батор: 2004. -225 с.
21. Нямзагд С. Стратегическое управление экономикой Монголии. Диссертация на соискание ученой степени доктора экономических наук.- Иркутск: 2002.- 334 с.

МОНГОЛ-ХЯТАД-ОРОСЫН ЭДИЙН ЗАСГИЙН ХОНГИЛ: МОНГОЛ УЛСЫН ҮНДЭСНИЙ АШИГ СОНИРХОЛ.

Р.Батмэнд*

Хураангуй: ОХУ-ын эдийн засаг сэргээж, цэргийн хүч чадал зузаарч, БНХАУ дэлхийн хоёрдох том эдийн засагтай орон болохын хирээр дүрвэгсдийнхөлд дарагдаж, дотоод хямралдаа идэгдэж буй Европын зүг чиглэх эдийн засгийн сонирхол буурч, дэлхий дахины анхаарал Евразийн чигт эргэв. Тоглолтын энэ тавцанд БНХАУ давамгайлж, ОХУ уг тавцанд тэргүүлэх үүрэгтэй үлдэх гэсэн оролдлого хийсээр байна. Энэ чиглэлд БНХАУ-ын дарга Си Жиньпингийн санаачилсан “Эдийн засгийн бүсийн шинэ торгоны зам” төсөл бүс нутгийн орнуудын анхаарлыг ихээхэн татаж байна. Энэ төслийн хүрээнд “Нэг бүс-Нэг зам” санаачлага дэвшүүлсэн ба үүнийг хэрэгжүүлэх эдийн засгийн 6 коридор байгуулахаар ажиллаж байна. Үүнээс Хятад-Орос-Монголын эдийн засгийн коридор манай улсын сонирхолыг ихэд татаж байгаагийн дээр энэ хонгилыг байгуулах талаар анхны алхамууд хийгджээ. Энэхүү эдийн засгийн коридорт өөрийн байр суурийг баттай эзлэх нь Монгол Улсын хувьд олон талын ач холбогдолтой юм. Ийм учраас энэхүү үгүүлэлд Еврази дахь эдийн засгийн хамтын ажиллагаа, интеграцчлалын байдал, төлөвийг Монгол Улсын гео политик, эдийн засгийн эрх ашгийн үүднээс товч боловч шинжлэн дүгнэж байна.

Түлхүүр үг: Еврази, торгоны зам, эзэнт гүрэн, гео бодлого, марафон, эдийн засгийн бүс, нэг бүс-нэг зам, далайн торгоны зам, хөрөнгө оруулалт, дэд бүтэц, ашиг сонирхол.

1. *Еврази, түүний түүхэн өв*

Арван есдүгээр зууны төгсгөлөөс дэлхийн нэгдүгээр дайн хүртэл Балкан болоод улам бүр суларч байсан Османы эзэнт гүрэн, Ойрхи Дорнотыг хэрхэх тухай асуудал Европын газар зүйн бодлогод давамгайлж байлаа. Гэтэл одоо дорнын тухай асуудал Евразийн асуултаар солигдож, дэг журмын тухайд их гүрний өв бүхний манлайд гарлаа [1]. Тийм бөгөөс Еврази гэж чухам хэн болоод юу вэ? Тэр их гүрний үлдээсэн өв юу болох тухай товч

* Профессор, Доктор (Ph.D.) Гео политикийн хүрээлэн.

үгүүлсүгэй.

Номхон далайгаа Адритын тэнгис хүртлэх хойт талаараа нэвтрэшгүй их ой тайга, уст их намаг, хойт туйлын их хүйтнээр, өмнө талаараа асар өндөр уул нурууд, элсэн цөлөөр хаагдсан тасралтгүй үргэлжлэх тал нутгийн тогтолцоог Евроази буюу их нүүдэлчдийн нутаг гэмой. Яагаад нүүдэлчдийн нутаг гэж буй хэмээвээс Европын нам дор газарт нутаглаж, далай тэнгис болон, Балтийн тэнгисээс Хар тэнгис хүртэл гол мөрний дагуу аж төрж байсан суурьшмал иргэдэд еврази шиг тийм уудам тал нутгийг эзэмших сонирхол ч, шилжшин нүүх чадал, боломж ч байгаагүй юм. Харин нүүдэлчдийн хурдан шаламгай хөдөлгөөн, хөсөг тээврийн бололцоо гагцхүү энэ нутагт зохицсон байлаа.

Энэ тал нутагт монголчуудын их эзэн Чингис Хаан, түүний үр ач нар хойт талдаа Алтан ордны улс, өмнө талдаа Юань гүрэн, баруун этгээдэд Ил хаант улсыг багтаасан эзэнт гүрнээ байгуулсан билээ.

Алтан ордны улстай хил нийлсэн улс бол Москвагийн оросууд байсан ба орос хүмүүсийн оюун санааны дарамт, үндэстний өөрийн хүндлэлийн доройтол зэргээс үүдэн агуу их харь гүрний төрт ёсны санаа тэдэнд цоо шинэ бодол сэтгэл төрүүлсэн юм [2]. Тэднийг төрт ёс, шашин шүтлэг, өвөрмөц соёлтой болж, Орос их гүрэн байгуулах суурийг Чингис хааны эзэнт гүрний тэнгэрт захирагдах ёс, урван тэрслэгчийг үл тэвчдэг, зохих тохирох эрдэм ухаан, чадалтай л бол энгүүн нэгийг ч бол төр барилцахад оролцуулдаг үл ялгаварлах шудрага ёс, дээрээсээ доош хүртэл итгэл хүлээлгэж, түүнд үнэнч байх захирах, захирагдах зарчим, төрийн хууль зэрэг өв санг багтаасан төрт ёс тавьж өгсөн юм.

Монголын эзэнт гүрний их эзэн хаан Чингис цэрэг эрийн баатарлаг дайчин алдар суу, хэлсэн үг, тохиролцсон зүйлдээ үнэнч байх явдлыг онцгой өндрөөр үнэлдэг байв. Энэ жишгийг ч Орос дагасан юм. Харин Орос оронд Византийгаас авсан үнэн алдартны шашны итгэл үнэмшлийг ахуй орчинд хүртэл дэлгэрүүлж чадсан нь татаруудад ч нөлөөлж Орос гүрэн өндийв. Ингээд оросын төрт ёс, оросын хааны дээд эрх мэдэл *үзэл сурталдаа* оршиж, шашны ертөнцийг үзэх үзэл оросын ахуй соёлтой салшгүй нягт холбогдсон юм. Энэ үеэс эхлэн Москвагийн оросууд нийт Орос орныг нэгтгэн газар нутгаа Балтийн тэнгисээс Номхон далай хүртэл тэлж, эцэст нь ЗХУ хэмээх эзэнт гүрнийг байгуулсан билээ. Ийнхүү Чингисийн евроазийн их өвийг Оросын эзэнт гүрэн уламжлан авчээ.

Монголын эзэнт гүрний Юань улс Евразиар дамжсан торгоны зам, цайны зам зэрэг евразийн эдийн засаг, худалдааны зам харилцаа бий болгож,

өртөө шуудангийн үйлчилгээ байгуулсан билээ. Энэ нь европын арга техникийг дорнодод авч ирэх, дорнын тансаг сайхан эд барааг европ хүргэх, улс төр, цэргийн харилцааг шуурхай гүйцэтгэхэд ихээхэн дөхөм болж, дэлхий нийтийг холбож өгсөн нэг ёсны даяаршил болсон юм.

Ийнхүү Еврази бол Хүннүгээс эхлээд Их Монголын эзэнт гүрнээр дамжин их гүрнүүдийн өсч өндийн хүчирхэгждэг, хаалттай тогтолцоог задлаж, дэлхийн дэг журмыг эрс өөрчилдөг өв сангийн өлгий нутаг юм. Ер нь бол дэлхий дахиныг нэгэн дэг журмын дор захирах гэсэн их гүрнүүд бий болсоор, мандан бадарсаар, гандан буурсаар ирсэн билээ. Тухайлбал, Их Британийн эзэнт гүрэн дэлхий колончлолын тогтолцоог бий болгосон бол түүний эсрэг эрх чөлөө тусгаар тогтнолынхоо төлөө боссон америкчууд АНУ хэмээх өнөөгийн хүчирхэг “эзэнт” гүрнийг байгуулж, дэлхийн дэг журмыг тогтоож байна.

Германы их сэтгэгч нарын нэг Крафт Эрикийн хэлсэнчлэн “дэлхий бол хязгаарлагдмал нөөцтэй хаалттай тогтолцоо биш, харин орчлонт ертөнцийн салшгүй хэсэг нь бөгөөд хүмүүн төрөлхтний бүтээлч үйл болбоос энэ орчлонгийн бодит хийгээд бүтээн байгуулагч хүч мөн” [8], түүнчлэн энэтхэгийн ведийн сударт үгүүлснээр “бид нэгэн гэр оронтой” гэсэн сургаалиудыг тэмдэглэсүгэй.

2. *Еврази дахь өнөөгийн нөхцөл байдал*

2.1. *Хятадын гео бодлого, эдийн засгийн ашиг сонирхол*

БНХАУ-ыг тунхагласны 100 жилийн ой 2049 онд болно. Үүнтэй уялдуулаад зарим судлаачид Хятад улс “Хятадын зуун жилийн марафон” хэмээх бодлого, стратеги баримталж ирснийг дурдаж байна [3]. Түүний хүрээн дэх Хятадын стратегийн 9 зорилтыг тодорхойлжээ. Үүнээс заримыг дурдвал: Өөрийн сөргөлдөгчөө сэрэмжлэхээс зайлсхийж санаа зовохгүй байгаагаа ямагт ятган харуулж бай. Бусдаар хэт хүрээлүүлэх, бусдад хууртаххаас сэргийлж, цаг ямагт сонор бай. Ши-гийн санааг харцнаасаа бүү алд [Мөн тэнд] гэх мэт байна. Иймэрхүү стратегийг орчин үеийн цэргийн мэргэжилтнүүд хуучин судар, сургаалиасаа уудлан гаргаж байна. Үүнээс харвал Хятад улс эдийн засгийн болон орчин үеийн бусад асуудлыг **хуучин аргаар** шийдвэрлэж болно хэмээн үзэж байх шиг. Сунь Цы, Күнз болон бусад сэтгэгч, цэргийн жанжин нарын судар бичгийг эрчимтэйгээр дахин хэвлэж тодорхой хүрээнийхэнд зориулж байгаа нь цэргийн зэвсэг, хүчээ зузаатгахад ч хувь нэмэр болж байна.

БНХАУ-ын Коммунист намын 19 дүгээр их хурлаас Хятадад түүний онцлогтой социализм байгуулах тухай асуудлыг онолын түвшинд бататгаад зогсоогүй Си Зиньпинийн онолыг намын дүрмэнд оруулан түүнийг дараагийн үеийн удирдагчийн түвшинд аваачлаа. Энэ бол 100 жилийн марафонд ялалт байгуулахад **нэг удирдагч** буюу автократ удирдлага нэн чухал болохыг харууллаа.

Хятадын эдийн засаг удааширч байгаа хэдий ч дэлхийн хамгийн өсөлттэй эдийн засгийн нэг хэвээрээ байна. Түүний жилийн дундач өсөлт 6.5 хувиас доош орохгүй байгаа нь үүнийг гэрчилнэ. Гэвч байгаль орчны бохирдол, эдийн засгийн хүч чадлын дутуу ашиглалт, эрчим хүчний дутагдал, усан болон хуурай замын хязгаарлалт зэрэг нь түүний экспорт, импортод бэрхшээл учруулсаар байна. Үүнийг чадвал арилгах, наандаж зөөлрүүлэх арга нь Евразийн бүс болоод Европт нэвтрэх саадгүй гарцуудыг бий болгоход оршиж байна.

Ийм учраас БНХАУ-ын дарга Си Зиньпин 2013 онд Казахстанд айлчлах үеэрээ “Торгоны замын эдийн засгийн бүс” хэмээх бодлогоо Астанад зарласан байна. Тэхдээ энэхүү төслийг хэрэгжүүлэх “бодит харилцан ажиллагаа”, “улс төрийн яриа хэлэлцээ, газар нутгийн хил залгаа байдал, эдийн засгийн харилцан нөхөх чадварыг хамтран ажиллах, тогтвортой хөгжин, харилцан ашигтай байдалд суурилан нийтлэг ашиг сонирхол, нийтийн үр ашиг бий болгоход ашиглах шаардлагатай байгааг” цохон тэмдэглэжээ.

БНХАУ-ын Төрийн зөвлөлийн даалгавраар 2015 онд “XXI зууны Торгоны зам болон Далайн торгоны замын эдийн засгийн бүс хамтран байгуулах сайхан ирээдүй ба бодит үйл ажиллагаа” хэмээх бичиг баримт гаргав. Энэхүү баримт бичиг “Нэг бүс-нэг зам” төслийн үзэл баримтлалыг хэрэгжүүлэхэд дэмжлэг болох зорилготой байв. Энд зааснаар бол “Нэг бүс-нэг зам” төсөл бүх орон, олон улсын болон бүс нутгийн байгууллагад нээлттэй бөгөөд түүнчлэн БНХАУ сонирхогч орнуудтай эдийн засгийн талаар хамтран ажиллах суурь болох ёстой аж.

“Торгоны замын эдийн засгийн бүс” ийн үндсэн чиглэл нь:

- Хятадаас Төв Азиар дайрч Оросоор дамжин Европ, Балтийн тэнгис хүрэх,
- Хятадаас гарч Төв Ази, Баруун Азиар дамжин Персийн булан, Газар дундын тэнгис хүрэх,
- Хятадаас Зүүн өмнөт Ази, Өмнөт Ази, Энэтхэгийн далай хүрэх юм байна

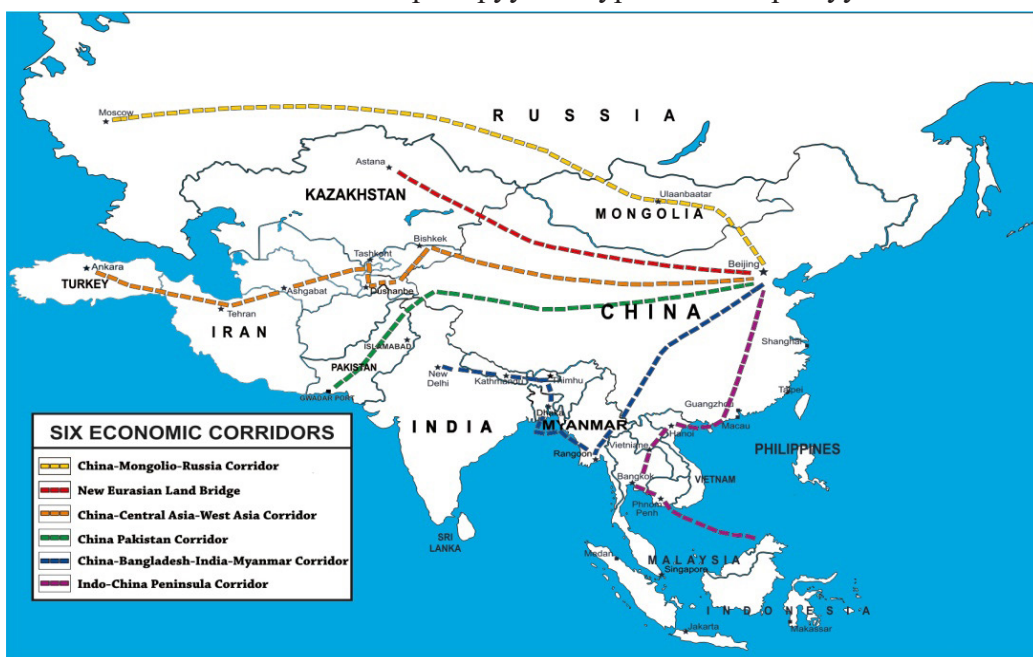
Харин XXI зууны далайн торгоны зам:

- Хятадын далайн боомтуудаас Өмнөт Хятадын тэнгисээр дамжин Энэтхэгийн далай, цаашаа Европ хүртэл.
- Хятадын далайн боомтуудаас Өмнөт Хятадын тэнгисээр дамжин Номхон далайн өмнөт хэсэг хүрэх зам аж.

Энэхүү чиглэлийн хүрээнд эдийн засгийн хамтын ажиллагааны 6 олон улсын коридор байгуулах юм. Үүнд:

- ✓ Хятад-Монгол-Оросын коридор.
- ✓ Хятад-Төв Ази-Баруун Азийн коридор.
- ✓ Хятад-Энэтхэг хятадын коридор.
- ✓ Хятад-Пакистанын коридор.
- ✓ Бангладеш-Энэтхэг-Мьянмар-Хятадын коридор орно.

Эдийн засгийн зоридоруудыг Зураг 1-ээс харна уу?

Зураг 1. Хятадын эдийн засгийн коридорууд

Хятадын “Нэг бүс-Нэг зам” санаачлага 60 гаруй орныг хамарсан 113 тэрбум долларын хөрөнгө оруулалт бүхий асар том төсөл бөгөөд одоо байгаа дэд бүтцийг сайжруулах болон шинээр барьж байгуулахыг зорилготой байна. Түүнийг санхүүжүүлэх зорилгоор 100 тэрбум долларын гарааны капитал хөрөнгөтэй Азийн дэд бүтцийн хөрөнгө оруулалтын банк, 10

тэрбум долларын анхны капиталтай Торгоны замын сан байгуулаад байна.

Энэ оны 5 дугаар сард Бээжин хотноо болж өнгөрсөн “Нэг бүс-Нэг зам” форум дээр Си Зиньпин хэлэхдээ “Бид энэхүү төслийн дөнгөж эхэнд байгаа ч түүний шинэ аялалд хамтдаа гарахад бэлэн байна” гээд “нийтлэг алсын хараандаа хүрэхийн тулд ухралгүй, зогсолгүй урагшилж чадвал бид хоорондоо илүү их холбогдож, бие биесийн хөгжлөөс илүү их үр ашиг хүртэх болно” гээд “цагаан галуу салхи, шуургыг сөрөн алс хол, аюул осолгүй нисч чаддаг нь хошууран нисч бие биедээ туслан нэг баг болдогт байдаг” [4] хэмээсэн нь хамтын ажиллагаагаар дамжуулан тохиолдох арцалдааныг туулж, илүү сайн хөгжиж болно гэсэн дохио өгчээ.

Гэвч энэхүү төсөл нь Хятадаас гадна холбогдох бусад орнуудаас ихээхэн хэмжээний хөрөнгө оруулалт шаардах юм. Зарим тооцоогоор 3-8 их наяд долларын хөрөнгө оруулалт шаардана гэж байгаа бол Дэлхийн тэтгэврийн зөвлөлийн мэргэжилтнүүдийн тооцоогоор ойрын 10 жилд 900 тэрбум доллар шаардагдана гэж үзжээ. Үүнээс харвал Хятад хөрөнгө оруулалт хийлээ ч гэсэн энэ төсөлд хамрагдах орон бүр **өндөр өртөг** төлөх бөгөөд тэр нь тухайн оронд ихэнхдээ өр болон үлдэх өндөр эрсдэлтэй юм.

Түүнчлэн БНХАУ бол энхийн цагаан тагтаа хараахан биш. Бүс нутагтаа нутаг дэвсгэрийн маргаантайн дээр Хойт Солонгосын асуудал бол үнэхээр хоолойд нь тээгэлсэн яс болоод байна. Түүний дээр АНУ, Япон зэрэг барууны орнууд Хятадын хүчирхэгжилтэд дуртай бус байгааг дурдах нь зүйтэй. БНХАУ ОХУ-тай стратегийн түншлэлийн хүрээнд хамтран ажиллаж байгаа хэдий ч, ялангуяа Төв Ази, Баруун Азид, **далд өрсөлдөх** шинжтэй байгааг шинжээчид нэг бус удаа дурьдаж байна. Эцэст нь Хятад ихээхэн хэмжээний хөрөнгө оруулж босгосон эдийн засгийн хонгилоо хамгаалалтгүй орхино гэдэг нь магадлал багатай юм. Зарим эх сурвалжийн дурьдаж байгаагаар одоо яригдаж байгаа эдийн засгийн 6 хонгилын хүрээнд 5000 гаруй цэргийн мэргэжилтнүүд “барилгын ажилчин” нэрээр үйл ажиллагаа явуулж байгаагийн дотор Монгол Улс ч багтаж байгаа юм байна [3].

Энэхүү санаачлагын хүрээний төслүүдийг хэрэгжүүлэхэд 32 жил хэрэгтэй гэж байгаа ба 2049 онд буюу БНХАУ-ыг байгуулсны 100 жилийн ойгоор дуусгана хэмээн үзэж байна. “Хятадын 100 жилийн марафон” ийнхүү үргэлжилнэ.

2.2. *Оросын Холбооны Улсын эдийн засгийн сэрэгэлт хийгээд ганцаардал, дорно зүг харах хүсэл, хясал*

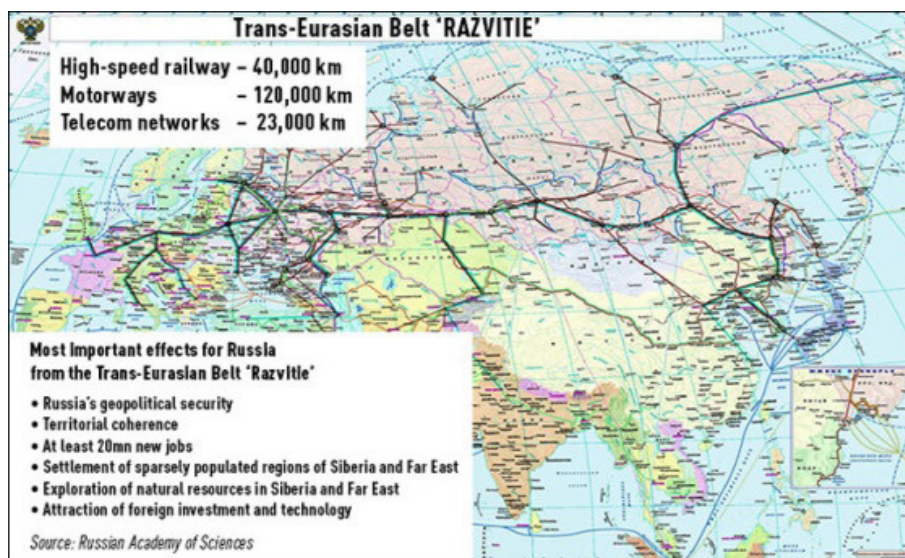
ОХУ-ын үндэсний баялаг XXI-ны эхэнд 340-380 их наяд доллароор үнэлэгдсэн байна [4]. Гэтэл нэг талаас ЕХ-ы эдийн засгийн үйл ажиллагаа ОХУ-ын оролцоогүй шахам (нефть, газаас бусад) өрнөж, нөгөө талаас Ази, Номхон далайн эдийн засгийн хамтын ажиллагаанд тийм ч их нөлөөтэй оролцож чадахгүй байна. Үүний дээр АНУ тэргүүтэй барууны орнуудын эдийн засгийн хориг арга хэмжээ Оросын эдийн засагт ихээхэн хүндрэл учруулж байна. Ийнхүү гаж гэмээр нөхцөл байдал үүсээд байна. Юу гэвэл Европт ч, Азид ч бодитойгоор оршдог, тэдгээрт амин чухал ашиг сонирхол бүхий Орос улс хамтын ажиллаганы замд амжилт олж байгаа **өөрийнхээ хөршүүдээс тодорхой хэмжээгээр тусгаарлагдаад** байна [Мөн тэнд].

ОХУ-ын бүс нутгийн хөгжил тэнцвэртэй бус байна. Хүн амын суурьшил, нягтрал Уралаас зүүн тийш маш сийрэг байхад түүнээс баруун тийш өндөр нягтралтай, дүрвэгсэд, шилжих хөдөлгөөн ихтэй байна. Энэ үзэгдэл Украйны үйл ядлаас хойш улам нэмэгдэв. Цэргийн бус салбарт аж үйлдвэрлэлийн хөгжил сул, холбогдох чадвар дорой байна. Өмнө дурьдсан болон бусад хүчин зүйлээс үүдэн ОХУ эдийн засгийн бодлогоо дорно зүг эргүүлж, тухайлбал, Евразийн бодлогоо идэвхижүүлэх шинжтэй байна.

Энэ чиглэлд хийсэн анхны томоохон алхам бол “Гаалийн холбоо, эдийн засгийн нэгдсэн орон зай” хэмээх Орос-Беларусь-Казахстаныг хамтарсан холбоог 2010 онд байгуулсан явдал юм. Гаалийн холбооны гэрээ хүчин төгөлдөр болмогц Евразийн эдийн засгийн хамтын нийгэмлэгийн дээд хэмжээний уулзалт зохион байгуулж, Беларусь, Казахстан, Оросын эдийн засгийн нэгдсэн орон зайн хүрээнд Евразийн эдийн засгийн холбоо байгуулах шийдвэр гаргажээ. Энэ холбоонд өмнөх гурван орноос гадна Армени, Киргиз улсууд шинээр гишүүн болсноор 5 улсыг хамарч байна. Монгол Улс тус холбоонд ажиглагчийн эрхтэй оролцож, чөлөөт худалдааны бүс байгуулах, улмаар уг холбоонд элсэх тухай асуудлыг хэлэлцэж байна. Уг холбоонд одоо 7 орон ажиглагчийн эрхтэй оролцдог бөгөөд 50 гаруй орон нэгдэх хүсэлтэй байгаагаа илэрхийлээд байна.

Уг холбоог байгуулсан цагаас эхлэн түүний үндсэн зорилго нь Азийг Европтой холбох эцсийн зорилго бүхий Хятадын “Нэг бүс-Нэг зам” санаачлагтай шүргэлцэж ирсэн юм. Тиймээс уг холбоо бүс нутгийн энэхүү төсөлд нэгдэх боломж илүү харагдаж байгаа хэдий ч зарим талаараа Оросын хувьд санаа зовоох асуудал юм.

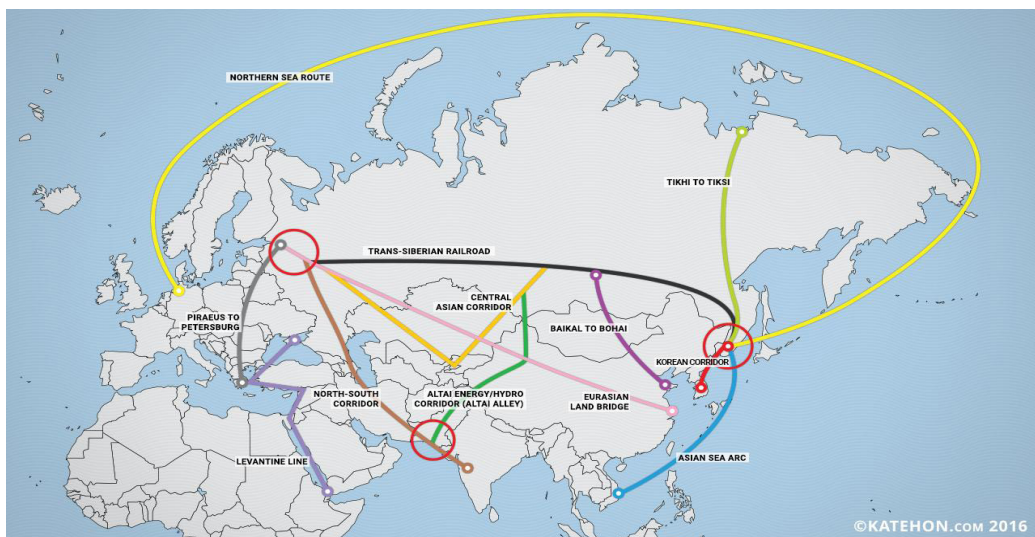
Үүний нэг илрэл нь ОХУ Транс-Евразийн бүсийн “Развитие” хэмээх төслийг 2015 онд зарласан явдал юм. Энэ төслөөр бол өндөр хурдны 40 мянган км төмөр зам, 120 мянган км авто зам, 23 мянган км шилэн кабель тавих аж. Ингэснээр ирэх 20 жилд шинээр 20 000 ажлын байр бий болгоно гэж үзжээ.

Зураг 2. ОХУ-ын Транс-Евразийн бүсийн “Развитие” төсөл

Энэхүү төсөл стратегийн хоёр том зорилт агуулж байгаа аж. Нэгдүгээрт, Европыг зүүн Азитай холбох дамжин өнгөрүүлэх (транзит) хонгил байгуулах, хоёрдугаарт, Оросын аж үйлдвэрийн эдийн засгийн хөгжлийн коридорийн сүлжээ байгуулж, хөгжүүлэх явдал юм байна [6].

ОХУ-ын нөгөө нэг чухал төсөл бол эдийн засгийнхаа дотоод холбогдолтыг сайжруулахад чиглэсэн дэд бүтцийн төсөл юм. Энэхүү төслийн хүрээнд дор дурьдсан шугам хонгилуудыг байгуулах ажээ.

Зураг 3. ОХУ-ын бүс хооронд холбогдох дэд бүтцийн төсөл

Цайвар ягаан: Ливантын шугам. Энэ нь далайн тээврийн шугам бөгөөд Крымыг Тартус, Синайтай холбох бөгөөд Жибути хүртэл өргөжүүлж, 100 сая хүнтэй арабын зах зээлд хүрэх боломжтой.

Хүрэн: Умард- Өмнөдийн коридор. Мумбайгаас гарах ачааг Москва хүргэх, замдаа Иран, Азербайжаныг дайран гарна. Цаашдаа зүүн Европ хүрэх боломжтой.

Ягаан: Евразийн эх газрын шугам. Хятадаас Санкт Петербург хүрэх хурдан галт тэрэгний зам.

Улаан шар: Төв Азийн коридор. Казань-Новосибирск-Ташкентийн зам. Цаашдаа Төв Азийн орнууд хүрэх боломжтой.

Хар: Транс-Сибирийн төмөр зам. Европыг Азитай холбодог хамгийн олон жил ажиллаж байгаа төмөр замын шугам.

Ногоон: Алтайн эрчим хүч, усны коридор. Алтайгаас Шинжаны Үрэмч хүртэл эрчим хүч, ус дамжуулах хоолойн шугам.

Чернилэн ягаан: Байгалиас Улаан-Үүд, Улаанбаатараар дамжин Бохайн булан хүрэх төмөр зам.

Хөх: Азийн тэнгисийн замын нум.

Улаан: Солонгосын хойгийн коридор.

Шар: Хойт тэнгисийн усан зам.

Шар ногоон: Тикигээс Тикши хүрэх зам.

Хэдийгээр эдгээр төслүүд хэтийн төлвийн шинж чанартай ч гэсэн эдийн засгийн өсөлт бараг байхгүй, нефть, хийн үнэ тогтвортой бус,

барууны орнуудын эдийн засгийн хориг үргэлжилсээр байгаа нөхцөлд тэдгээрийг хэрэгжүүлэх боломж хязгаарлагдмал байх болно. Мөн ЕАХ-ны үйл ажиллагаа тогтворжиж, харилцан бүрэн үр ашигтай болоогүй байна. Түүний зэрэгцээ Төв Азийн орнуудад Хятадтай хамтран ажиллах үйл явц Оросын хяналтын дор явагдахгүй байгаа нь түүний санааг зовоож байна [7].

ОХУ Төв Азийн орнуудтай хүмүүнлэгийн болон цэрэг-улс төрийн салбарт нягт холбоотой ажилладаг хэвээрээ байна. Үүний нэг жишээ бол ОХУ-ын цэргийн бааз Тажикстан, Киргизэд байдаг бөгөөд энэ гурван улс Хамтын аюулгүй байдлын гэрээний байгууллага (ОДКБ)-ын гишүүн юм. Гэтэл эдгээр орнуудад Хятадын эдийн засаг, улс төрийн нөлөө өсөн нэмэгдэж байна. Энэ нь Оросын оролцоотойгоор санаачилсан Евразийн хамтын интеграцийн үйл ажиллагааг Бээжингийн санаачлага шууд хөндөж байна хэмээн оросын тал үзэж байна. Түүгээр ч барахгүй Москва болон Бээжингийн санаачилсан интеграцийн төслүүд ихэнхдээ хоорондоо өрсөлдөх шинжтэй байна [5]. ЕАЭЗХ болон Хятадын хооронд чөлөөт худалдааны бүс байгуулах асуудалд уг холбоо болгоомжтой, түүгээр ч барахгүй хүйтэн хандаж байгаа нь тохиолдлын зүйл биш билээ.

Нөгөө нэг хүчин зүйл нь ЕАЭЗХ олон улсын байгууллага бөгөөд ихээхэн зохион байгуулалттай хүнд суртал ихтэй байгууллага юм. Гэтэл Хятадын интеграцийн санаачлагуудад байгууллагажсан, хуульчилсан зохион байгуулалт бараг байхгүй. Ийм учраас Хятадын санаачлага өрсөлдөх чадвар сайтай байна. Түүнчлэн Евразийн эдийн засгийн холбоо Шинэ торгоны замын эдийн засгийн бүсийн санхүүгийн эх үүсвэрийн дэргэд даруухан тоогоор илэрхийлэгдэнэ. Иймээс төслүүдээ дэмжих мөнгөн эх үүсвэр багатай юм.

Гагцхүү Хятадтай хил залгаа орнууд, ялангуяа Төв Азийн орнууд, эдийн засгаа өөрсдөө бие дааж хөгжүүлэх сонирхолтой байна. Үүний улмаас улам бүр нэмэгдэж байгаа Бээжингийн улс төр, эдийн засгийн нөлөөг тэнцвэржүүлэх зорилгоор өөр томоохон тоглогчийн оролцоог нэмэгдүүлэх бодолтой аж. Түүгээр ч барахгүй Төв Азийн орнуудад хятадыг үзэн ядах (синофобия) үзэл газар авч байна. Ийм нөхцөл байдлыг ОХУ хэрхэн ашиглахаас Хятад-Оросын харилцаа ихээхэн шалтгаална.

Ийнхүү ОХУ Евразийн тавцан дахь их гүрэн байх эсэх нь хожмын өдөр харагдах бизээ.

3. *“Нэг бүс-Нэг зам” төсөл дэх Хятад-Монгол-Оросын эдийн засгийн коридорын ач холбогдол*

3.1. *Түгжигдмэл Монгол Улс, эдийн засгийн байдал*

Их эзэн богдын өвийг уламжлах ёстой байсан Монгол Улс тусгаар тогтнолоо дахин тунхагласнаас хойш бараг зуун жил болох гэж байна. Хорьдугаар зууны эхэнд гарсан хувьсгалын нөлөөгөөр тус улс хоёр их гүрэн ОХУ, Хятадын хооронд байрлах **газарзүйн хувьд хаагдмал орон** болж үлдсэн юм. Энэ нь тус улсын эдийн засгийн хөгжилд ихээхэн дарамт болдгийн дээр улс төр, эдийн засгийн олон хувилбарт бодлого, үйл ажиллагаа явуулахад хүргэдэг өртөг зардал өндөртэй, үр нөлөө нь хязгаартай асуудал билээ.

Нутаг дэвсгэрийн газарзүйн мөн чанар өөрт нь тулгаж байгаа асуудлыг шийдвэрлэж чадаж байвал тэр улс гүрэн амьдрах чадвартай байдаг аж [3]. Үүнээс харвал манай улсын газар зүйн байршил бидэнд стратегийн ямар асуудал тулгаж байна вэ? Энэ нь **нэгдүгээрт**, эдийн засгийн орон зайгаа тэлэх, **хоёрдугаарт**, улс төрийн харилцааны хил хязгаарыг өргөтгөх, **гуравдугаарт**, хоёр их хөршийн газар нутгаар дамжин газар зүйн саад бэрхшээлийг даван туулахыг шаардаж байна.

Үүнээс харвал бидний явуулж байгаа “гуравдах хөрш”-ийн бодлого үр ашиг муутай байна. Энэхүү бодлогын улмаас хоёр хөрштэйгээ зай барьж, бусдын зээл тусламжинд дулдуйдсан, эдийн засгийн өсөлтийг хангаж чаддаггүй бодлоготой орон болоод байна. Гэвч, энд гуравдах хөршийн бодлогыг дэмжих гол хөшүүрэг нь хоёр хөрштэй явуулах эдийн засгийн төрөл бүрийн харилцаа, улс төрийн итгэлцэл, эдийн засгийн хоёр ба гурван талын хамтын ажиллагаа, түүгээр дамжуулан олон талын хамтын ажиллагааг эдийн засагтаа хэвшүүлэн явуулах явдал юм. Энэ тухай АНУ-ын төрийн нарийн бичгийн дарга Жеймс Бэйкерийн бидэнд сануулж байсныг эргэн санах нь зүйтэй.

Манай улс дэлхийн 200-гаад улс дотор дундаас доош орлоготой орны тоонд багтаж, хүн амынх нь бараг 40 хувь нь ядууралд өртөөд байна. Ялангуяа, сүүлийн 10-аад жилд, 2008 оны дэлхийн эдийн засгийн хямралаас хойш, эдийн засгийн байдал уналтад орлоо. Энэ нь дотоод гадаадын олон төрлийн хүчин зүйлээс шалтгаалж байгаа ч гэсэн бид сүүлийн 30 орчим жилд эдийн засгийн хувьд ерөнхийдөө ядуу орны тоонд ордог хэвээрээ байна.

Монгол Улс дотооддоо дэд бүтцийнхээ асуудлыг бүрэн шийдвэрлэж чадаагүй байна. Аймгийн төвүүдийг холбосон хатуу хучилттай авто зам барих, төмөр замын нэвтрүүлэх чадварыг нэмэгдүүлэх, шинэ төмөр зам барих, эрчим хүчний шинэ эх үүсвэр барих, эрчим хүчний чадлыг тогтворжуулах

зэрэг ажилд урагш ахих нь удаан, зарим талаар үргэлжилсэн их ярианаас хэтрээгүй байна.

Зураг 4. Монголын төмөр замын сүлжээг хөгжүүлэх бодлого

Дээр дурьдсан хүндрэл бэрхшээл, стратегийн зорилтоос харвал Монгол улс Евразийн тавцанд эдийн засгийн хамтын ажиллагааны шийдвэртэй алхам хийх нь зайлшгүй болж байна. Үүний эхний бөгөөд шийдвэрлэх алхам нь “Нэг бүс-Нэг” зам төслийн хүрээнд “Хятад-Монгол-Оросын эдийн засгийн коридор” төслийг амжилттай хэрэгжүүлэх явдал байж магадгүй.

Гэвч энэ нь хөрш хоёр орон “түлхүүр гардуулах” зарчмаар Монголд зүгээр хийгээд өгчих ажил биш бөгөөд энэ төслийг хэрэгжүүлэх ажилд хөрөнгө хүч ихээхэн шаардагдах болно.

Гурван орны төрийн тэргүүн нарын Ташкентэд 2016 онд тохирсон ёсоор бол бүс нутгийн дэд бүтэц, гурван улсын худалдаа, эдийн засгийн харилцааг тэтгэн дэмжих зорилготой Хятад-Монгол-Оросын эдийн засгийн хонгил (коридор) байгуулагдана. Энэ хүрээнд дэд бүтэц, түүний логиستيкийг хамарсан 32 төсөл хэрэгжүүлэх аж. Эдгээрээс товч дурдвал:

- Улаан-Үүдээс Тянжин хүртлэх хос замтай төмөр замын шугам барих
- Кызылээс Тянжин хүртлэх болон Үрэмч хүрэх баруун чиглэлийн төмөр зам.
- Боржоос Соловьевск, Чойбалсанг дайрч Жиньжоу орох зүүн бүсийн төмөр зам.
- Азийн хурдны авто зам АНЗ-ын Монгол дахь хэсгийг барих.

- Эдийн засгийн хамтын ажиллагааны бүсүүдийг Хятад, Орост байгуулж аж үйлдвэрлэлийг дэмжих гэх мэт үндсэн төслүүдийн зэрэгцээ хил, гааль, хяналт, хүн, мал эмнэлгийн харилцааг зохицуулах төслүүд оржээ.

Эдгээр төслийн амьдрах чадварыг турших зорилгоор зарим нэг туршилт ч хийсэн байна. Тухайлбал, олон улсын авто замаар ачаа тээвэрлэх TIR тогтолцоог нэвтрүүлэх зорилгоор Тянжинээс Улаан-Үүд хүртэл энэ тогтолцоонд тохирсон авто хөсгөөр тээвэр хийсэн байна. Энэ талаар олон улсын IRU байгууллагын ерөнхий нарийн бичгийн дарга Умберто де Претто “Азийн авто замын сүлжээг бэхжүүлснээр Монголын худалдааны потенциал бүс нутгийн тогтвортой хөгжилд илүү стратегийн шинжтэй болно. Хятадтай TIR тогтолцоог нэвтрүүлснээр бүс нутгийн холбогдох чадвар мэдэгдэхүйц сайжирч, ингэснээрээ эдийн засгийн илүү их өсөлт бий болгоно” гэжээ.

Одоогоор эдгээр төслийн аль нь ч эхлээгүй байгаа ба зөвхөн хэлэлцээрийн болоод судалгааны шатанд байна. Гэтэл энэ хооронд сонирхогч талуудын стратеги өөрчлөгдөж болох юм. Тухайлбал, ОХУ Алс Дорнодыг хөгжүүлэх чиглэлд онцгой анхаарч байгаатай уялдан манай төмөр замтай Манжуурын төмөр зам өрсөлдөж болно.

Нөгөө талаар, гурван улсын төсөлд хэт анхаарсны уршгаар дотоодын тээврийн тогтолцоог хөгжүүлэх асуудал хоцорч хожимоо эдийн засгийн өсөлт, хөгжилд чөдөр тушаа болох магадлалтай. АНУ-ын Индианагийн их сургуулийн профессор Алиша Кэмпи “Монгол Улсад урагшаа хөдлөхийн өмнө дотооддоо шийдвэрлэх олон асуудал байгаа хэмээн үнэлж байгаа ч үнэн билээ” гэжээ.

3.2. *“Хятад-Монгол-Оросын эдийн засгийн коридор” дахь Монгол Улсын ашиг сонирхол*

Дээрхи төслүүдийг хэрэгжүүлэх явцад баримталбал зохих манай үндэсний хамгийн том ашиг сонирхол бол *газар зүйн хаагдмал байдлаас* гарах явдал мөн. Үүнийг шийдвэрлэх, цорын ганц ч байж магадгүй, ухаалаг арга зам бол бүс нутгийн эдийн засгийн интеграцид тодорхой стратегийн зорилго, зорилттой оролцох явдал юм. Бид эхлээд хоёр хөршийн эдийн засаг, худалдааны өсөн нэмэгдэх харилцааг түшиглэж ашигтай ажиллах ёстой. Ингэхийн тулд Монгол Улс *улс төрийн* нөлөөллөө өргөжүүлэх нь зүйтэй. Тиймээс Евразийн холбооны болон ШХАБ-ын гишүүн болох асуудлыг бид нухацтай авч үзэж, түүнийг жингийн туухай дээр тавиж үзэх, цэгнэх нь

зүйтэй юм. Дараагийн асуудал нь *зах зээлийнхээ хүрээг* тэлэх явдал байна. Ингэхийн тулд дотооддоо экспортын барааны төрөл зүйлийг нэмэгдүүлж, экспорт, импортынхоо орон зайг тэлэх учиртай. Үүнийг шийдвэрлэхэд л бүс нутагтай *холбогдох чадвар* өндөр ач холбогдолтой юм. Ийм учраас хоёр хөршийн бодит дэд бүтцэд өөрийн орны дэд бүтцийг хүрэлцээтэй бөгөөд ашигтай байхаар холбох учиртай болж байна. Бас бид гурав дахь хөрш рүү хязгаарлалтгүй нэвтэрч байхын тулд хоёр хөршийн *итгэлийг* олж авах хэрэгтэй болно. Энэ нь, магадгүй, евразийн улс төрийн харилцаанд бодитой оролцох замаар олж авах манай газарзүйн бодлогын эцсийн зорилго байж болно.

Хоёр хөршийн үндэсний болоод худалдаа, эдийн засгийн *ашиг сонирхолын тэнцвэрийг* хангах нь манай үндэсний ашиг сонирхолын нэг мөн. Одоо бид гадаад худалдааныхаа бараг 70 хувийг зөвхөн Хятадтай хийж байгаа бол нефть бүтээгдэхүүний 70 хувийг ОХУ-аас авч байгаа нь хамаарал ихтэй байгааг харуулна. Зөвхөн 2016 онд хийсэн экспортын 79.4%-ийг БНХАУ-тай хийсэн худалдаа эзэлж байгаа бол ОХУ-тай хийсэн худалдаа хятадтай хийсэн нийт худалдаанаас 69 дахин бага байгаа боловч нефть бүтээгдэхүүний 60 орчим хувийг тэндээс нийлүүлсэн байна [Гадаад худалдаа 2016, Монгол Улсын Үндэсний Статистикийн хороо, Улаанбаатар хот, 2017он]. Энэ бол бид хөрш хоёр орны аль алинаас нь бүрэн хамааралтай байгааг харуулж байна. Энэ талыг арилгах практик жишээ нь өөрийн нутгаас олборлосон нефтийг Хятадад гаргаж, олсон мөнгөөрөө Орсоос түүхий нефть импортлон нэрж, өөрийн хэрэгцээг хангах боломж байж болох юм. Энд өөрийн нефтэд суурилсан боловсруулах үйлдвэр нь дамжуулах хоолой байгуулж өртөг зардал өндөржүүлэх хүчин зүйл агуулдаг учраас ийм арга хэмжээ манайд ашигтай, хоёр хөршийн ашиг сонирхолыг тэнцвэржүүлэх үйл ажиллагаа болохсон билээ.

Эдийн засгийн бие даасан байдлыг хангах нь манай үндэсний эрх ашгийн тулгамдсан асуудал мөн. Дотооддоо эрчим хүчний найдвартай бөгөөд хүрэлцээтэй, өөрийгээ тохируулах чадвартай тогтолцоо бий болгох нь бодит дэд бүтэц, аж үйлдвэрлэл, хөдөө аж ахуй хийгээд бусад салбар хөгжих үндсэн хүчин зүйл болно. Энд шинэ хүчин чадал бий болгохдоо сэргээгдэх эрчим хүч, тухайлбал, усан цахилгаан станц байгуулах асуудлыг тэргүүн ээлжинд авч үзвэл зохино. Шатдаг хийн түлшинд суурилсан цахилгааны эх үүсвэрийг уур амьсгалын өөрчлөлтөөс үүдэн байгаль орчинд тавих шаардлагатай уялдуулан хөгжүүлэх хэрэгтэй байж болох юм.

Эдийн засгийн бодит дэд бүтэц барьж байгуулахдаа дотоодын

болон экспортын хэрэгцээг хангах аж үйлдвэржүүлэлт, хөдөө аж ахуйн үйлдвэрлэлтэй нягт уялдуулах шаардлагатай. Тухайлбал, зөвхөн эрдэс түүхий эд бус, түүнчлэн малын гаралтай бүтээгдэхүүн экспортлох эрэлт хэрэгцээ нэгэнт бий болсонтой уялдуулж мал төхөөрөх, мах, ноос, арьс шир боловсруулах үйлдвэрүүдийг дэд бүтцэд хэрхэн холбох, малын тэжээл хэрхэн тээвэрлэж хүргэх зэрэг асуудлыг тооцох хэрэгтэй болно.

Өрийн хэт дарамтад орохгүй байх нь амин чухал. Гурван улс дамнасан эдийн засгийн коридорт хэрэгжүүлэх төслүүд манай эдийн засаг бараг даахгүй хэмжээний хөрөнгө оруулалт шаардах болно. Тухайлбал, зөвхөн Наушкаас Замын үүд хүртлэх төмөр замын шинэчлэл зарим нэг тооцоогоор 5-аас дээш тэрбум долларт хүрэх төлөвтэй гэнэ. Иймээс гадаад эх үүсвэртэй зээл ашиглах асуудал тавигдах байх. Ийм төсөл хэдэн арав байна. Тийм учраас санхүүгийн өөрийн эх үүсвэр бий болгох талд онцгой анхаарах ёстой. Ийм эх үүсвэрт ачаа дамжуулан өнгөрөөсний төлбөр хураамж, уул уурхайгаас орох орлогоос гадна экспортын чиглэлтэй үйлдвэрлэлийг бий болгож түүний бүтээгдэхүүнийг гадаад зах зээлд зохистой байршуулах ажил хийгдэх нь зайлшгүй болно. Үүнийг бид зохистой хэмжээнд аж үйлдвэржүүлэх, хөдөө аж ахуйн түүхий эдийг бүрэн боловсруулж, бүтээгдэхүүн болгон гаргах явдал хэмээн үзэж байна. Эцсийн эцэстээ эдгээр төслүүд манай үндэсний ашиг сонирхолын үндэс болох *монголын ард түмний аж байдлыг дээшлүүлж*, тэдний хөгжих таатай нөхцлийг бүрдүүлж, аюулгүй байдлыг хангаж байгаа эсэх нь гол хэмжүүр байх болно.

ДҮГНЭЛТ БУЮУ ТӨГСГӨЛИЙН ҮГ

Евразийн бүс нутгийн эдийн засгийн тавцан дээр БНХАУ болон ОХУ гэсэн хоёр их гүрний тоглолт эхлэж байна. Үүнтэй уялдаад Евразийн холбоо хэмээх олон улсын байгууллага, Эдийн засгийн шинэ тогоны зам хэмээх Хятадын төсөл хооронд өрсөлдөөн өрнөх төлөвтэй. Энэ хүрээнд хэрэгжүүлэх түүний “Нэг бүс-Нэг зам” санаачлага бүс нутгийн орнуудын сонирхолыг татаж байгаагийн дээр түүний хүрээнд хэрэгжүүлэх эдийн засгийн 6 коридорын төсөл ихээхэн ач холбогдолтой юм. Ялангуяа, манай улс газарзүйн түгжигдмэл байдлаасаа гарч, эдийн засгийн харилцаагаа өргөжүүлэн тэлэхэд энэ коридор чухал үүрэгтэй байж болох юм. Тиймээс энэ төсөл манай улсын хөрөнгө оруулалтын тэргүүлэх чиглэлийн нэг байх боломжтой байна. Гагцхүү үндэсний аюулгүй байдал, улсын эдийн засгийн бие даасан байдал, зах зээлээ тэлэх зэрэг манай ашиг сонирхолд нийцэж байх ёстой байна.

Ашигласан ном, үгүүллийн зүүлт

1. Robert Kaplan, The return of Marko Polo's World and U.S. Military Response, CNAS, 2017;
2. Трубецкой Н.Наследие Чингис хана, 2007, стр. 307;
3. Michael Pillsbury, The hundred year marathon, 2015, pp 319;
4. Dr. Abdul Ruff. China's New Silk Road Project and South Asia – OpEd, Jun 2, 2017.
5. Наумов В.М. Евроазиатская экономическая стратегия России, 2005;
6. Воробьев А,Один путь: интересы КНР и РФ в центральной Азии, Институт востоковедения АН, РФ, 2017.
7. Covert Geopolitics, April 15, 2015.
8. Andrew Korybko. Immigrant Crisis 2.0: Target Russia, 2017.
9. Helga Zepp-LaRouch. Worldwide Spirit of Optimism over the New Silk Road, April 2017.
10. Alicia Campi. Transforming Mongolia-Russia-China Relations: The Dushanbe Trilateral Summit, 2014.
11. Гадаад худалдаа 2016 онд, Монгол Улсын Үндэсний Статистикийн хороо, Улаанбаатар, 2017.

МОНГОЛ-ОРОС-ХЯТАДЫН ТӨМӨР ЗАМЫН ХОЙД КОРИДОР

*Ё.Жаргалсайхан**

2016 оны 6 дугаар сард Ташкентэд болсон Шанхайн хамтын ажиллагааны байгууллагын уулзалтын үеэр Монгол-Орос-Хятадын дээд удирдлагын түвшинд “Монгол-Орос-Хятадын эдийн засгийн коридор байгуулах хөтөлбөр”-ийг баталсан билээ. Уг хөтөлбөрийн төслийн жагсаалтад 32 төсөл багтаж байгаагаас төмөр замын хойд коридор / Курагино-Кызыл-Цагаантолгой-Арцсуурь-Овоот-Эрдэнэт-Салхит-Замын-Үүд-Эрээн-Улаанцав-Жанчхүү-Бээжин-Тяньжин/-ын төмөр зам барих төсөл ач холбогдолоороо эхний 2-т багтаж байгаа юм.

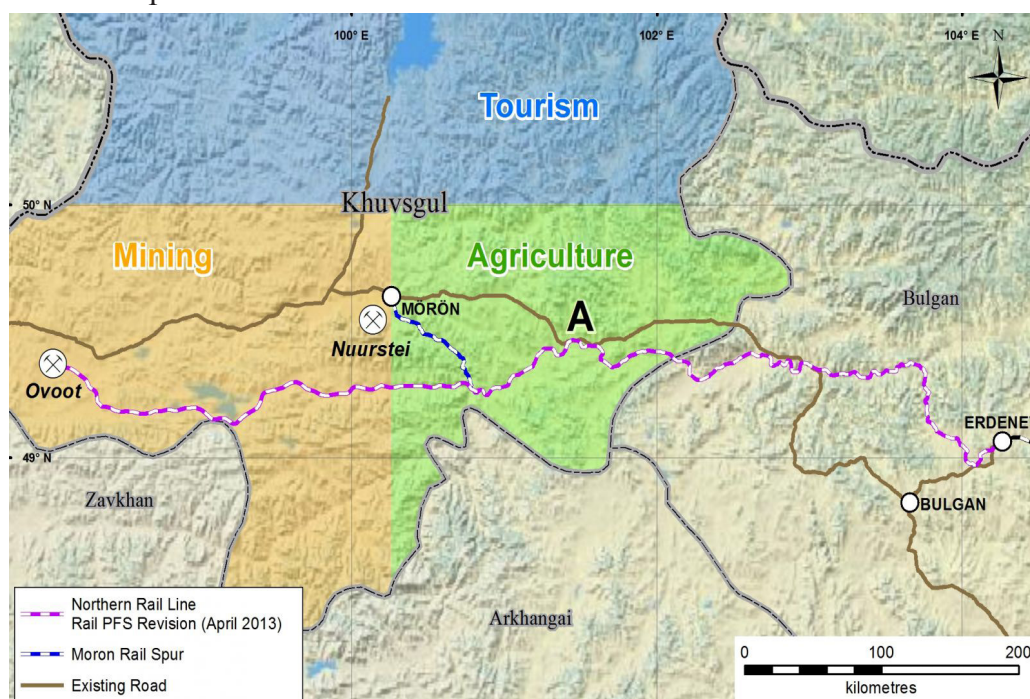
Энэхүү төмөр замын хойд коридорын Курагино-Кызыл-Цагаантолгой-Арцсуурь-Овоот-Эрдэнэт хэсэгт төмөр зам огт баригдаагүйгээс гадна Монгол, Оросын хамгийн алслагдсан бөглүү, дэд бүтэц, аж үйлдвэр бараг хөгжөөгүй газар нутагт хамаарч байгаагаараа нилээд онцлог төсөл болох юм. Энэ хэсэгт Монголын талд байгаа гол бүтээн байгуулалт нь Австралийн “Аспайр майнинг” компаниас хэрэгжүүлж буй Хөвсгөл аймгийн Цэцэрлэг сумын нутагт орших Овоотын чулуун нүүрсний уурхайн бүтээгдэхүүнийг дэлхийн зах зээлд гаргах төмөр замын төсөл юм.

“Аспайр майнинг” компани нь Австрали улсад хайгуулын чиглэлээр үйл ажиллагаа явуулахаар 2006 онд анх байгуулагдаж, 2007 онд Австралийн хөрөнгийн биржэд хувьцаагаа гаргаж, санхүүжилт босгосон байдаг. Анх Австрали улсад төвлөрч үйл ажиллагаа явуулж байсан тус компани, 2010-2011 онд үйл ажиллагаагаа манай улсад төвлөрүүлсэн байна. Гадаадын хөрөнгө оруулалттай компаниуд гол төлөв өмнийн говийг зорьж, ашигт малтмал хайж байхад тус компани манай улсын алс хязгаар нутгаар хайгуул, судалгааны ажил хийн, Хөвсгөл аймгийн Цэцэрлэг сумын нутагт олборлолтын нэг, хайгуулын гурван тусгай зөвшөөрлийг хамарсан 430 хавтгай дөрвөлжин км талбайд нүүрсний хайгуул хийж байгаа.

Одоогоор тус ордод JORC стандартаар 225 сая тонн нүүрс тогтоогоод байгаа ч цаашид нөөц нь нэмэгдэх боломжтой гэгддэг. Энэ ордоос жилд 15 сая тонн нүүрс олборлож хойд болон урд хөршид нийлүүлэхийн зэрэгцээ, баруун Европ, Зүүн хойд Азийн орнуудад төмөр замаар хүргэхээр төлөвлөж байгаа юм. Гэхдээ энэ ордыг эдийн засгийн эргэлтэд оруулахад, төмөр зам юу юунаас илүү чухал болоод байгаа юм. Тиймээс “Аспайр майнинг”

* Доктор /Ph.D./

компани “Эрдэнэтээс-Овоот” хүртэл төмөр зам барьж, эзэмших, ашиглах зориулалт бүхий “Нортерн Рэйлвейс” салбар компани манай улсад байгуулсан байна. Уг салбар компани уг төмөр замын урьдчилсан техник эдийн засгийн үндэслэлийг боловсруулснаар төмөр замын нийт урт нь 547 км байх бол, хөрөнгө оруулалтад 1.3 тэрбум америк доллар шаардлагатай гэсэн тооцоо гарсан байна. Инженерчлэлийн шийдэл эцэслэн гарсаны дараа бүтээн байгуулалтын ажлыг ойролцоогоо гурван жилийн дотор гүйцэтгэх боломжтой гэж “Нортерн Рэйлвэйс” болон түүний толгой компани “Аспайр майнинг” үзэж байна.

УИХ-ын 2010 оны 32 дугаар тогтоолоор баталсан “Төрөөс төмөр замын тээврийн талаар баримтлах бодлого”-д баруун чиглэлийн төмөр замыг ирээдүйд ашиглах ордууд болон байгалийн тогтцыг нь бүс нутгийн хөгжлийн бодлого, хүн амын суурьшилтай уялдуулан авч үзэж нэн даруй төлөвлөх, 2014 оны 53 дугаар тогтоолоор баталсан “Монгол Улсын эдийн засаг, нийгмийг 2015 онд хөгжлүүлэх үндсэн чиглэл”-д “Могойн гол-Эрдэнэт 500 км” төмөр замын ажлыг төсвийн бус эх үүсвэр, концессоор хэрэгжүүлэх, 2015 оны 41 дүгээр тогтоолоор баталсан “Эдийн засгийн хүндрэлээс гарах арга хэмжээний хөтөлбөр”-т Эрдэнэт-Овоот чиглэлийн төмөр замыг барих төсөл тусгагдсан байдаг. Энэ дагуу “Эрдэнэтээс Овоотын уурхай чиглэлийн төмөр зам төсөл”-ийн концессын гэрээ байгуулагдсан бөгөөд Концессын

гэрээнд төслийн хөрөнгө оруулалтын нийт хэмжээ нь урьдчилсан техник эдийн засгийн үндэслэлээр 1.3 тэрбум ам.доллар байх юм. Концесс эзэмшигч өөрийн болон өөрийн боломжоор бий болгосон энэ хөрөнгөөр 5 жилийн дотор 547 км төмөр замын ажлыг барьж байгуулах ёстой юм. Концессын гэрээг 30 жилийн хугацаатай байгуулах юм. Энэ хугацаанд концесс эзэмшигч нь концессын зүйлийг 100 хувь эзэмшиж ашиглах бөгөөд гэрээний хугацаа дуусгавар болох үед төмөр замын суурь бүтцийг төрийн өмчлөлд шилжүүлэх юм байна. Концессын гэрээ байгуулж, дээр дурдсан хугацаанд төмөр замаа баривал, Овоотын ордыг эдийн засгийн эргэлтэд оруулах боломжтой болох юм.

Эрдэнэт-Овоотын төмөр зам нь Монгол улсын Засгийн газрын “Талын зам” төлөвлөгөөний бүтэц хэсэг бөгөөд үндэсний төмөр замын сүлжээг Эрдэнэт хотоос “Аспайр” компанийн Овоотын коксжих нүүрсний төсөл рүү өргөтгөх, улмаар ОХУ-ын хил рүү Арцсуурийн боомтоор холбох төлөвлөлт болно гэж тус компани үзэж байна. Дараа нь ОХУ-ын Засгийн газар тус төмөр замыг Арцсууриас Транс-Сибирийн төмөр зам руу Кызыл хотын боомтоор холбож, тэгснээр Сибирь болон Монгол улсын хойд бүс нутгийг Хятадтай холбох олон улсын төмөр замын холбоос үүсгэхээр төлөвлөж байна.

Талын зам нь Монгол улсын хойд бүс нутагт төрөл бүрийн үйлдвэрүүд, жижиг, дунд бизнес хөгжих, орон нутгийн эдийн засаг бэхжих болон иргэд, олон нийтэд ач холбогдолтой, шинэ боломжуудыг нээх бөгөөд ОХУ-ын

транзит ачааг Хятадын зах зээлд шууд хүргэх зам болж, Сибирийн өмнөд нутгийн ачааг тээвэрлэх зайг 1,250 хүртэл км-ээр ойртуулах боломжтой хэмээн тооцогдож байна.

Талын зам нь ОХУ, Хятад, Монгол гурван улсын хоорондын болон Ази-Европын эдийн засгийг илүү өргөн хамрах худалдааны хэмжээг нэмэгдүүлэхийн тулд олон улсын Эдийн засгийн коридор байгуулах зорилгоор ОХУ-ын төмөр замын төлөвлөлт, Хятадын Торгоны зам болон Монгол улсын төмөр замын бодлогыг хооронд нь интеграци уялдаатай болгох зорилготой, бүс нутгийн томоохон төлөвлөлтийн бүтэц хэсэг болох юм.

Монгол-Орос-Хятадын дээд удирдлагын түвшинд байгуулсан “Монгол-Орос-Хятадын эдийн засгийн коридор байгуулах хөтөлбөр”-т Тува улсыг Монгол, Хятадаар дамжин Номхон далай, Энэтхэгийн далайд гарах шинэ гарц болох төмөр замын хойд коридор /Курагино-Кызыл-Цагаантолгой-Арцсуурь-Овоот-Эрдэнэт-Салхит-Замын-Үүд-Эрээн-Улаанцав-Жанчхүү-Бээжин-Тяньжин/, баруун коридор /Курагино-Кызыл-Цагаантолгой-Арцсуурь-Ховд-Такишикен-Хами муж-Цонжийн хотхон-Өрөмч/ төслүүд орж байгаа. Энэ нь Оростой харьцангуй алс хязгаар, хөгжлөөр сул Тува Улсыг хөгжүүлэх талаар ОХУ-Засгийн газрын зүгээс гаргаж буй идэвхи санаачлага, томоохон төслүүдийн хэрэгжилтийг хангахад чиглэсэн тодорхой алхам гэж харж байна. Тийм ч учраас төмөр замын баруун, хойд коридорыг байгуулах төслүүд дэмжигдэж, хэрэгжих магадлал өндөр байна.

Тува Улс нь 300,0 мянга орчим хүн амтай, нийслэл Кызыл хотод 160,0 мянга орчим оршин суугч амьдардаг. Хүн ам сийрэг оршин суудаг, үйлдвэрлэл, газар тариалан, жижиг дунд үйлдвэрлэл ч сул хөгжсөн, ажилгүйдэл өндөр, үндсэн үйлдвэрлэл нь мал аж ахуй байна. Байгал орчин сайтай ч газар нутаг нь уулархаг тул автозамын сүлжээг л хөгжүүлсэн. Нисэх буудлын хүчин чадал бага тул өргөтгөлийн ажлыг эхлүүлээд байна. Ахуйн хэрэглээ, бараа, бусад материалыг Абаканаар дамжуулан Красноярскаас татаж авдаг. 2015 оноос визийн хязгаарлалтгүй болсонтой холбогдуулан Улаанбаатар, Дархан, Эрдэнэт зэрэг Монголын томоохон хот болон Монголоор дамжин Хятад руу зорчиж, худалдаа наймаа хийх, амарч зугаалах явдал нилээд өргөн хүрээтэй болж байна.

ОХУ-ын Тува улсын хөгжлийн гол найдлага нь Кызыл орчимд 2700 км² талбайг хамран орших, 20 тэрбум тн-ын нөөц бүхий Улуг-Хемийн коксжих нүүрсний орд гэж үзэж болно. Энэ ордын бараг төв дунд нь Кызыл хот байрладаг. Гол уурхайнууд нь А+В+С1+С2 тогтоогдсон балансын

нөөцөөрөө Кызылээс хойш орших Центральный, баруун талд Ээрбек /97,0 сая тн/, урдуур Каа-Хем /305,0 сая тн/, Элегест /38,0 сая тн/, Межегей /213,0 сая тн/, Восточный уурхайнууд болно. Энэ ордын нүүрсийг анх 1883 онд мэдэж, 1914 оноос гар аргаар ашиглаж эхлээд, 1925 оноос үйлдвэрлэлийн аргаар олборлох болсон. 1951 онд Элегест, 1953 онд Ээрбек, 1960-аад оны үед Чадан, 1970 онд Каа-Хемийн уурхайг нээн ажиллуулж байсан бөгөөд нүүрсээ борлуулах тээвэрлэлтийн асуудлыг шийдэж чадаагүйн улмаас ихэнхдээ алдагдалтай ажиллаж ирсэн байдаг. 1990-ээд оноос хойш зах зээлд шилжиж, хувьцаат компаниуд болсон ч ихэнх нь дампуурч, том компаниудын мэдэлд шилжих болсон. Тухайлбал, Каа-Хемийн уурхай 2010 онд Олег Дерипаскагийн хяналтад байдаг “Тувагийн уул уурхайн компани” НХН-д худалдагдсан байна. Элегестийн уурхайн хяналтын багцыг 2002 онд “Енисейн аж үйлдвэрийн компани” мэдэлдээ оруулсан бөгөөд 2011 онд уг компанийн эзэмшил Игорь Алтушин, Руслан Байсаров нарын “Оросын зэсийн компани”-д шилжсэнээр уурхайн хүчин чадлыг жилд 18,0 сая тн-д хүргэх техник технологийн шинэчлэлийг хийж байна.

Тус улсын хөгжлийн гол бэрхшээл нь дэд бүтцийн сул хөгжил, ялангуяа нүүрсийг тээвэрлэж зах зээлд хүргэх төмөр зам огт хөгжөөгүй тул 2010 оноос Курагино-Кызылын төмөр зам барих төслийг хэрэгжүүлэх санаачлага эхэлсэн байдаг. Гэвч гол санхүүжүүлэгч Межпромбанк санхүүгийн хүндрэлд орсон тул уг төсөл зогсонги байдалд орсон. Уг төмөр зам нь Саяны нурууны өндөр уулсыг нэвтрэх шаардлагатай тул дэлхийн хамгийн өндөр өртөгтэй төсөл болоод байгаа юм. ОХУ болон Тувагийн талын зарим мэдээллээр Курагино-Кызылын төмөр замын төслийн санхүүжилтийг 2017 онд шийдвэрлэж, барилгын ажлыг эхлүүлэх яриа гарч байгаа боловч уг төмөр зам ашиглалтад орсон ч коксжих нүүрсний хэрэглээний зах зээлд хүрэх зам нь хол тул Монголоор дамжих тээврийн коридорын ач холбогдол өндөр байх юм.

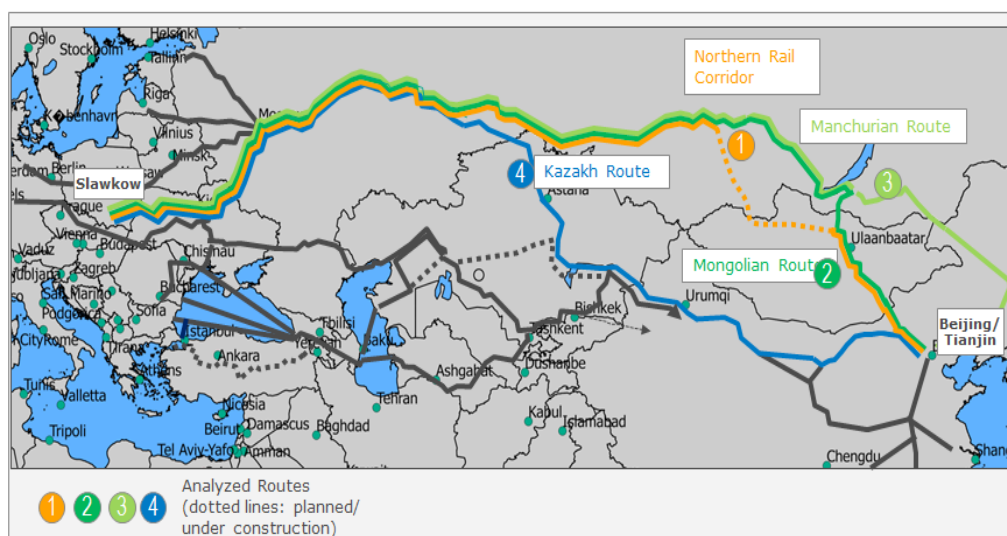

Оросын Холбооны Улсын Бүгд Найрамдах Тува улсын Эдийн засгийн яамны захиалгаар Оросын Холбооны Улсын Шинжлэх ухааны академийн Сибирьдэх салбар “Байгалийн нөөцийг цогцоор ашиглах Тувагийн хүрээлэн” хэмээх холбооны төсөвт үйлдвэрийн газраас 2014 онд “Улуг-Хемийн чулуун нүүрсийн ордын ашиглалттай уялдуулсан Кызыл-Өрөмч олон улсын төмөр замын барилгын ажил” хөрөнгө оруулалтын төслийн санхүү, эдийн засгийн үндэслэлийг судалсан байдаг. Уг тооцооллоор ОХУ-ын Бүгд Найрамдах Тува улсын Кызылээс Монгол улсын нутгаар дамжуулан БНХАУ-ын Өрөмч хүртэл нийт 1810 км урт төмөр зам барих төслийг хэрэгжүүлэх нь Тувагийн болон бүс нутгийн хөгжилд эдийн засгийн төдийгүй нийгмийн чухал ач холбогдолтой гэсэн дүгнэлт гаргасан байдаг байна.

Оросын талд Тувагийн Улуг-Хемийн нүүрсний сав газрыг эдийн засгийн эргэлтэд оруулахад Монгол улсын баруун бүс нутгаар дайрсан төмөр замыг байгуулах асуудлыг судалж үзэх хандлага байдаг ч эхэлж Кызылыг хойд зүгт Транссибирийн төмөр замтай холбосны дараагаар Кызылээс урагш Монголын тал руу төмөр зам барих бодлого, чиглэл ажиглагддаг.

Кызылээс Овооттой төмөр замаар холбогдсон тохиолдолд Тувагаас наад зах нь 30,0-50,0 сая тн нүүрсийг жилдээ Монголын нутгаар дамжуулан Хятадын зах зээл болон далайн боомтоор дамжуулан бусад орнуудад гаргах хэрэгцээ шаардлага бий болно.

Тэгэхээр Овоот-Эрдэнэтийн төмөр зам нь “Аспайр майнинг” компанийн 15,0 сая тн нүүрс дээр Тувагийн Улуг Хемийн ордын бүтээгдэхүүнийг нийлүүлээд жилдээ наад зах нь 50,0 сая тн нүүрс тээвэрлэх хүчин чадалтай төмөр зам барих шаардлагатай болно гэсэн үг юм.

¹ Western endpoint of broad gauge track

Овоот-Эрдэнэтийн төмөр зам нь УБТЗ-ын Эрдэнэт өртөөнд холбогдоход тодорхой бэрхшээл гарч байсныг ЗТЯ, УБТЗ-ын ажлын хэсэг гарч ажиллан, үндсэнд нь шийдвэрлэсэн байна. Гэхдээ Салхит-Эрдэнэтийн төмөр зам нь налуугийн өндөржилт, тахир тойруу ихтэй, тээх нэвтрүүлэх хүчин чадал нь жилд 7,0 сая тн-оос хэтэрч чадахгүй тул хүчин чадлыг наад зах нь 20,0-30,0 сая, Оросын талын ачааллыг нэмэхээр 50,0 сая тн-д хүргэж нэмэгдүүлэх техник-технологи, зохион байгуулалтын арга хэмжээг авч хэрэгжүүлэх шаардлагатай байгаа.

Тус компаниас Эрдэнэт-Овоотын төмөр замын бүтээн байгуулалтын үр ашгийг нэмэгдүүлж, сайжруулахын тулд Төмөр замын хойд коридорыг байгуулах төслийн хүрээнд урьдчилсан судалгааны (2015 оны 9 сар) үр дүнд Кызыл – Арц Суурийн хооронд 300-330 км-ийн урттай хэд хэдэн боломжит чигийн хувилбарыг тодорхойлсон байна. Төмөр зам барилга угсралтын зардал 675-775 сая ам.долларын хооронд хэлбэлзэх бөгөөд үүн дээр зарим тооцоолоогүй зардал нэмэгдэх магадлалтай гэж үзсэн байна.

“Нортерн Рэйлвейс” компаниас 2016 оны 10-р сард хийсэн судалгаанд төмөр замын хойд коридор нь Москва, Европ болон Бээжин, Тянжиний хооронд хийгдэх худалдаа, тээвэрлэлтийн хамгийн дөт, өртөг зардал хямд чиглэл болох тухай тодорхойлсон байна. Төмөр замын хойд коридор нь Улаанбаатар төмөр замын гол шугамтай холбогдсоноор Сүхбаатар-Улаанбаатарын хэсэгт тодорхой хэмжээгээр ачаалал нэмэгдэх тул мөн технологийн шинэчлэл, хүчин чадлыг нэмэгдүүлэх арга хэмжээг авах шаардлагатай болно. Улаанбаатар төмөр замын өнөөгийн хүчин чадал жилд 28,0 сая тн ачаа тээвэрлэх боломжтой байгаа бөгөөд ойрын үед 35,0 сая тн-д хүргэхээр зарим ажил хийгдэж байгаа болно. Цаашид урт хугацаанд Улаанбаатар төмөр замын хүчин чадлыг 100,0 сая тн-д хүргэх стратеги төлөвлөлт хийгдэж байна.

Төмөр замын хойд коридор нь Замын-Үүд-Эрээн-Улаанцав-Жанчхүү-Бээжин-Тяньжин хүрэх үндсэн төлөвлөгөөтэй боловч Бээжин-Тяньжин хэсэг маш их ачаалалтай, бөглөрөлтэй, мөн уул уурхайн бүтээгдэхүүн-нүүрс тээвэрлэхэд зарим хүндрэл гарах магадлалтай. Монгол улсын “Төрөөс төмөр замын тээврийн талаар баримтлах бодлого”-ын хүрээнд эхний ээлжинд хэрэгжих Тавантолгой-Сайншанд-Хөөт, мөн 2 дахь ээлжийн Хөөт-Бичигт чиглэлүүд баригдаж ашиглалтад орвол Төмөр замын хойд коридорын уул уурхайн бүтээгдэхүүн, коксжих нүүрсийг Зүүн хойд Хятадын далайн боомтууд, аж үйлдвэрийн томоохон хотууд буюу зах зээлд нь шууд хүргэх боломж бүрдэнэ гэж үзэж болно.

Эрдэнэт-Овоот-Арцсуурийн төмөр зам ашиглалтад орсноор Хөвсгөл, Завхан төдийгүй алслагдсан баруун аймгуудын орон нутгийн ачааг төмөр замаар хямд, шуурхай тээвэрлэх, логистикийн төв, терминал аж ахуй, боловсруулах төрөл бүрийн үйлдвэр, жижиг, дунд үйлдвэрлэл хөгжих боломж бүрдэнэ. Түүнчлэн төмөр замын сүлжээ нь Монголын хамгийн үзэсгэлэнтэй байгал бүхий нутгаар өнгөрөх тул бүх улирлын турш үйл ажиллагаа явуулах аялал жуулчлал хөгжих таатай орчин бүрдэх юм.

ДҮГНЭЛТ

1. “Монгол-Орос-Хятадын эдийн засгийн коридор байгуулах хөтөлбөр”-ийн төслийн жагсаалтад орсон төмөр замын хойд коридорын эхлэлийн хэсэг болох Овоот-Эрдэнэтийн төмөр зам барих төслийг Хөвсгөл аймгийн Цэцэрлэг сумын нутаг орших Овоотын чулуун нүүрсний уурхайг ашиглаж буй Австралийн “Аспайр майнинг” компаниас хэрэгжүүлэхээр урьдчилсан техник-эдийн засгийн үндэслэлийг боловсруулсан. Төслийн

техник-эдийн засгийн үндэслэлийг 2018 оны эхээр боловсруулж дуусгавал мөн ондоо барилгын ажил эхлэх боломжтой болох бөгөөд ойрын 4-5 жилд ашиглалтанд орно.

2. “Төрөөс төмөр замын тээврийн талаар баримтлах бодлого”-ын хүрээнд баригдахаар төлөвлөгдсөн эхний төслүүдийг төрөөс хариуцан хийхээр 7 жил гаруй хугацаанд багагүй хөрөнгө зарсан боловч өнөөг хүртэл 1 ч км төмөр зам баригдаагүй. Тэгвэл Овоот-Эрдэнэтийн 547 км төмөр замыг 1.3 тэрбум ам.долларын өртгөөр, өөрийн хөрөнгөөр 5 жилийн дотор барьж байгуулан, 30 жилийн хугацаанд 100 хувь эзэмшиж ашиглаад, концессийн гэрээний хугацаа дуусгавар болох үед төмөр замын суурь бүтцийг төрийн өмчлөлд шилжүүлэх юм. Цаашид Улсын төсөв хөрөнгө хомсдолтой, өр зээл ихтэй болсон өнөө үед бусад төмөр замыг барихад ч энэ схемээр санхүүжилтийг шийдвэрлэх зарчим барих нь зүйтэй байна.
3. Хэдийгээр Овоотын уурхай нь стратегийн хувьд өндөр ач холбогдолтой биш ч Эрдэнэт-овоотын төмөр зам цааш Кызыл-Курагинотой холбогдож чадвал дэлхийн хэмжээний аврага Улуг-Хемийн ордын бүтээгдэхүүн төмөр замын хойд коридороор тээвэрлэгдэж, Ази-Европыг холбосон бас нэг коридор бий болно.
4. Кызыл-Овоот-Эрдэнэтийн төмөр замаар холбогдсон тохиолдолд Төмөр замын хойд коридороор наад зах нь 30,0-50,0 сая тн нүүрсийг жилдээ Монголын нутгаар дамжуулан Хятадын зах зээл болон далайн боомтоор дамжуулан бусад орнуудад гаргах хэрэгцээ шаардлага бий болно. Үүнтэй холбоотойгоор Улаанбаатар төмөр замын Эрдэнэт-Салхит, Сүхбаатар-Улаанбаатарын хэсэгт тодорхой хэмжээгээр ачаалал нэмэгдэх тул технологийн шинэчлэл, хүчин чадлыг нэмэгдүүлэх арга хэмжээг авах шаардлагатай.
5. Энэхүү төмөр зам нь баруун аймгуудын хөгжилд чухал үүрэг гүйцэтгэх болно. Түүнчлэн Монголын хамгийн үзэсгэлэнтэй байгал бүхий нутгаар бүх улирлын турш үйл ажиллагаа явуулах аялал жуулчлал хөгжих таатай орчин бүрдэнэ.

АШИГЛАСАН МАТЕРИАЛ

1. “Монгол-Орос-Хятадын эдийн засгийн коридор байгуулах хөтөлбөр”
2. “Монгол Улсын Засгийн газрын 2016-2020 оны үйл ажиллагааны хөтөлбөр” УИХ-ын 2016 оны 45 дугаар тогтоол.
3. Монгол Улсын Засгийн газрын 2016-2020 оны үйл ажиллагааны хөтөлбөрийг хэрэгжүүлэх арга хэмжээний төлөвлөгөө. УИХ-ын

2016.10.26-ны 121-р тогтоол.

4. “Монгол Улсын Эдийн засгийн гадаад харилцааны хөтөлбөр” ЗГ-ын 2015 оны 474-р тогтоол.
5. “Монгол Улсын Бүсчилсэн хөгжлийн үзэл баримтлал” УИХ-ын 2001 оны 57 дугаар тогтоол.
6. Үндэсний статистикийн хороо. “Монгол Улсын нийгэм, эдийн засгийн байдал-2016” УБ. 2017.
7. Үндэсний статистикийн хороо. “Худалдааны салбар-2016” УБ. 2017
8. Үндэсний статистикийн хороо. “Монгол Улсын Дотоодын нийт бүтээгдэхүүн” УБ. 2017.
9. Үндэсний статистикийн хороо. “Монгол Улсын хөдөө аж ахуй” УБ. 2017
10. Германы Олон улсын хамтын ажиллагааны байгууллага, Хараат бус судалгааны хүрээлэн. “Бүс нутгийн эдийн засгийн интеграци: Монгол Улсын боломж ба эрсдэл” УБ. 2016 он.
11. “Мянганы хөгжлийн зорилтод суурилсан Монгол Улсын Үндэсний хөгжлийн цогц бодлого”. УИХ-ын 2008 оны 12 дугаар тогтоол.

Интернет:

1. https://ru.wikipedia.org/wiki/Улуг-Хемский_угольный_бассейн
2. vnedra.ru
3. www.mining-enc.ru/u/ulug
4. mert.tuva.ru
5. www.mert.tuva.ru
6. tugrk.ru
7. <https://mining-media.ru/>
8. xpert.ru/expert/2010/42/navalilis_na_tuvu/
9. <https://www.tuva.asia/news/tuva/3500-ugli.html>
10. <https://aspiremininglimited.mn/?page>
11. <http://www.1212.mn/>
12. <http://news.gogo.mn>
13. <http://ikon.mn>
14. www.mfa.gov.mn
15. www.iltod.gov.mn
16. mofa.gov.mn
17. www.news.mn
18. embassymongolia.ru
19. www.mongolianshaman.com
20. www.montsame.mn

ЭКОНОМИЧЕСКИЙ КОРИДОР КИТАЙ-МОНГОЛИЯ-РОССИЯ: НАЦИОНАЛЬНЫЕ ИНТЕРЕСЫ И ИНФРАСТРУКТУРНЫЙ ТРАНСНАЦИОНАЛИЗМ

*Г.Тумурчулуун**

В эти дни слово “трилатерализм” или трехсторонние переговоры в моде в нашем азиатском регионе.

Наряду с саммитами лидеров Китай-Япония-Южная Корея, которые имеют место регулярно, в 2014 году заложена основа трехстороннего сотрудничества Россия-Китай-Монголия.

После первого трехстороннего саммита в сентябре 2014 года лидеры трёх стран и их замминистры иностранных дел встретились несколько раз. Недавно во время первого в истории Ехро Китай-Монголия, три страны подписали в общей сложности десять трансграничных соглашений о сотрудничестве в области туризма, которые были сформулированы в рамках продолжающихся усилий для создания экономического коридора, соединяющего три страны. В соглашения на \$220 млн., включены проекты по обучению персонала, разработка туристических маршрутов и строительство отелей и курортов. Однако, ясно, что развитие туризма и экономического сотрудничества предполагает создание транспортной инфраструктуры, как железнодорожной, так и автодорожной.

Транспортная инфраструктура: часть транснационализма

Как указывается в Программе создания экономического коридора, подписанной в июне 2016 г. в г.Ташкенте, целями создания экономического коридора являются обеспечение условий для развития и расширения трехстороннего сотрудничества между КНР, Монголией и РФ, путем реализации совместных проектов, нацеленных на увеличение торгового оборота, обеспечение конкурентоспособности продукции, облегчение трансграничных перевозок и развитие инфраструктуры.

Далее в Программе подчеркивается, что продвижение в создании Экономкоридора будет способствовать углублению региональной экономической интеграции, созданию условий для сопряжения стратегий развития и инфраструктурной взаимозависимости, стабильному и поступательному развитию торговли и инвестиций, а также координации

* Доктор политических наук, профессор, ИМО МонГУ

экономической политики и укреплению гуманитарных контактов²⁴. К Программе прилагается приложение-перечень совместных проектов, в том числе в области инфраструктуры²⁵. Их всего 13, в том числе:

- Комплексная модернизация и развитие Центрального железнодорожного коридора (Улан- Удэ – Наушки – Сухэ-Батор – Улан-Батор – Замын Удэ – Эрлянь – Уланчаб – Чжанцзякоу – Пекин – Тяньцзинь), изучение экономической целособразности строительства второго пути и электрификации.
- Изучить и при экономической обоснованности начать реализацию проекта Северного железнодорожного коридора (Курагино – Кызыл – Цаган толгой – Арц сурь – Овот – Эрдэнэт – Салхит – Замын-Удэ – Эрлянь – Уланчаб – Чжанцзякоу – Пекин - Тяньцзинь).
- Изучить и при экономической обоснованности начать реализацию проекта Западного железнодорожного коридора (Курагино - Кызыл – Цаган толгой – Арц сурь – Кобдо – Такешкен – район Хами – Чанцзи-Хуэйский автономный округ - Урумчи).
- Изучить и при экономической обоснованности начать реализацию проекта Восточного железнодорожного коридора (Борзя – Соловьевск – Эрэнцав – Чойбалсан – Хут – Бичигт – Шилин-Гол (Чжуэньгадабуци) – Чифэн – Чаоян/Чэндэ – Цзиньжоу/Паньцзинь).
- Изучить и при экономической обоснованности начать реализацию проекта расширения “Туманганского транспортного коридора”(“Приморье-2) (Чойбалсан – Сумбэр – Аршань – Улан-Хото – Чанчунь – Яньцзи – Муданьцзян – Суйфэньхэ – Владивосток - Находка).
- Изучение перспектив строительства высокоскоростной железнодорожной магистрали Москва – Пекин через территорию Монголии.
- Проведение совместных переговоров по вопросу учреждения трехсторонней логистической компании.
- Интенсивное использование в транспортных перевозках маршрута АН-3 сети Азиатских автодорог (Улан-Удэ – Кяхта – Алтанбулаг – Дархан – Улан-Батор – Сайншанд – Замын-Удэ/Эрлянь – Внешний Пекин - Тяньцзинь), изучение экономического обоснования строительства скоростной автомобильной дороги в этом направлении.

²⁴ Программа создания Экономического коридора Китай-Монголия-Россия. 2016 г. стр. 1

²⁵ Приложение к Программе стр. 1,2.

- Строительство и интенсивное использование в транзитных перевозках маршрута АН-4 сети Азиатских автодорог (Новосибирск – Барнаул – Горно-Алтайск – Ташанта/Улан байшинт – Ховд - Ярантай/Такешкен – Урумчи Каши – Хонкираф).
- Изучить и при экономической обоснованности начать реализацию проекта Восточного автодорожного коридора по маршруту (Борзя – Соловьевск – Эренцав – Чойбалсан – Барун Урт – Бичигт – Чжуэньгадабуци – Си – Уджимчмин - Чифэн/Силин-Хото – Чаоян/Чэндэ - Паньцзинь/Цзиньчжоу/Тяньцзинь).
- Содействие подписанию и реализации соглашения между правительствами Монголии, Китайской Народной Республики и Российской Федерации о международных автомобильных перевозках по Азиатским автомобильным дорогам (ЭСКАТО).
- Более активное создание телекоммуникационной инфраструктуры, создание площадок обеспечения безопасности управления технологическими процессами транзитных транспортных коридоров по направлению Улан-Удэ – Кяхта/Алтанбулаг – Дархан – Улан-Батор – Сайншанд – Замын-Удэ/Эрлянь – Уланчаб – Пекин - Тяньцзинь).

Экономический коридор призван создать инфраструктуру и торговую интеграцию в целом, в соответствии с индивидуальной политикой всех трех стран: Китай - «Один пояс-Одна дорога» (ОПОД), «Россия-Транс-Евразийский пояс развития (ТЕПР) и Степной путь Монголии. Ранее в этом году китайская государственная телекомпания CCTV окрестила трехсторонний коридор «Мост аорты ». Значимость трехстороннего коридора идет гораздо глубже, чем брак экономического удобства. Может быть основной причиной выхода за рамки простой географии является то, что эти три страны солидарны в том, что все хотят превратить социалистическую плановую экономику в рыночную и они нуждаются друг в друге для продвижения целей развивающихся стран в мире, где они все берут на себя более тяжелые глобальные обязанности.

Национальные интересы Монголии

Сотрудничество трёх соседей – это естественное состояние. Для Монголии установление регулярного формального диалога с ее двумя соседями укрепляет ее дипломатическую позицию в Азии и идеально подходит международным чаяниям Монголии, выраженным в Конституции

и Концепции внешней политики страны²⁶. Пройдя через значительный экономический спад в последние годы, Монголия нуждается в сильной экономической базе для утверждения гибкости в маневрах внешней политики с другими странами. Например, Монголия должна способствовать более прочным отношениям с Китаем, если она хочет, чтобы улучшить доступ к китайским портам и таким образом открыть новые рынки для экспорта Монголии.

Некоторые противники экономического коридора внутри Монголии сравнивают его с Кяхтинским русско-китайско-монгольским трёхсторонним Соглашением 1915 года. Монголия XX века несравнима с Монголией начала XXI века. В 1915 году капиталистический Китай и царская Россия вынудили Монголию отказаться от своей независимости, за которую веками боролись монголы и которая была объявлена 29 декабря 1911 года, провозглашено Богдханьское Монгольское государство.

Нынче не те времена. Да и не та Монголия, не тот Китай и не та Россия.

Сравнить нынешний экономический коридор с Кяхтинским соглашением – стопроцентный нонсенс. Противники экономического коридора - это люди, желающие экономической изоляции и вечной отсталости Монголии и монголов.

Национальные интересы КНР и РФ.

Экономический коридор отвечает и интересам России и Китая. Россия все больше смотрит на его южных партнеров для создания дипломатических союзов в свете недавнего отчуждения от Запада, и это помогает России для преодоления западного *cordon sanitaire*.

Несомненно, Китай ищет баланс интересов США в регионе путем разработки своих собственных геополитических сфер влияния. Здесь действует и геополитический аспект. Один факт, который касается некоторых китайских политиков, то, что Китай остается крупнейшим торговым партнером Монголии ввиду географической близости, длины общей границы, а США имеет значительные оборонные связи со страной.

Имеются также признаки возможного трехстороннего сотрудничества за пределами политики безопасности и экономики. На их первом

²⁶ “Китай, Монголия и Россия рассматривают развитие традиционно дружественных, взаимовыгодных экономических отношений в качестве одного из стратегических направлений внешней политики Сторон”. Программа создания экономкоридора, стр. 1.

трехстороннем совещании президент Си Цзиньпин говорил о важности и необходимости расширения трехстороннего сотрудничества между мозговыми центрами, СМИ, органами охраны окружающей среды, а также взаимодействия в области предотвращения стихийных бедствий и в случаях чрезвычайных ситуаций, помимо укрепления очевидных экономических механизмов.

Транснационализм и экономический коридор

На форуме в Давосе в январе с.г. , как и во время своей встречи с г-н Дональдом Трампом в ноябре прошлого года, президент Китая Си Цзиньпин выступал с речью о достоинствах свободной торговли, когда его коллега всячески защищал лозунг «Америка первая» и политику протекционизма или изоляционизма.

Пекин принял вызовы глобализации, чтобы найти свое место в мире после длительного периода затмения в XIX веке — из-за давления колониальных держав (Европейские и японская) и из-за внутренних проблем (голод, стихийные бедствия, бунты), и затем периода почти самоизоляции времен Мао Цзедуна с 1949 до 1976 гг.

Подобное положение Китая имеет два далеко идущих последствия для России, Монголии, для самого Китая, да и для международных отношений в целом.

Ныне Китай вновь занимает центральное место в глобальной экономике. КНР вернулась на самом деле, если принимать историческую перспективу, то эта позиция пропорциональна ее демографическому весу, который был у нее в восемнадцатом веке. Её появление имеет глубокие политические последствия и стратегический характер, что подтверждается утверждением ее суверенитета в Южно-Китайском море, ростом ее военного потенциала, созданием морского маршрута и наземных коридоров в мире. Это подтверждается также созданием новых финансово-экономических институтов развития и управления, таких как Азиатский Банк инфраструктурных инвестиций (Asian infrastructure investment bank) или Новый банк развития (НБР БРИКС), Межбанковское объединение Шанхайской организации сотрудничества и, наконец, Фонд Шелкового пути. Китай, в целом, оказался в центре так называемого феномена “ребалансинг равновесия” на планете, который изменяет существующий до сих пор порядок в мире. Это касается, прежде всего, международных финансовых институтов, возникших после второй мировой войны. Так, по

представлению Китая, МВФ будет заменен такими новыми структурами, как БРИКС, АСЕАН +3 и Форумом Чанг Май. Мировой Банк и Азиатский банк развития будут заменены Азиатским Банком инфраструктурных инвестиций, Банком Брикса и Фондом Шелкового Пути. Вместо G7 придут саммиты БРИКСа. Такие ныне существующие международные форумы как Давосский и Internet governance, например, будут заменены Боа Форумом и Мировой Интернет Конференцией .

Преобразование и повышение роли и места Китая в глобальном мире поднимает вопрос об относительной автономии Государства в контексте глобализации.

С точки зрения его масштабов и последствий, оно нарушает статус-кво крупных государств в последние десятилетия. Новая ситуация означает, что транснационализация экономических потоков в сочетании со временем и пространством, вызванных революцией в области коммуникации, понижает роль государства, лишая его суверенитет и его возможность для вмешательства. Этот тезис имеет несколько вариантов. Согласно его транснационально-либеральному варианту современная межгосударственная система, основанная Вестфальским договором 1648 г., и опирающиеся на нее национальные государства подходят к концу своего существования. Вестфальская модель будет заменена так называемой постмеждународной конфигурацией или постмодернистской системой, характеризующейся переходом власти к частным игрокам и транснациональным субъектам и учреждением «глобальной системы управления».

В этом я вижу возможные глобальные, международные последствия китайского преобразования, частью которого является экономический коридор «Китай-Россия-Монголия».

ОХУ, МОНГОЛ, ХЯТАДЫН ЭДИЙН ЗАСГИЙН КОРИДОР: МОНГОЛЫН ХУВЬД БИЙ БОЛОХ БОЛОМЖ, ЭРСДЭЛ.

Б.Санжмятав*

Монгол Улсын Ерөнхийлөгч Ц.Элбэгдоржийн санаачилгаар ШХАБ-ын 2011 оны 9 дүгээр сард Душанбед болсон дээд хэмжээний уулзалтын үеэр ОХУ-Монгол-Хятадын гурван орны Ерөнхийлөгч нарын уулзалт анх удаа зохион байгуулагдсан нь хамтын ажиллагааны нэг шинэ механизмын үндэс суурь болсон.

Хөрш орнуудын 3 талт хамтын ажиллагааны асуудлыг нэлээд хэдэн жилийн өмнөөс эхлээд ГХЯ-ны газрын дарга, дараа нь дэд сайд нарын түвшинд ярилцаж ирсэн байдаг. Харин эл механизмыг дээд хэмжээнд болгон дээшлүүлэх саналыг Ц.Элбэгдорж гаргасан.

Гурван талт хамтын ажиллагааны үндсэн чиглэл бол эдийн засгийн хамтын ажиллагаа болохыг төрийн тэргүүн нараас тодорхой зааж өгсөн байна. Тухайлбал, МУ-ын Ерөнхийлөгч Ц.Элбэгдорж “гурван орны улс төрийн харилцааны нэн таатай харилцааг эдийн засгийн агуулгаар баяжуулах нь талуудын ашиг сонирхолд бүрэн нийцнэ”²⁸, БНХАУ-ын дарга Си Зиньпин “гурван талт хамтын ажиллагааны тэргүүлэх чиглэл бол эдийн засгийн хамтын ажиллагаа байх, гурван орон хөгжлийн стратегиа уялдуулах хэрэгтэй бөгөөд эл хамтын ажиллагаа нь ЗХА-динтеграцийг гүнзгийрүүлэхэд чухал хувь нэмэр болно”²⁹, В.В.Путин “газар зүйн хувьд хөрш байгаагийн хувьд дэд бүтэц, эрчим хүч, уул уурхайн салбарт урт хугацаанд хамтран ажиллахад таатай нөхцөл бүрдүүлэх болно”³⁰ гэж тодорхойлжээ.

Нэг. Гурван талт эдийн засгийн коридорыг байгуулах үзэл санаа үүссэн түүхээс

Хөрш зэргэлдээ гурван орныг холбосон зам харилцааг хөгжүүлэх асуудал нэлээд эртнээс яригдаж, хэрэгжиж ирсэн түүхтэй. Өнөөгийн 3 орны хамтын ажиллагааны эхлэл бол XVII зуунд Хятадаас гаралтай цайг Оросын нийслэл, мужуудад түгээх явдал байж, цайны замыг үүсгэжээ. Энэ ажил Орос, Хятадын хилийн заагийг тогтоосон 1727 оны Буурын гэрээний

* МУИС-ийн ОУХНУС-ийн зөвлөх профессор, Олон улсын эдийн засгийн ухааны доктор(Ph.D)

²⁸ Уфад 2015 онд болсон дээд хэмжээний уулзалт дээр хэлсэн үг, 2015.07.10

²⁹ Уфад дээд хэмжээний уулзалт дээр хэлсэн үг, 2015.07.10

³⁰ Мөн тэнд

дараагаар эхэлж, цайг Хятадын Хаалганаас Монголоор дамжуулан тэмээн хөсгөөр тээвэрлэж, Монголын хилийн хойд талын боомт болох Наймаачинд хүргэж оросуудад худалдах, оросууд худалдаж авсан цайгаа хил залгаа Хиагтад оруулан боловсруулж, хэвлээд цааш нь оросын нийслэл, бусад мужуудад түгээх болсон байна. Ийнхүү цайны худалдааны эл замыг дэлхийн түүхэнд «Их цайны зам» гэж хожим нь нэршиж заншжээ.

Төмөр зам нь өнгөрсөн зууны эхээр хамгийн дэвшилттэй, хамгийн хямд тээврийн хэрэгсэл байсан. XX зууны эхээр Хятадууд Монгол руу төмөр зам тавих замаар Монголын баялгийг Хятадын эх газар руу зөөх, Хятадын Өмнөд хэсгийн хүн амын суурьшлыг сийрэгжүүлэх зорилгоор төмөр зам дагуух нутагт Монголд хятадын суурингуудыг байгуулах асуудлыг нэлээд судлаж, төлөвлөгөө ч гаргаж байсан байдаг. Тухайлбал, Хятадын хувьсгалын удирдагчдын нэг болох Сун Ятсен 1912 онд «Үндэстнийг хөгжүүлэх стратеги»³¹ хэмээх номондоо төмөр замыг судастай зүйрлэж, Аугаа Хятад орныг цогцлооход төмөр зам барихыг санал болгож, ингэхдээ Монгол руу 7 чиглэлээр төмөр зам тавих зураг гаргаж байсан нь өнөөдөр Хятадаас Монголын хил рүү төмөр зам тавьж байгаа чиглэлтэй яг таарч байгаа юм.

Оросуудын хувьд Монголд нөлөөгөө нэмэгдүүлэхийг эртнээс мөрөөдөж, түүнийг хэрэгжүүлэх үндсэн арга зам бол төмөр зам байгуулах явдал гэж харж байсан. Тийм ч учраас Хаант Орос Улс 1870-1920 оны хооронд Монголд оросын 100 гаруй экспедицийг ажиллуулж, тэдний судалж явсан нэг зүйл нь төмөр зам барих асуудал байжээ. Оросын худалдаачдын судалгаагаар, хэрвээ Хүрээ рүү төмөр зам баривал орос барааны үнийн тээврийн зардлыг 500 дахин бууруулна гэж тооцож байсан мэдээ байна.

Хаант Орос Улсаас Атлантын далайг Номхон далайтай төмөр замаар холбох зорилгоор Транссибирийн төмөр замыг барихыг санаачилжээ. Оросын хаан Александр III 1891 онд Транссибирийн төмөр замыг барих тухай зарлигт гарын үсэг зурж, нийтдээ 350 сая алтан рублийг зарцуулахаар шийдвэрлэж байсан. Гэвч амьдрал дээр анх төлөвлөгдсөн хэмжээнээс хавьгүй их хөрөнгө зарцуулагдсан /1,5 тэрбум алтан рубль/ мэдээ байдаг. Ингээд Транссибирийн төмөр зам 1901 онд ашиглалтад орж, галт тэрэг явсан. Гэвч Оросын нийслэл Санкт-Петербург, Владивосток, Порт Артурын хооронд байнгын галт тэрэгний хөдөлгөөн 1903 оны 7 дугаар сарын 1-нээс эхэлсэн түүхтэй.

Транссибирийн төмөр замыг салаалан Хятадын Манжууртай холбох шийдвэр гарч газар шороо, барилгын ажил 1897 онд эхэлж, 1520 км

³¹ Sun Yat Sen(孙中山), The Scheme for Building Country(建国方略), 1912, Beijing,

замыг 1903 онд барьж дуусгаад ашиглалтад оруулжээ. Үүний хажуугаар Транссибирийн төмөр замыг Эрхүү, Улаан Үүдээр дайруулан Хүрээ хүртэл үргэлжлүүлэх асуудал яригдсаар ирсэн байдаг.

Тухайн үеийн монголчууд ч дэлхийн томоохон гүрнүүдийн төлөвлөгөөг мэдэж байсан төдийгүй, төмөр зам тавихыг өөрийн асуудлыг шийдвэрлэхэд ашиглахыг оролдож байсан түүхтэй. Намнансүрэн нар 1912 онд Петербург хүрч Хаант Орос Улсаас тусламж гүйхдаа, Монгол Улс оросын худалдаачдыг нь илүү таатай нөхцлөөр хүлээн авах, төмөр зам тавихыг зөвшөөрч байгаагаа хэлж байжээ³².

Тухайлбал, Богд хаан Монгол Улсын сайд нар болох Ханддорж, Намнансүрэн нар тусгаар улсын эзэн мэдэх эрх гэгчээр шалтгаалан төмөр зам барихад зөвшөөрөхгүй байсан тул хятадууд Хаалганаас жингийн цуваа гаргахыг хориглосон. Ийнхүү 3 жил бараагүй гачигдаж, Хятадаас авдаг бараа болох цай зэргийн үнэ 3 дахин өссөн нь бий. Тэр үед Монголын ноёд өөр хоорондоо ярихдаа, хоолтой хоолгүй явах нь бидний өнөөгийн явдал. Өнөөдрийн хоолны гачаалаас болж, хожим хойчийн үедээ цөв суулгах бий гэж эмээж байна гэж ярьдаг байсан тухай өвгөдийн хуучид бий. Тийнхүү түр зуурын ашгийг бус, алсыг харсан шийдвэр гаргаж байсан байдаг.

Харин 1913 оноос Хүрээний Засгийн газар зарим буулт хийж, тохиролцож чадсанаар 1913 оны 10 дугаар сард хятадууд жингийн цувааг илгээхийг зөвшөөрч байжээ. Тийм учраас ОХУ, Монгол Улс, БНХАУ-ын эдийн засгийн коридорыг байгуулах үзэл санаа нь нэлээд эртнээс гарч, зарим чиглэлээр хэрэгжиж ирсэн гэж үзэх үндэстэй болно.

Хоёр. Орос, Монгол, Хятадын эдийн засгийн коридор байгуулах

Монголын хувьд газар зүйн байрлалаараа Бээжин, Москваг холбох хамгийн дөт зам болохоос гадна магадгүй хамгийн аюулгүй, хамгийн найдвартай зам болох бололцоо бий. Хятад, Монгол, Оросын эдийн засгийн коридор бий болгох саналыг Хятадын ГХ-ийн сайд Ван И 2015 оны 4 дүгээр сарын 2-нд МУ-ын ГХ-ийн сайд Пүрэвсүрэнг Бээжинд хүлээн авах үеэрээ анх удаа дэвшүүлэн тавьсан. Тэрээр гурван орны эдийн засгийн коридорын ач холбогдлыг үнэлж хэлэхдээ, “энэхүү коридорыг байгуулах нь гурван ард түмний амьдралд ач тусыг, гурван орны эдийн засагт хөгжлийг, Евразийн хөгжилд шинэ хүчтэй эрч хүчийг авчрах болно. Орос, Хятад, Монголын хооронд хөгжлийн хамтын ажиллагааны томоохон орон зай бий»³³

³² Б.Санжмятав, Гурван улсын Хиагтын гэрээний тухай түүхэн үнэн, УБ, 1991.

³³ РИА новости, 2015.04.02

гэжээ.

Орос, Монгол, Хятадын гурван талт дээд хэмжээний II уулзалт 2015 оны 7 дугаар сарын 9-нд Уфад болж, эл хамтын ажиллагааны “замын зураг” буюу “Эдийн засгийн коридор байгуулах хөтөлбөр боловсруулах тухай Санамж бичиг”-ийг байгуулж, мөн тээврийн сайд нар авто зам, төмөр замын коридорыг хөгжүүлэх, одоо байгаа төмөр замыг шинэчлэх зэрэг гурван талт тээврийн салбарын хамтын ажиллагааны асуудлуудаар яриа хэлэлцээ хийж, уулзалтын үр дүнд гурван яамдын хоорондын хамтын ажиллагааны протоколд гарын үсэг зурав.

ОХУ, Монгол Улс, БНХАУ-ын төрийн тэргүүн нарын гурав дахь удаагийн уулзалт 2016 оны 6 дугаар сарын 23-нд ШХАБ-ын Ташкентийн дээд хэмжээний уулзалтын эхэнд болов. Энэхүү дээд хэмжээний уулзалтын үеэр талууд гурван орны хооронд эдийн засгийн коридор байгуулах хөтөлбөр, зарим төрлийн бараанд хийсэн гаалийн хяналтын үзлэгийн дүнг харилцан хүлээн зөвшөөрөх тухай хэлэлцээрт тус тус гарын үсэг зурав. Дамжин өнгөрөх тээврийн асуудлаарх хэлэлцээрийн төслийг зарчмын хувьд тохиролцоод байсан боловч энэ удаа түр хойшлуулжээ.

Тэргүүн нар Эдийн засгийн коридор байгуулах хөтөлбөрт тусгагдсан 32 арга хэмжээ, төслөөс хэрэгжүүлэх дарааллыг тогтоох, түүний эдийн засгийн үндэслэлийг боловсруулах, шаардлагатай санхүүжилтийг шийдвэрлүүлэх, хэрэгжүүлэх ажлыг хариуцсан “Хөрөнгө оруулалт, төлөвлөлтийн төв”-ийг Улаанбаатарт байгуулахаар тохиролцсон нь туйлын чухал ач холбогдолтой болов.

“Эдийн засгийн коридор” байгуулах хөтөлбөрийн баримт бичигт дурдсанаар хамтын ажиллагааны төсөл хэрэгжүүлэх чиглэлүүд нь нэгд, Тээврийн дэд бүтцийн харилцан уялдаа бүхий хөгжлийг дэмжих, хоёрт, Хилийн боомтуудыг хөгжүүлэх, гаалийн болон хорио цээрийн хяналтыг боловсронгуй болгох, гуравт, Аж үйлдвэр болон хөрөнгө оруулалтын салбарт хамтын ажиллагааг бэхжүүлэх, дөрөвт, Худалдаа, эдийн засгийн хамтын ажиллагааг гүнзгийрүүлэх, тавд, Хүмүүнлэгийн солилцоо, хамтын ажиллагааг өргөжүүлэх, зургаад, Хүрээлэн буй орчныг хамгаалах, экологийн салбар дахь хамтын ажиллагааг бэхжүүлэх, долоод, Бүс нутаг, хил орчмын хамтын ажиллагааг хөгжүүлэхэд оршино. Хөтөлбөрийн хэрэгжилтийг Монголын талаас Гадаад хэргийн яам, БНХАУ-ын талаас Хөгжил, шинэтгэлийн хороо, ОХУ-ын талаас Эдийн засгийн хөгжлийн яам хариуцах юм.

ОХУ, Монгол Улсын ерөнхийлөгч нар мөн ОХУ, Монгол Улс, БНХАУ-

ын зүүн бүс нутагт дэд бүсийн гурван талын хамтын ажиллагааг хөгжүүлэх талаар хятадын талаас гаргасан саналыг дэмжиж байгаагаа илэрхийлжээ.

Эдийн засгийн коридор байгуулах хөтөлбөрийн ач холбогдлыг Ерөнхийлөгч Ц.Элбэгдоржоос “Хөрш гурван улсын хооронд хамрах цар хүрээгээрээ урьд өмнө хэзээ ч байгаагүй томоохон хөтөлбөр болсон”, БНХАУ-ын дарга Си Зиньпинээс “Хөтөлбөр нь гурван тал харилцан хөрш орны давуу талд тулгуурлан нягт хамтран ажиллаж болно гэдгийг харуулж байна. Хөтөлбөр нь гурван улсын хөгжлийн стратегийг уялдуулсан тодорхой арга хэмжээг хэрэгжүүлж, гурван талын бодит ажиллагааны эн тэргүүний чиглэлийг тодорхойлсон”, ОХУ-ын Ерөнхийлөгч В.В.Путинээс “Манай гурван улсын түншлэлийг хөгжүүлэх нөөц бололцоо бий. Энэхүү нөөц бололцоог гурван улсын ард түмний сайн сайхны төлөө цаашид идэвхтэй ашиглах нь зүйтэй³⁴” гэж үнэлжээ.

Хятад-Монгол-Оросын эдийн засгийн коридорын агуулга нь Хятадаас санал болгож буй “Нэг бүс, Нэг зам”, Монголоос санал болгож буй “Хөгжлийн зам (талын зам)”, Оросын талаас санал болгож буй “Ази, европын замын нэгдсэн сүлжээ”-ний санаачилгуудад тулгуурлах ёстой байна.

Гурав. Эдийн засгийн коридор байгуулснаас Монголын хувьд үүсэх бололцоо, эрсдэл.

Дэд бүтцийг хөрш орнуудтай холбож, зам харилцааг сайжруулах нь зах зээлийг тэлж, зардлыг бууруулах, цаг хугацаа хэмнэх учраас эдийн засагт ямагт шинэ боломжийг үүсгэдэг. Энэ утгаар авч үзвэл ОХУ, Монгол Улс, БНХАУ-ын эдийн засгийн коридорыг байгуулах нь Монголын эдийн засгийн хувьд дараах үндсэн **боломжуудыг** нээх болно гэж үзэж байна. Үүнд:

- 3 орны эдийн засгийн коридорыг байгуулахад газар зүйн байрлалын хувьд голд нь орших Монголын ач холбогдол гурван талт хамтын ажиллагаанд нэмэгдэх болно.
- Монголын нутгаар 3 орныг холбосон төмөр замын хүчин чадлыг нэмэгдүүлж, улмаар цахилгаанжуулах, хурдны авто замыг барьж ашиглалтад оруулах нь бүс нутагт хамтын ажиллагааны өгөөжийг нэмэгдүүлж, хөрөнгө, цаг хэмнэх, дэд бүтэц, ложистикийн нэгдсэн стандартуудыг нэвтрүүлэх таатай нөхцлийг бүрдүүлэх болно.

³⁴ ОХУ, МУ, БНХАУ-ын төрийн тэргүүн нараас оныТашкентын дээд хэмжээний уулзалт дээр хэлсэн үг, 2016.06.26, Ташкент, www.mfa.mn

- Монголын нутгаар цахилгаан дамжуулах, хоолойн тээврийн шугамыг барих бол Монголд ажлын байрыг бий болгох, үйлчилгээний орлогыг бий болгохоос гадна тэдгээр шугамаас эрчим хүчний эх булгийг авч ашиглах, эсхүл өөрийн бүтээгдэхүүнийг нийлүүлэх бололцоо үүснэ.
- Эдийн засгийн коридорын бүсэд эдийн засгийн чөлөөт бүс, аж үйлдвэрийн парк зэргийг байгуулах замаар хамтарсан объектуудыг байгуулах нь бүс нутгийн үйлдвэрлэл, үйлчилгээ, хангамжийн нэгдсэн сүлжээг байгуулах бололцоо гарна.
- Монголын дэд бүтэц, ложистикийг хөгжүүлэхэд шаардлагатай хөрөнгийг хамтран гаргах, эдийн засгийн хөгжлийн стратеги, бодлогоо уялдуулах, интеграцид орох бололцоо гарч, хамтын ажиллагааны өгөөж сайжирна.
- Эдийн засгийн коридорыг байгуулах ажлын хүрээнд Улаанбаатарт «Хөрөнгө оруулалтын хамтарсан төв»-ийг байгуулах нь төслийн боловсруулалт, хөрөнгө босгох, хэрэгжүүлэх ажиллагаанд орос, хятадын туршлагаас суралцах, хамтран ажиллах бололцоог нэмэгдүүлнэ.
- Монголын эдийн засаг, зах зээл тэлснээр ГШХО-ыг татах бололцоо нэмэгдэж, уул уурхайн бус салбарт хөрөнгө оруулалт татах бололцоо нэмэгдэнэ.
- Хөрш орнуудад ногоон эдийн засгийг хөгжүүлж, байгаль орчинд муу нөлөөтэй үйлдвэрлэлийг гадаадад хийх болсноор Монголын экспортын түүхий эдийн боловсруулалтын түвшинг ахиулах, ОХУ-д зарим бүтээгдэхүүнийг экспортлох боломж гарна.

Бүс нутгийн хөгжлийн томоохон үйл явц нь дээрх боломжуудыг нээхээс гадна тодорхой хэмжээний эрсдэлийг давхар үүсгэж байдгийг нарийвчлан тооцож, сөрөг үр дагаврыг бууруулах арга хэмжээ авах нь Засгийн газрын үүрэг байдаг. Энэ талаар оросын бизнес, эдийн засагчдын төлөөлөл болох брокерийн FBS компанийн эдийн засагч Денис Тетюшин “Хятадын дээрх санаачилгыг хэрэгжүүлэх нь эдийн засгийн хувьд гол ашгийг мэдээж Хятад, тэгээд ОХУ хүртэх, харин Монгол нь санаачилгатай ажиллаж чадахгүй бол, тэдний дунд түнш л байх болно, харин геополитикийн хувьд Хятадын эдийн засгийн хөгжлийг дэмжихэд ихээхэн хэрэгтэй байгаа Ази, Европыг холбох нэгэн замыг ашиглагдаж эхлэх, ОХУ-ын хувьд зам дагуу хөрөнгө оруулалт нэмэгдэх, Монголтой хамтын ажиллагааг идэвхжүүлэхэд хувь нэмрээ оруулах болно³⁵” гэж бичсэн нь нэлээд бодитой дүгнэлт гэж үзэж болохоор

³⁵ *<http://expert.ru/2015/04/2/rossiya-pojdet-po-shelkovomu-puti-s-mongoliej/>

байна. Америкийн Монгол судлаач А.Кэмпби бичихдээ, “Монголын хүчирхэг хоёр хөрш нь хоорондынхоо тээвэр, эрчим хүчний хамтын ажиллагааны асуудлыг тохиролцохдоо Монгол Улсын ашиг сонирхлыг харгалзан үзэхгүй явж ирснийг онцлоод, 3 талт хамтын ажиллагаа нь Монголын асуудалд анхаарах нөхцлийг бүрдүүлэх болно. Харин Монголоос хоёр хөрштэйгээ харилцах талаар баримталж байгаа бодлогыг евразийн бусад орнууд, бүр ЕХ, АНУ ч тэр бүр ойлгодоггүй” гэжээ³⁶. Эндээс харахад эдийн засгийн коридорыг байгуулахад Монголын хувьд эдийн засгийн эрсдэлээс гадна бас улс төр, геополитикийн хувьд эрсдэл үүсэх нь тодорхой байна.

Энэ тохиолдолд Орос, Монгол, Хятадын эдийн засгийн коридорыг байгуулах нь Монголын хувьд дараах эрсдэлтэй байж болох юм гэж үзэж байна. Үүнд:

- Коридорыг байгуулах хүрээнд хийх бүтээн байгуулалтууд нь томоохон хэмжээний хөрөнгө оруулалтыг шаардах тул хөрөнгийг босгох, төслийг хэрэгжүүлсний дараагаар дэд бүтцийг ашиглах талаар гурван орны хүрээнд урт хугацааны тохиролцоог байгуулах шаардлагатай. Тэгэхгүй бол зээлийн хөрөнгийг эргүүлж төлөхөд, Монголын хувьд хүлээж байсан үр ашгийг хүртэхэд томоохон эрсдэл үүсэх болно.
 - Хөрш орнууд Монголтой холбоотой төслүүдийн талаар нэгдмэл байр суурьтай оролцох тохиолдолд монголчуудад үндэсний эрх ашгаа хамгаалах, дарамтанд орох нөхцөл үүсч болзошгүй.
 - Монголын гадаад бодлогод «гурав дахь хөрш» гэж тодорхойлогдсон өрнө, дорнын түнш орнуудад эл бодлогыг сайтар тайлбарлан ойлгуулж байхгүй бол харилцан ойлголцохгүй зүйлүүд гарч болно.
 - Монголын хөрш орнууд нь улс төр, эдийн засаг, худалдаа, хөрөнгө мөнгөний хэмжээ, боломж нэлээд ялгаатай байгаагаас шалтгаалан хамтын ажиллагааны тэнцвэргүй байдлыг улам нэмэгдүүлэх боломжтой.
- Аль нэг талаас бараа бүтээгдэхүүнд хийсэн хил, гаалийн үзлэгийн үр дүнг нөгөө талууд нь хүлээн зөвшөөрөх болсноор монголын талын хяналт суларч, хууль бус наймаа, улс дамжсан гэмт хэргийн гаралт нэмэгдэх бололцоотой.

³⁶ Alicia Campi, Transforming Mongolia-Russia-China Relations: The Dushanbe Trilateral summit, 3 Nov. 2014, p 1 www.arslan.mn

**Гурван орны хооронд эдийн засгийн коридорыг байгуулснаас
Монголын хувьд үүсч болох нөхцлийн СВОТ шинжилгээ**

Монголын хувьд үүсэх давуу тал	Монголын хувьд үүсэх сул тал
-Гурван орны дэд бүтцүүд холбогдож , тэдгээрийн худалдаа, эдийн засгийн хамтын ажиллагаанд Монгол Улсын ач холбогдол нэмэгдэнэ. -Монголоор дамжин өнгөрөх тээврийн хэрэгсэл, ачаа нэмэгдэж, ложистикийн төв бий болно. -“Хөрөнгө оруулалт, төлөвлөлтийн төв” байгуулагдснаар гурван талт хамтын ажиллагааны төслүүдийг боловсруулах, хэрэгжүүлэхэд шууд оролцох, илүү мэдээлэлтэй байх бололцоо гарна. -Гурван орны итгэлцлийн түвшин нэмэгдэж, Монголын нутгаар зарим хоолой, цахилгаан дамжуулах шугам тавигдах бололцоо гарна.	-Монгол Улс өнөөдөр хуримтлал багатай, цөөн хүн амтай тул төслүүдийг хэрэгжүүлэхэд хөршүүдийн царайг харах нөхцөл үүсч болно. -Эдийн засгийн коридор байгуулах явцад дэд бүтэц холбох, үйлдвэрийн парк байгуулахад ажиллах хүч дутагдаж, гаднаас авахад хүрнэ.
Монголын хувьд үүсэх боломж	Монголын хувьд үүсэх эрсдэл
-Гурван орон хөгжлийн бодлогоо уялдуулж, хамтарсан төслүүд хэрэгжүүлэх нь бүс нутгийн үйлдвэрлэл, хангамжийн сүлжээ үүсэх нөхцлийг бүрдүүлнэ. -Эдийн засгийн коридорын хүрээнд хэрэгжүүлэх төсөл, хөтөлбөрийн санхүүжилтийг илүү таатай нөхцлөөр олох бололцоотой болно. -Хөрш орнуудад ногоон эдийн засгийг хөгжүүлж, байгаль орчинд муу нөлөөтэй үйлдвэрлэлийг гадаадад хийх болсноор Монголын экспортын түүхий эдийн боловсруулалтын түвшинг ахиулах, ОХУ-д зарим бүтээгдэхүүнийг экспортлох боломж гарна. -Гурван орны дэд бүтцүүдийг холбож, зардлыг бууруулах, хүнд суртлыг багасгах боломж гарна. -ОХУ, БНХАУ-ын хөгжлийн хил залгаа муж, газруудын хөгжлийн стратеги, боломжийн талаар илүү мэдээлэлтэй болж, хамтын ажиллагаа өргөжих бололцоо гарна. -Гурван орны хэмжээнд юуны өмнө гаалийн хамтын ажиллагаа, зам тээврийн салбарт олон улсын стандартууд нэвтэрч, бизнесийг хөнгөвчлөх болно. -Хамтын ажиллагааг урт хугацаанд хөгжүүлэх, улмаар эдийн засгуудыг интеграцид оруулах бололцоо нэмэгдэнэ. -Хөршүүдтэй хил залгаа газарт чөлөөт худалдааны бүс байгуулах замаар зардлыг хямдруулах, шударга өрсөлдөөнийг бий болгох нөхцөл үүснэ.	-Гурван орны хэмжээнд томоохон төслүүдийг боловсруулан хэрэгжүүлэхэд нөгөө хоёр орон нэгдсэн байр сууринаас оролцох нөхцөлд Монголын нөлөө багасч, шахалтад орох нөхцөл үүсч болно. -Гурван талт хамтын ажиллагааны эхний шатанд монголчуудын мэдээлэл дутуу, судалгаа муу байгаагаас шалтгаалан үйл ажиллагаа нь хангалттай идэвхтэй байж чадахгүй байх нөхцөл үүсч болно. -Аль нэг талаас бараа бүтээгдэхүүнд хийсэн хил, гаалийн үзлэгийн үр дүнг нөгөө талууд нь хүлээн зөвшөөрөх болсноор монголын талын хяналт суларна. -Хяналт шалгалт суларснаар хууль бус наймаа, улс дамжсан гэмт хэргийн гаралт нэмэгдэх бололцоотой.

Шинжилгээнээс үзэхэд гурван талт хамтын ажиллагааг хөгжүүлж, тэдгээрийн хооронд эдийн засгийн коридорыг байгуулах нь Монголын хувьд ашигтай болох нь харагдаж байна. Харин сул тал, эрсдэл болж гарсан хүчин зүйлүүдийн нөлөөг багасгах талаар тодорхой ажиллах шаардлагатай байна

ДҮГНЭЛТ, ЗӨВЛӨМЖҮҮД

1. Гурван талт хамтын ажиллагаа, гурван орны эдийн засгийн коридорт оролцох монголын оролцооны асуудлаар өөрийн байр суурийг боловсруулахын тулд төрийн албаны холбогдох яамд, эрдэмтэд, судлаачдаас бүрдсэн ажлын хэсгийг даруй байгуулан ажиллуулах, энд дэд бүтцийн томоохон төслүүдийг хөрш орнуудын засгийн газрын хөнгөлөлттэй зээл (олон улсын зах зээлээс босгох арилжааны зээлээс хамаагүй бага хүүтэй, хөнгөлөлттэй нөхцөлтэй), тусламжаар санхүүжүүлэх асуудлыг боловсруулах шаардлагатай байна
2. Хөрш орнууд монголчуудад хэрэгтэй бүх зүйлийг, хямд үнээр хоёр хилийн боомтууд дээр авчирч бэлдээд байгаа нь Монголд дотоодод үйлдвэр хөгжихгүй байх, эдийн засаг, худалдааны хувьд гадаадаас хамаарах, валют дутагдсан хэвээр байх нөхцлийг бүрэлдүүлж байгааг өөрчлөх хэрэгтэй юм. Ингэхийн тулд бид зам дагуу дундад азийн орнуудын жишгээр эдийн засгийн чөлөөт бүсүүд байгуулах, аж үйлдвэрийг дотооддоо тууштай хөгжүүлэх, ингэхдээ иж бүрнээр нь хөгжүүлэх шаардлагатай байна.
3. Шинэ торгоны замын санаачилгын хэрэгжилт нь дэлхийн геополитикийг үндсээр нь өөрчлөх төлөвтэй байна. Энэ замын хамтын ажиллагаанд оролцогч орнуудын хувьд зөвхөн өөрийнхөө хүчинд илүү тулгуурлах эрмэлзлийг нь батжуулж, атлантын цаадах нөлөөг багасгахад хүрэхээс гадна дэлхийн бодлогын төв Еврази руу аажмаар шилжих үйл явц өрнөж байна. Мөн Еврази руу Энэтхэг, Пакистан, Иран, Ойрхи Дорнод, Африк хандаж эхлээд байна. Олон улсын харилцааны тогтолцооны шинэ нөхцөлд Монгол Улс Евразид өөрийн байрыг эзлэх шаардлагатай болж байна.
4. 2015 онд байгуулагдсан гурван орны эрдэмтдийн «Think Thank» уулзалт нь хамтын ажиллагааны үндэслэл (онолын)-ийг гаргах үүрэгтэй болох тул монголын талын хэсгийн бүрэлдэхүүнийг шинэчлэн бүрдүүлж чадваржуулах, бүлгийн зохицуулалтыг МУИС-д төвлөрүүлэх,
5. Гурван орны “Хөрөнгө оруулалт, төлөвлөлтийн хамтарсан төв”-ийг Улаанбаатарт хүлээн авч нөхцөл бүрдүүлж, төвийг аажмаар гурван талт хамтын ажиллагааны НБДНГ болгон өргөжүүлэх чиглэлээр ажиллах.

АШИГЛАСАН МАТЕРИАЛЫН ЖАГСААЛТ

- Sun Yat Sen (孙中山), The Scheme for Building Country (建国方略), 1912, Beijing,
- *Alicia Campi, Transforming Mongolia-Russia-China Relations: The Dushanbe Trilateral summit, 3 Nov. 2014, www.arslan.mn*
- Б.Санжмятав. Гурван улсын Хиагтын гэрэний тухай түүхэн үнэн, УБ, 1991.
- ОХУ, МУ, БНХАУ-ын төрийн тэргүүн нараас дээд хэмжээний уулзалт дээр хэлсэн үг, 2015, 2016 www.mfa.mn
- Бүс нутгийн интеграци: Монголын хувьд үүсэх боломж, эрсдэл, 2016 судалгаа.

Вэб:

- <http://expert.ru>

ОХУ, БНХАУ-ЫН ХАРИЛЦААНД ГАРЧ БОЛЗОШГҮЙ ЗӨРЧИЛДӨӨН

*Ж. Баттөр**

Орос, Хятад хоёр орон анх хоорондоо 1689 онд албан ёсоор “Нэрчүүгийн” хэмээх Гэрээ байгуулан харилцаж эхлэснээс хойш тооцвол эдүгээ хүртэл дөрвөн зуу гаруй жилийн баялаг түүхэн харилцаатай орнууд агаад өнөөг хүртэлх түүхээ ерөнхийд нь дөрвөн том үе шатанд хуваан авч үзсэн байдаг. Үүнд:

Нэгд, “Харилцааны үндэс тавигдсанаас 1917 он хүртэл” (Энэ үеийг бас Тэнцвэрээс колончлол хүртэлх үе ч гэдэг.)

Хоёрт, “Иргэний дайнууд хийгээд хувьсгалын эрин үе. ЗХУ ба Бүгд Найрамдах Хятад улс, 1917-1949 он”.

Гуравт, “Найрамдалаас зөрчилдөөнийг дамжин харилцаагаа хэвийн болгосон үе. Зөвлөлт-Хятадын харилцаа, 1949-1991 он”.

Дөрөвт, “Харилцаа хэвийн болгосоноос стратегийн түншлэл рүү. ЗХУ задарсан хийгээд Орос-Хятадын харилцааны үе” гэж тус тус ангилсан байдаг.¹

Орос-Хятадын харилцааны өвөрмөц шинжийг судлаачид дараах байдлаар илэрхийлжээ. Нэгд, Орос, Хятад хоёр орон бол Евразийн эх газрын хамгийн аварга том, хамгийн хүчирхэг хил залгасан орнууд юм. Хоёрт, Орос, Хятад хоёр нь хэдийгээр хилийн мөргөлдөөн, үзэл суртлын маргаан тэмцэл өрнөж байсан ч томоохон хэмжээний дайн байлдаан хийж байсан түүх байхгүй улсууд. Гуравт, ялангуяа өнгөрсөн түүхэнд харагдсан шиг, аливаа томоохон сорилт тулгарахад нэг бол хоёуланд нь ашиг тустай, эсвэл хоёуланд хохиролтой байдаг онцлог бүхий харилцаатай явж иржээ. Жишээлбэл, дэлхийн 2-р дайны үед хоёр улс бие биедээ тусласнаар аль аль нь хожсон бол 1960-1970-аад оны үзэл суртлын дайн дэгдсэнээр хоёр орон хоёулаа хохирсон юм. Дөрөвт, ялангуяа сүүлийн үед тодорхой харагдах болсон нэг үзэгдэл бол хоёр орны үндэсний амин чухал ашиг сонирхол, олон улсын тавцан дахь үндсэн үйл явцад ижил төстэй байр суурь баримталж байгаа явдал юм.²

Гэхдээ энэхүү харилцааг хэт өөдрөгөөр авч үзэн, ямар нэг асуудалгүй, цаашдаа улам бүр ойртон нягтарч өргөжин тэлнэ гэсэн өөрөөр хэлбэл, ихээхэн найдвар тээсэн гэмээр төсөөллүүд нэлээд газар аваад байгааг

* Д-р (Ph.D.) дэд профессор, МУИС-ийн ОУХНУС.

үгүйсгэх аргагүй юм. Орос, Хятадын төрийн бодлогын хүрээнд энэхүү харилцааг ихээхэн сайшааж байгааг ойлгож болно.

Мөн хоёр орны ашиг сонирхлыг авч үзэж буй судлаачид ерөнхийдөө болж, өрнөж буй үйл явц, хоёр орны удирдагчдын хэлж буй үгс, байгуулж буй гэрээ хэлэлцээр, бичиг баримт зэрэгт илүү их ач холбогдол өгч, харин улс орнуудын харилцаанд илэрч болзошгүй, илрэх магадлалтай зарим нэг эрсдэлтэй үзэгдлүүдийг тооцоолохгүй байгаа тал харагдаж байна уу даа гэсэн бодол төрөх болсон учраас тус өгүүлэлд энэ санаагаа илэрхийлж байгаа юм.

Аливаа улс орны гадаад бодлогод “Үндэсний ашиг сонирхол” (заримдаа Үндэсний эрх ашиг ч гэж орчуулдаг. Ж.Б.) буюу “National Interest” гэсэн ойлголт байдгийг бид мэднэ. Улс орнуудын Үндэсний ашиг сонирхол нийцсэн тохиолдолд хамтын ажиллагаа өргөжин тэлдэг бол Үндэсний ашиг сонирхол алдагдсан нөхцөлд зайлшгүй сөргөлдөөнд ордог. Орчин үеийн үндэстний төрт улс (Nation-state) нь үндэсний ашиг сонирхолоо олж авах, хадгалах, өргөтгөх зорилгоор л дийлэнх бодлогоо явуулдаг. Тиймээс ихэнх улсын дотоод, гадаад бодлого нь нэг үгээр өөрийн улсын ашиг сонирхолыг тэргүүнд тавьж түүнийгээ бодлого болгон хэрэгжүүлэхэд оршдог.³ Улс орны ашиг сонирхол нь аливаа улсын тусгаар тогтнол, хөгжил цэцэглэлт, аюулгүй байдлаа хамгаалах, сайн сайхан байдал гэх мэт улс орны оршин тогтнохуй хийгээд хөгжил дэвшилд туйлын хэрэгтэй, тухайн үндэстний хүсэл эрмэлзлэл гэж хэлж болно. Эндээс үндэстний хүсэл эрмэлзлэл газарзүйн, стратегийн байрлал, байршил, түүх, уламжлал болон амьдралын хэв маяг зэрэг тухайн нэгэн үндэстний үнэ цэнэт зүйлсийн тогтолцооны нийт зүйлсийг өөртөө агуулсан байдаг тул аливаа нэгэн улс орны ард иргэдийн аж төрж буй нөхцөл байдал, хүсэл эрмэлзлэлээс шалтгаалаад улс орны ашиг сонирхлын тодорхой утга агуулга өөрчлөгдөн байж болно. Ханс Моргентау “ашиг сонирхол гэдэг бол улс төрийн үндсэн үзэл санаа (idea)” гэсэн байдаг.⁴ Тиймээс Хятад ч бай, Орос ч бай, аль ч улсын явуулж буй бодлого нь мөн чанартаа тухайн улсын ашиг сонирхол болохоос бусад улсын төлөө, бусад орны тусын тулд хэрэгжүүлж буй бодлого үйл ажиллагаа, стратеги биш гэж ойлгож болно.

Түүнчлэн Олон улсын харилцааны шинжлэх ухаанд улс орнуудын хоорондын харилцааг нэг талаас ихээхэн хамааралтай байдаг ч, нөгөө талаас тухайн орны ашиг сонирхолын бүс буюу “Нөлөөний бүс” (Sphere of Influence) байдаг тухай тун тодорхой авч үздэгийг бид мэднэ. Ихэвчлэн их гүрнүүд болон хуучин их гүрэн байсан улсуудад энэ бодлого байнга оршсоор

ирсэн гэж хэлж болно. Энэхүү “Нөлөөний бүс” нь тухайн их гүрэнтэй олон арван жил ойр нягт харилцаатай байсан юм уу, хэл соёл, бичиг үсэг, шашин шүтлэгээс авахуулаад эдийн засгийн хамтын ажиллагааны асар урт түүх, харилцааны баялаг өв уламжлал зэргээр ялгардаг гэж хэлж болно.

Орос-Хятадын харилцааны цаана аль алиных нь эрх ашиг, нөлөөллийн бүс, ашиг сонирхлын бүсээ хамгаалах, бусдад алдахгүй байх гэсэн зорилго бий. Мөн Орос, Хятад хоёр орны аль алиных нь ашиг сонирхолд нийцэж буй зүйл үйл ажиллагааны талбарууд гэхэд юуны түрүүнд Шанхайн хамтын ажиллагааны байгууллага (Цаашид ШХАБ гэж товчилов. Ж.Б.) байна. 2001 онд албан ёсоор байгуулагдсанаа зарласан энэ байгууллага Төв Азид хил залгаа орнуудын хоорондын улс төр, худалдаа, тагнуулын мэдээлэл, аюулгүй байдал, цэрэг батлан хамгаалахын чиглэлд итгэлцэл болон хамтын ажиллагааг бэхжүүлэхийн төлөө чармайн ажиллаж тодорхой үр дүнд хүрээд байна.

Мөн БРИКС-ийн хүрээнд бас ихээхэн нягт хамтран ажиллаж байгааг бид харж байна. Энэ мэтчилэн ОХУ, БНХАУ-ын харилцаа ялангуяа олон улсын тавцан дээр бие биенээ дэмжиж байна. Эдийн засаг, хөрөнгө оруулалт, банк санхүү, худалдаа гээд БРИКС-ийн орнуудын хамтран ажиллаж буй салбаруудыг цааш нь нэрлэж болно. Нөгөөтэйгүүр, БНХАУ-ын дэлхийд улам бүр хүчирхэгжиж буй байр суурь, түүний бодит илрэл болсон “Нэг бүс, нэг зам” санаачилга зэрэг аварга том төслүүд нь ирээдүйд Орос, Хятад хоёр орны хооронд маргаан, зөрчил, зөрчилдөөн үүсгэж болзошгүй байгааг энэ өгүүлэлд төсөөлөл, магадлал дэвшүүлэх маягаар илэрхийлж байгаа бөгөөд энэ таамаглал нь зөвхөн судлаач миний хувь хүний үзэл болохыг тунгаан соёрхоно уу.

Орос-Хятадын хооронд үүсэн гарч болзошгүй зөрчил дараах хэдэн бүс нутагт өрнөж байна гэж хэлж болохоор байна. Гэхдээ энэ өрсөлдөөн голлон Оросын эзэнт гүрэн болон хуучин ЗХУ-аас улбаатай, өнөөгийн ОХУ-ын уламжлалт нөлөөллийн бүсэд өрнөж байгаа билээ.

1) Төв Ази

Юуны түрүүнд Төв Азийн бүс нутаг яах аргагүй Орос, Хятадын далд өрсөлдөөний талбар болох нь тодорхой байна. Хятад улс энэ бүсэд “Нэг бүс, нэг зам” санаачилгаа хэрэгжүүлж, Төв Азийн таван “стан” улсыг идэвхтэй хамруулж байгаа билээ. Гэхдээ Төв Азийн энэ бүс нутагт “Нэг зам, нэг бүс” санаачилгыг зарласны дараагаас Орос, Хятад хоёр үнэхээр Төв Азид хамтран ажиллаж чадах уу гэсэн асуултыг судлаачид тавьж эхэлсэн.⁵Гэтэл

Төв Ази бол яах аргагүй сүүлийн 150 гаруй жилийн Оросын нөлөөллийн бүс байсаар ирсэн юм.

19-р зууны дунд үеэс Оросууд Төв Ази руу хүчтэйгээр тэлж эхэлсэн юм. 1853 онд Оренбургийн амбан захирагч Перовский Сыр-Дарья мөрнөөр хэсэгхэн өгсөж Перовск хэмээх түшиц газрын (бэхлэлт гэж хэлж болно.) суурийг тавьсан ба 1854 онд Балхаш нуураас урагш орших Илийн хязгаарт Оросууд Верный (Үнэнч) хэмээх бэхлэлт байгуулсан нь яваандаа Алма-Ата нэртэй болсон.⁶ Энэ үеэс эхлээд Оросын Засгийн газар Төв Ази дахь байлдан дагууллаа эрс эрчимжүүлсэн гэж хэлж болно. 1864 онд Перовск, Верный зэрэг түшиц газруудын завсар өөр бусад бэхлэлт, түшиц газруудыг байгуулж хооронд нь холбох тушаалыг Засгийн газраас генерал Черняевт албан ёсоор өгсөнөөр тэлэлт эрчимжсэн байдаг. Черняев Туркестан, Чимкент хотуудыг байлдан эзэлж энэ зорилтыг биелүүлээд, цаашилж 1865 онд Ташкентыг эзэлж авав. Бухараг 1868 онд, Хиваг 1873 онд тус тус байлдан дагуулсан юм.⁷ Оросын эзэнт гүрний зүгээс Төв Ази буюу Оросуудын хэлдгээр Дундад Азийг байлдан дагуулсан тухай ихээхэн ном судалгаа байдаг.⁸

Юуны түрүүнд энэ бүс нутагт бүр 19-р зуунд Их Британи болон Оросын Эзэнт гүрний хооронд “Их Тоглоом” гэж нэрлэгдсэн геополитикийн том өрсөлдөөн өрнөсөн байдаг. Энэ том өрсөлдөөнд Орос ялж, Төв Ази буюу Оросуудын хэлдгээр Дундад Азид нөлөө, байр суурь, хяналтаа тогтоож чадсанаар өндөрлөсөн гэж хэлж болно. 1917 оны Октябрийн хувьсгалаас хойш дээрх Дундад Азийн орнууд болон хуучин Оросын Эзэнт гүрний нэг хэсэг орнуудыг эгнээндээ багтаасан ЗСБНХУ буюу товчоор ЗХУ байгуулагдсан. Харин 1990 онд ЗХУ задарч Зөвлөлтийн их гэр бүлийн арван таван улс бие даахад тэдний нэг хэсэг болох Төв Азийн таван стан тусгаар тогтнолоо зарласны дараагаас БНХАУ энэ бүс рүү орж ирсэн юм. Түүнчлэн АНУ, Энэтхэг, Турк, Европын Холбоо ч энэ бүс нутагт улс төр, эдийн засаг аюулгүй байдлын ашиг сонирхолоо илэрхийлэх болсон юм. Тиймээс энэ бүс нутагт болж буй их гүрнүүдийн өрсөлдөөнийг олон судлаач нар “Шинэ Их тоглоом” гэж нэрлэх болсон билээ.⁹

БНХАУ 2008 он гэхэд ОХУ-ыг ардаа орхин Төв Азийн хамгийн том гадаад худалдааны түнш, ялангуяа эрчим хүчний салбар дахь хамгийн том зээлдүүлэгч, хамгийн том хөрөнгө оруулагч болж чадсан юм. 2001 онд гадаад худалдааны хэмжээ 1.5 тэрбум байсан бол 2013 он гэхэд 50 гаруй тэрбум ам. доллар болсон бол ОХУ-ын Төв Азийн орнуудтай хийж байсан 31 орчим тэрбум ам. доллар болсон байв. 2016 оны тооцоогоор Хятадын компаниуд Казахстаны газрын тосны үйлдвэрлэлийн 25 орчим хувийг, Туркменистаны

байгалийн хийн үйлдвэрлэлийн 50 хувиас илүүг эзэмшиж байгаа тооцоо гарсан. Мөн Узбекистантай байгалийн хий, ураны салбарт 15 тэрбум ам долларын гэрээнд гарын үсэг зурсан.¹⁰

Энэ мэт томоохон эрчим хүчний төслүүдээс гадна дэд бүтцийн бүтээн байгуулалтанд ихээхэн ач холбогдол өгч анхаарлаа хандуулж байгаа билээ. Тухайлбал, БНХАУ болон Төв Азийн орнуудад хөрөнгө оруулалт хийхээр тохиролцсон эсвэл ажил хэрэг болгохоор эхлүүлсэн томоохон дэд бүтцийн бүтээн байгуулалтууд гэвэл, Кыргызстаны өмнөд хойд хэсгийг холбосон хурдны зам болон Кыргызстан болон Узбекистаныг холбосон хурдны зам, Узбекистан дахь “Ангрэн-Пап” төмөр замын туннель, Туркменистан-Узбекистан-Кыргызстаны байгалийн хийн хоолой болон Тажикистан дахь “Душанбе-Куляб-Кулма-Каракурум”-ын хурдны замуудыг нэрлэж болно.¹¹ Гэтэл Төв Ази бол ОХУ-ын хувьд мөн л амин чухал бүс нутаг гэж хэлж болно. Энэ бүс нутаг өмнө өгүүлсэнчлэн хаант Оросын үеэс Оросын нөлөөний бүс болсон, ЗХУ-ын асар их хөрөнгө оруулалт хийгдсэн, ОХУ-аас одоо ч туйлын их анхаардаг бүс нутаг билээ. ОХУ-ын санал санаачилгаар энэ бүс нутгийн орнуудаас эгнээндээ багтаасан Евразийн эдийн засгийн холбоо, Хамтын аюулгүй байдлын Гэрээ байгууллагыг байгуулсан.

1995 онд ОХУ, Беларусь, Казахстан гурав Гаалийн Холбоо байгуулснаа зарласан бөгөөд 2011 онд албан ёсоор үйл ажиллагаагаа эхлүүлсэн болно. Эдгээр гурван орон Нийтийн эдийн засгийн орон зай гэдгийг байгуулан 2012 оноос “Евразийн Эдийн засгийн Комисс” хэмээн нэрлэж байгаад 2015 оноос “Евразийн эдийн засгийн холбоо”-г байгуулсан билээ. Үндсэндээ ОХУ-ын бүс нутгийн интеграчлалын хамгийн том байгууллага бодит үр дүн нь энэхүү ЕЭХ юм. Мөн ОХУ хийгээд хуучин ЗХУ-ын бүрэлдэхүүнд байсан орнууд хамтран 1992 онд Хамтын аюулгүй байдлын Гэрээг үзэглэсэн юм. Улмаар 2002 онд ОХУ, Беларусь, Армени, Казахстан, Кыргызстан, Тажикистан улсууд нэгдэн “Хамтын аюулгүй байдлын гэрээний Байгууллага”-ыг байгуулсан юм.

2) Алс Дорнод

Хоёрдахь далд өрсөлдөөний талбар бол ОХУ-ын Алс Дорнодын хэсэг буюу Дорнод Сибирийн нутаг гэж үзэж болохоор байна. Орос, Хятад хоёр хуурайн газрын хилийн урт 4300 км урт үргэлжилдэг. Энэ урт хилийн дийлэнх хэсгийг Оросын Алс Дорнод, БНХАУ-ын Манжуурын хэсэг, Приморийн хязгаар зэрэг нутаг эзэлдэг билээ. Орос, Хятад хоёр улс анх 1689 онд Нерчүүгийн гэрээгээр хилээ тогтоосон юм. Улмаар илүү

хүчирхэгжсэн Орос улс 19-р зууны дундуур цус урсгалгүйгээр Приморийн хязгаарын 165,9 мянган хав.дөр км нутгийг өөрийн болгож авсан агаад үүнийгээ 1858 оны зургаан сарын нэгний “Тяньжиний Гэрээ”, 1860 оны арван нэгэн сарын “Бээжингийн Гэрээ”-гээр хүчин төгөлдөр болгосон.¹² Энэ хавийн нутгийн хилийн маргаан, зөрчлийн асуудлаар хоёр улс удтал маргалдсаар 1924, 1963 онуудад тус хилийн асуудлаар хоёр орны эрх мэдэл бүхий хүмүүс уулзаж байсан ч тодорхой үр дүнд хүрээгүй байсаар 1969 онд Орос, Хятадын хооронд Даманы арлын зэвсэгт мөргөлдөөн үүссэн билээ. (Оросоор Даманский конфликт гэдэг. Ж.Б)

Мөн онд ЗХУ Алс Дорнодын хил рүү 30 орчим дивиз байрлуулсан бол БНХАУ 59 дивиз байрлуулж байсан билээ. 1990 онд хоёр орны удирдагчид холбогдох хүмүүс энэ асуудлыг шийдэхээр хөдөлмөрлөж, удаа дараагийн уулзалт гэрээ байгуулснаар 2001 онд “*Сайн хөрш, найрамдал, хамтын ажиллагааны Гэрээ*” (“*Договор о добрососедстве, дружбе и сотрудничестве*”) байгуулж чадсан билээ.

Өнөөдөр гол нь Алс Дорнод, Зүүн Сибириэс оросууд баруун тийш их хэмжээгээр нүүж хүн ам цөөрч байгаа, энэ бүсэд хятадууд ихээхэн нэмэгдэж байгаа, худалдаа хөрөнгө оруулалтын дийлэнхийг хятадууд хийж байна гэхчилэн Оросын хэвлэлүүдэд ихээхэн бичдэг. Орост “*Китайская экспансия*” буюу “**Хятадын тэлэлт**” гэдэг нэр томъёо хүртэл гарч ирсэн. Гэхдээ энэ үгийг илүү өргөн утгаар хэрэглэж байна. Ерөнхийдөө ингэж тодорхойлж байна:

1. Бусад улс орнуудыг эдийн засгийн болон улс төрийн хувьд ноёрхолдоо оруулах, нөлөөний хүрээгээ тэлэх, бусдын газар нутгийг булаан авах зорилго бүхий бодлого”¹³
2. Анх байсан зах хязгаар, хүрээнээс цааш дэлгэрэх, өргөжих, тархах.

3) Хуучин ЗХУ-ын бүрэлдэхүүнд багтаж байсан бусад улсууд

Хятад улсын тэлэлт мөн хуучин ЗХУ-ын улсын бүрэлдэхүүнд багтаж байсан улсууд, тухайлбал, Беларусь, Азербайжан, Армени, Гүрж, Молдав, Украин улсуудад ч хүчтэй өрнөж байгаа юм. Эдгээр улсуудыг Оросууд “*постсоветские страны*” гэж нэрлэдэг. Дээрх бүх улсууд газарзүйн байршлын давуу талаа ашиглан газар нутаг дээгүүрээ Хятадын “*Нэг бүс, нэг зам*” санаачилгын Европ руу нэвтрэх зам, тээврийн чухал транзит зангилаа болгох зорилго тавиад байгаа юм. Тийм ч учраас 2017 оны тавдугаар сарын 13-16-нд Бээжинд Хятадын зохион байгуулсан “Нэг бүс, нэг зам”-форумд Беларусийн Ерөнхийлөгч А. Г. Лукашенко-гоос гадна, Азербайжан, Армени,

Гүрж, Украины өндөр албаны хүмүүс оролцсон билээ.

Хятад улс эдгээр улсуудтай хамтран ажиллах талаар нэлээд ажил өрнүүлээд байгаа билээ. Юуны түрүүнд зээл, грант, буцалтгүй тусламжаа нэмэгдүүлж байна. Цөөн жишээ дурдахад, Беларусьт гэхэд 15 тэрбум долларын зээлийн шугам (кредитная линия) нээгээд байгаа бол, Арменийн 9.8 сая долларын өртөгтэй 200 түргэн тусламжийн унаа, Украины дунд сургуулиудад 23, 5 мянган шинэ компьютерийг олгосон байна.¹⁴

Мөн банк-санхүүгийн чиглэлд дээрх орнуудтай нэлээд идэвхитэй хамтран ажиллаж байна. Хятадын талаас энэ чиглэлд нэлээд шургуу чармайлт гаргаж байгаа байдал харагдаж байна гэж хэлж болно. Тухайлбал, Гүрж улсад 1 тэрбум долларын үндсэн хөрөнгө бүхий Гүржийг хөгжүүлэх банк нээсэн бол Украины Шинэчлэл, хөгжлийн банк (Український банк реконструкції та розвитку) -ны хувьцааг дуудлага худалдаагаар 99,9%-ийг нь худалдан аваад байна. Үүнээс гадна Хятад Украинд үнэт цаас худалдан авч байгаа бөгөөд голчлон Украины хөдөө аж ахуй, эрчим хүч, дэд бүтцийн томоохон төслүүдийн хувьцаа, үнэт цаас (облигация)-ыг худалдан авахад одоогоор 7 тэрбум илүү доллар зарцуулаад байгаа юм.¹⁵

Бас нэгэн өвөрмөц хамтын ажиллагаа нь эдгээр орнуудтай тус тусад нь хамтарсан “Чөлөөт худалдааны бүс” байгуулахаар зорьж буй явдал юм. Энэ нь ч эхнээсээ ажил хэрэг болоод явж байна. Гүрж улс хуучин Зөвлөлтийн улсуудаас анхны ийм гэрээг БНХАУ-тай байгуулсан бол Молдова удахгүй ийм гэрээ байгуулах гэж буйгаа мэдэгдэж, Украин, Азербайжан улсууд мөн хүсэлт, сонирхлоо илэрхийлээд байна.¹⁶

4)Европ.

Хятад улс Орос улстай уламжлалт харилцаатай Зүүн, Зүүн-хойд Европын орнуудтай худалдаа, эрчим хүчний дэд бүтэц, цөмийн эрчим хүч, тээвэр, дэд бүтцийн салбарууд руу маш эрчтэй орж байна.

Европын орнуудаас юуны түрүүнд Грекийг дурдмаар байна. Грек бол Оростой адилхан Үнэн алдартны шашинтай, түүх соёлын олон зуун жилийн уламжлалт харилцаатай, мөн Оростой адилхан Барууны орнууд, бүр тодорхой хэлбэл Европын Холбоотой өр шир, зээл гэх мэт байнгын зөрчилтэй байдаг. Нэг ёсондоо Оростой нэлээд зүйл дээр ашиг сонирхол нэгтэй гэсэн үг. Гэтэл энэ улсын Пираеус боомтыг 2017 онд Хятадын Коско компани 500 сая еврогоор 35 жилийн хугацаатай эзэмшиж, ашиглах гэрээ байгуулж, маш хурдан шинэчилж байна.¹⁷Мөн Болгар, Румын, Польш, Чех зэрэг орнуудад цөмийн цахилгаан станцын салбар хийгээд цөмийн дэд бүтцийн салбаруудад

өрсөлдөж байгааг энд дурдах хэрэгтэй.

Барууны нэгэн судлаачийн хурцаар шүүмжилж бичсэнээр “Ерөнхийлөгч Владимир Путин Өрнөдийг сорьж (тэмцэлдэж) байх зуур Ерөнхийлөгч Си Жинпингээр удирдуулсан Хятад түүнийг тойрон чимээгүй урагшилж байгаа нь Оросын эдийн засгийн эмзэг цаг үе дэх түүний (Путины) стратегийн харалган байдлыг (strategic shortsightedness) харуулж байна” гэж хүртэл бичиж байна.¹⁸ Оросын гадаад бодлогын судалгааны RIAC байгууллагын 2018 оны таамаглалд ч “Орос, Хятадын улс төр эдийн засгийн харилцаанд өсөн нэмэгдсээр буй “asymmetric” буюу “тэгш бус (өрөөсгөл, тэнцвэргүй) байдлыг ирэх жилүүдэд Оросын гадаад бодлогод тулгарч мэдэх “Сорилт ба Аюул занал” гэж үзсэнийг бас бид нухацтай анхаарах хэрэгтэй гэж үзэж байна.

ДҮГНЭЛТ

Орос, Хятад хоёр улс хэдийгээр зарим судлаачдын үзэж байгаагчлан түүхийнхээ бүх цаг үе дэх хамгийн сайн харилцаатай, бие биенээ дэмжиж, бүх талаар хамтран ажиллаж байгаа ч энэ нь хоёр орны харилцаанд бүх зүйл өөгүй, зөрчилгүй, саад бэрхшээлгүй гэсэн үг биш агаад хэрвээ Хятад улс ОХУ-ын нөлөөний бүс, Үндэсний эрх ашиг руу улам бүр лавшран халдах тусам ОХУ-ын зүгээс хариу арга хэмжээ авахаас өөр аргагүй байдалд хүрэх болно гэсэн таамаглал дэвшүүлж байна.

НОМ ЗҮЙ

1. Дипломатическая Академия МИД России “Россия и Китай: Четыре века взаимодействия”. История, современное состояние и перспективы развития Российско-Китайских отношений. Под редакцией А. В. Лукина. Издательство “Весь мир”, Москва, 2013. стр. 5.
2. Там же. стр. 8
3. Пак Гуан Соб, “Understanding of Modern International Politics”, Сөүл, Дэгён хэвлэлийн газар, 2012, 53-р тал. (Солонгос хэлээр).
4. Мөн тэнд.
5. Тухайлбал, Nyshka Chandran, “Can China and Russia co-operate in Central Asia” US-China Perception Monitor, <https://www.uscnpm.org/blog/2015/12/15/can-china-and-russia-co-operate-in-central-asia/>
6. Гюнтер Штөкл, “Оросын түүх”. Герман хэлнээс орчуулсан Дархан Д. Моононцагаан. Монсудар хэвлэлийн газар, 2011, 420-р тал.
7. Мөн тэнд.

8. Тухайлбал, Е. А. Глущенко “*Россия в Средней Азии: Завоевания и преобразования*”. М., Центрполиграф, 2010.
9. Yu Xichao. “*China’s Rise in Central Asia: Implication for EU Interests*”. March 2014. European Institute for Asian Studies, EU-Asia at a Glance.
10. <http://www.heritage.org/asia/commentary/chinas-huge-one-belt-one-road-initiative-sweeping-central-asia>
11. <http://www.businessinsider.com/china-economy-silk-road-world-trade-2017-4/>
12. Тодруулж үзье гэвэл дараах сайтаас харна уу: <http://primamedia.ru/news/471676/>
13. Ожеговын “*Орос хэлний тайлбар толь*”-ноос тодруулан үзнэ үү.
14. А. Ч. Мокрецкий, /ЦИПРКО ИДВ РАН/ “*Реализация проекта “Экономического пояса Шелкового пути” как механизм геополитики КНР в постсоветских странах*”. Журнал “Проблемы Дальнего Востока”, 5/2017. Российская Академия наук, Институт Дальнего Востока. Стр. 23.
15. Там же.
16. Там же.
17. <http://www.nytimes.com/2012/10/11/business/global/chinese-company-sets-new-rhythm-in-port-of-piraeus.html>
18. Robert D. Kaplan, “*The Quiet Rivalry between China and Russia*”, The New York Times International Edition, November 4-5, 2017. Pp. 6-7.
19. <http://russiancouncil.ru/en/activity/digest/longreads/russia-s-foreign-policy-looking-towards-2018-summary/>

ОРОСЫН ГЕО-ЭДИЙН ЗАСГИЙН БОДЛОГО ДАХЬ МОНГОЛ УЛС.

*С.Баясгалан**

Хураангуй: ОХУ нь Европ, Ази тивийг дамнан оршдог дэлхийн хамгийн том газар нутагтай орноос гадна геополитикийн ашигтай байрлалтай улс юм. Үүний зэрэгцээ байгалийн баялаг, нэн ялангуяа эрчим хүчний эх үүсвэр болох газрын тос, байгалийн хийгээр маш баян улс юм. Энэ нөхцөл байдал нь ОХУ-д их боломж, мөн давуу байдлыг бий болгож байгаа юм. Одоогоор ОХУ энэхүү байдлаа ашиглан нийт төсвийн 50 орчим хувийг газрын тос, байгалийн хийн экспортоос олсон орлогоороо бүрдүүлж байна. Өөрөөр хэлбэл ОХУ газар доорх баялгаа экспортонд гаргах замаар төсвөө бүрдүүлдэг. Энэ нь ОХУ-ын эдийн засгийг гадаад зах зээлээс ихээхэн хамааралтай болгодог ч хөрш зэргэлдээ орнуудыг ч мөн хэмжээнд Оросоос хамааралтай болгодог.

ОХУ газрын тос, байгалийн хийгээ үндсэн хоёр чиглэл болох Европ болон Ази руу экспортолдог. 2014 оноос ОХУ Барууны орнуудын тавьсан хоригоос үүдэн, мөн Алс дорнодын мужуудаа хөгжүүлэх зорилгоор Ази рүү түлхүү хандах болсон. Оросын хувьд Ази дахь хамгийн том зах зээл нь тус бүс нутгийн бусад орнуудын нэгэн адил Хятад улс юм. Орос Азид маш их ач холбогдол өгч, байгалийн хий гаргахын зэрэгцээ дэд бүтцээ Хятадын эрэлт хэрэгцээнд тулгуурлан хөгжүүлэх замаар АНД-н бүс нутаг руу гарахыг эрмэлзэж байна.

Оросын гео-эдийн засгийн бодлого Хятад руу чиглэж байгаа ч гэсэн Монгол улсыг тойрч гарна гэсэн үг биш юм.

Оросын хувьд Монгол улс нь геополитикийн ашигтай байршилтай орон учраас гео-эдийн засгийн бодлого явуулах замаар тус улсыг хараандаа байлгахыг хичээж ирсэн, өнөөдөр энэ хандлага сэргэж байхыг үгүйсгэхгүй. Монгол Улс эрчим хүчний тал дээр ОХУ-аас 80 орчим хувь хараат байдаг.

Харин Монгол улсын хувьд хоёр хөршийн харилцаа, хамтын ажиллагаанаас өөрсөддөө ашигтай, бидний ашиг сонирхолд нийцсэн, хоёр хөрш орны ашиг сонирхолд үл харилах аливаа төсөл хөтөлбөрийг авч ашиглах нь чухал байна. Үүний тулд ОХУ-ын Ази руу чиглэсэн гео-эдийн засгийн бодлогод Монгол улсын талаар ямар

* Доктор (Ph.D) МУИС-ийн ОУХНУС.

байр суурьтай байгаа болон үүнийг нь бид хэрхэн ашиглаж болохыг судлах хэрэгтэй юм.

Түлхүүр үг: *ОХУ-ын гадаад бодлого, Монгол улсын гадаад бодлого, геополитик, эдийн засаг, гео-эдийн засаг, гурван улсын харилцаа, эрчим хүчний аюулгүй байдал, байгалийн хийн дипломат ажиллагаа.*

Оросын гео-эдийн засгийн бодлого

2000 оноос өмнө ОХУ-ын гадаад бодлогын гол чиглэл нь АНУ болон Европын орнууд байсан. 2000 онд ОХУ-ын Ерөнхийлөгчөөр В.В.Путин сонгогдсоноос хойш гадаад бодлогын чиглэлд өөрчлөлт гарч, Ази руу анхаарлаа хандуулах болов.

Энэ нь хэд хэдэн учир шалтгаантай байсан.

Нэгд, олон улсын харилцаанд өрнөж буй үйл явдлаас үүдэн АНУ болон Европын орнуудын зүгээс ОХУ-д ирэх шахалт нэмэгдсэн. Үүнд гол нөлөөлсөн хүчин зүйл нь хойд Кавказд Ичкерийн бүгд найрамдах Чечен улс гэдгийг тунхаглан зарласан нь ОХУ-ын нутаг дэвсгэрийн бүрэн бүтэн байдалд шууд аюул учруулах болсон ба чеченчүүдийг Барууны орнууд дэмжиж тусгаар тогтнолынхоо төлөө тэмцэгчид хэмээн үзэж байсан. Орос үүнийг дотоод хэрэгт оролцлоо хэмээн эгдүүцэж байсан. Мөн 1999 онд Югослав улс задарснаас үүдэлтэй угсаатнуудын хооронд мөргөлдөөн гарч НАТО Серб рүү дайрсан зэрэг үйл явдал ОХУ-ыг гадаад бодлогын чиглэлээ эргэн харахад хүргэсэн байдаг.

Хоёрт, ОХУ Алс дорнодын “орхигдсон мужуудаа” гадаадын хөрөнгө оруулалтыг татах замаар хөгжүүлэх шаардлагатай байгааг харсан.

Гуравт, Дундад Азид сулраад байсан нөлөөгөө бэхжүүлэх шаардлагатай болсон.

Чухамдаа энэ үеэс эхлэн ОХУ ганц Европын орнуудтай харилцах бус Азийн орнуудтай харилцаа, хамтын ажиллагаагаа сэргээх бодлого руу шилжсэн байна. В.В.Путин Европ болон Азийн чиглэл рүү нэгэн зэрэг ижил түвшинд харилцах бодлого баримтлах болжээ. Ингээд Орос бол зөвхөн Европын орон биш бас Азийн орон гэх бодлого явуулж эхлэв.

ОХУ-ын геополитикт суурилсан бодлого нь Алс дорнодын хил орчмын мужууд төвөөсөө хэт хол байдаг учраас тэдгээрийг хил залгаа орнуудын хөрөнгө оруулалтыг татах замаар, мөн тухайн улс орнуудтай худалдаа, эдийн засгийн харилцааг хөгжүүлэх замаар хөгжүүлэх бодлого баримтлах болсон. Тухайлбал, Байгаль нуур орчмын мужуудыг (Кемерово, Эрхүү, Алтай, Тува,

Буриад г.м.) Монгол улстай харилцаа тогтоох замаар хөгжүүлэх, Ар Байгаль, Амар мөрний орчмын мужууд болон Хабаровскийг Хятадтай харилцаа тогтоох замаар хөгжүүлэх, Алс дорнод дахь Владивосток болон Находка боомт хотуудыг эдийн засгийн чөлөөт бүс болгох замаар хилийн чанадын ЗХА-ын бүс нутгийн орнууд, тэр дундаа Японы хөрөнгө оруулалтыг татах замаар хөгжүүлэхийг эрмэлзэж ирсэн нь одоо хүртэл үргэлжилж байна.

Энэхүү бодлогын хүрээнд 1990 оноос хойш “унтаа” байдалд байсан Монгол-Оросын харилцааг сэргээж 2000 онд ОХУ-ын Ерөнхийлөгч В.В.Путин анх удаа Монгол Улсад айлчилж байв. Монгол Улстай харилцаа, хамтын ажиллагаагаа сэргээхийн тулд ОХУ 2000 онд Улаанбаатарын тунхаглалыг байгуулсан.

2000 оноос хойш ОХУ-ын Европ руу түлхүү чиглэж байсан худалдаа, эдийн засгийн харилцаа Европ, Азийн чиглэлд тэнцвэртэй байсан бол 2014 онд болсон Украйны хямрал, үүний үр дүнд Барууны орнуудаас Оросын эсрэг тавьсан хориг арга хэмжээ зэргээс үүдэн ОХУ гол анхаарлаа Ази руу хандуулахад хүрэв.

ОХУ-ын хувьд байгалийн хий нийлүүлэх тал дээр Европоос (500 сая хэрэглэгч) илүү том зах зээл Азид байсан нь БНХАУ (1,3 тэрбум хэрэглэгч) юм. Өөрөөр хэлбэл Орос хохироогүй, харин ч хожиж байв.

Хятадын хувьд өдрөөс өдөрт өсөн нэмэгдэж байгаа эрчим хүчний хэрэгцээгээ хангахын тулд Оросоос байгалийн хий авахаар болсны зэрэгцээ, өөрийн эдийн засгаа тэлэхийн тулд Европыг Хятадтай холбосон “шинэ торгоны зам” төслийг хэрэгжүүлж эхэлсэн нь ОХУ-ын хувьд таатай нөхцлийг бий болгов. Учир нь Ази, Европыг холбосон энэхүү төсөл нь Оросын Алс дорнодын төмөр зам, дэд бүтэц, ложистикийн асуудлыг ямар нэгэн хоосон зардалгүйгээр шийдэх боломжийг олгож байв.

Орос Азид, тэр дундаа Хятадад маш их ач холбогдол өгч байгааг бүх түвшний судлаачид, шинжээчид болон эрх бүхий хүмүүсийнх нь байр сууринаас харж болохоор байна. Тухайлбал Виталий Монкевич³⁹ Хятадын эдийн засаг хөгжиж байна, Торгоны зам төсөл хөгжихтэй зэрэгцэн Евразийн [Оросын] хэсэг ч гэсэн хамт хөгжинө. 2017 оны эхний хагаст Хятад гаднаас 8.5 сая баррель газрын тос импортолж анх удаа АНУ-ыг давсан байна, мөн 95 сая тонн төмрийн хүдэр импортолсон байна⁴⁰. Хятадын нийт импортын 60 хувийг буюу ойролцоогоор 140 тэрбум ам.долларын өртөгийг газрын тос болон байгалийн хийн импорт эзэлж байна. Хятадад хамгийн ашигтай

³⁹ Орос, Азийн хамтын ажиллагааны байгууллагын Ерөнхийлөгч.

⁴⁰ “Геоэкономика”: глобализация по-китайски. От 18.10.17 - Россия 24.

бөгөөд тогтвортой эрчим хүчний эх үүсвэрийг нийлүүлэгч нь Орос байх бүрэн боломжтой. Орост эрчим хүчний нөөц их байгаа. Орос Хятадтай харилцахад ямарч саад байхгүй, магадгүй дамжин өнгөрөх ганц орон нь Монгол байж болох юм, өөр ямарч улс байхгүй. Монгол энэ хоёр улстай аль алинтай нь сайн харилцаатай учраас ямар нэгэн хүндрэл гарахгүй. Тиймээс Хятад руу байгалийн хий нийлүүлж Хятадын торгоны зам төслийг Оросууд дэмжвэл Орос Алс Дорнодын эрчим хүчний асуудал бүс нутаг дахь төмөр зам болон дэд бүтцийн асуудлаа илүү хялбар шийдвэрлэх боломжтой болж байгаа талаар ярьжээ.

Үүгээр ч хязгаарлагдахгүй 2014 онд Орос, Хятадын хооронд Хятадад 30 жилийн хугацаанд 400 тэрбум ам.долларын байгалийн хий нийлүүлэх гэрээ байгуулагдав. Уг гэрээгээр хоёр орны худалдааны эргэлтийг 2020 он гэхэд дор хаяж 200 тэрбум ам.доллар хүргэхээр зорьж байна. Үүний зэрэгцээ ОХУ Алс дорнодын бүс нутгаа хөгжүүлэх зорилгоор жил бүр 100-110 тэрбум ам.долларыг төсөвлөхөөр “2025 он хүртэлх Алс дорнод, Байгаль нуур орчмын бүс нутгийн нийгэм, эдийн засгийн хөгжлийн хөтөлбөр”-ийг баталсан байна⁴¹.

Өнөөдөр үүсэн бий болоод байгаа Баруунтай харилцах ээдрээтэй харилцаа нь Оросыг анхаарлаа улам бүр дорно зүгрүү чиглүүлж Хятад, Энэтхэг, Өмнөд Солонгостой харилцах харилцааг эрчим хүч, ложистик төдийгүй өндөр технологи, сансар судлалыг ч хамран харилцааг улам өргөжүүлэхэд хүргэж байна⁴².

ОХУ-ын Монгол Улсын талаарх гео-эдийн засгийн ашиг сонирхол нь геополитикийн ашиг сонирхол дээр тулгуурладаг. Дээр хэлсэнчлэн Байгаль нуурын орчмын мужуудыг Монгол Улстай харилцаа тогтоох замаар хөгжүүлэхийн зэрэгцээ ОХУ Монгол улсын төдийлөн сайн хөгжөөгүй эрчим хүчний салбар болон дэд бүтцийн салбарт хөрөнгө оруулж, хамтран ажиллах сонирхолтой байна. Эрчим хүч, дэд бүтэц нь аливаа улсын хөгжлийн суурь билээ. Дашрамд дурьдахад Монгол Улсын бүх бүтээн байгуулалт орос технологи дээр суурилсан байдаг нь Орост давуу талтай юм.

ОХУ-ын хувьд Монгол улсын газар зүйн байршил, мөн стратегийн шинж чанартай ашигт малтмалын ордууд түүний анхаарлыг зүй ёсоор татдаг учраас бусдын гарт оруулахгүй байх нь чухал юм.

Монголын талаарх Оросын судлаачдын байр суурийг авч үзвэл

⁴¹ Сотрудничество с Монголией-Важное звено восточной политики России, Российский институт стратегических исследований, <https://riss.ru/analitics/6819/>

⁴² Мөн тэнд

Монгол улс нь Оросын хувьд стратегийн чухал ач холбогдолтой. Монгол улсад болж байгаа асуудал ЗХА-ийн бүс нутагт өрнөж буй үйл явцын нэгэн адил чухал юм. Тиймээс Орос, Монголын харилцаа нь Оросын дорныг чиглэсэн гадаад бодлогын нэг чухал хэсэг, Ази тивийн гүнд геополитик, геостратегийн маш чухал байрлал эзэлдэг улс юм⁴³.

ОХУ-ын хувьд Монгол дахь ашиг сонирголоо алдахгүй байх төдийгүй улам бэхжүүлэхэд стратегийн ач холбогдолтой гол “судаснуудыг” барих нь чухал юм. Үүнд таван чиглэлийг авч үзье.

1. Төмөр замаар дамжсан гео-эдийн засгийн бодлого

2014 онд В.В.Путинийг Монгол Улсад дахин айлчлахад түүнийг дагалдаж ирсэн албаны хүмүүсийн дотор Эрчим хүчний сайд Александр Новак, Алс дорнодын хөгжлийн сайд Александр Галушка, төрийн өмчийн РЖД буюу “Оросын төмөр замууд” нийгэмлэгийн ерөнхийлөгч Владимир Якунин болон бизнесийн салбарыг төлөөлж Оросын шууд хөрөнгө оруулалтын сангийн ерөнхий захирал Кирилл Дмитриев, “Роснефть” компанийн тэргүүн Игорь Сечин, хөнгөн цагааны үйлдвэрлэлийн “Русал” компанийн тэргүүн Олег Дерипаска нарын хүмүүс багтжээ⁴⁴. Дагалдаж ирсэн төлөөлөгчдөөс харвал ОХУ нь Монгол Улсын дэд бүтцийн салбарыг сонирхож байгааг харж болохоор байв.

В.В.Путины геополитикийн бодлогоо хэрэгжүүлэх гол хэрэгсэл нь төмөр зам юм. Төмөр замаар дамжуулан хэрэгжүүлэх бодлогыг Оросын төрийн өмчит “Оросын төмөр замууд” нийгэмлэг хэрэгжүүлж байгаа. “Оросын төмөр замууд” нийгэмлэгийн явж буй төмөр зам хүрсэн газар нутгийг өөрөөр “1520 мм царигийн орон зай” гэж бас нэрлэдэг. Мөн худалдааны эргэлтийн ихэнх нь төмөр замаар явдаг учраас зарим судлаачид “Евразийн эдийн засгийн холбоо” ч гэж нэрлэх нь бий.

⁴³ Сотрудничество с Монголией-Важное звено восточной политики России. Российский институт стратегических исследований, <https://riss.ru/analitics/6819/>

⁴⁴ ОХУ-ын Ерөнхийлөгч Монгол Улсад айлчилж байна, 2014.09.03, <https://www.news.mn/?id=172830>

В.В.Путин төмөр замаар хуучин ЗХУ-ын бүрэлдэхүүнд байсан улс орнуудыг, мөн Монгол мэт социалист хамтын нийгэмлэгт байсан орнуудыг нэгдсэн сүлжээнд оруулахыг эрмэлзэж байна. Энэ бодлогын илрэл нь тухайлбал Армений төмөр зам хэдийгээр “Өмнөд Кавказын төмөр зам” нэртэй боловч “Оросын төмөр замууд” нийгэмлэг концессоор эзэмших болсон явдал юм. Үүний зэрэгцээ Хятад Кыргызд төмөр зам тавьж өгье гэхэд нь Орос шатахууны нийлүүлэлтдээ хориг тавина гэж сүрдүүлснээс уг төсөл зогсов. Өөрөөр хэлбэл төмөр зам бол геополитикийн бодлогыг геоэдийн засгийн хөшүүргээр хэрэгжүүлэх гол аргуудын нэг юм. Энэхүү “1520 мм царигийн орон зай”-д Монгол улс ч багтдаг. Монгол Улсын дэд бүтцийг ЗХУ-ын үед барьж байгуулсан оросын техник, технологи учраас⁴⁵ үүнд багтахуас ч өөр аргагүй юм.

Оросын зүгээс харвал Монгол улсад нүүрс, уран гэсэн стратегийн хоёр ашигт малтмалын орд газруудтай. Оросын хувьд Монголд байгаа эдгээр стратегийн орд газар бусдын гарт орох нь ашиг сонирхолд нь нийцэхгүй. Энэхүү ашиг сонирголоо хамгаалахад төмөр зам чухал үүрэгтэй юм.

Жишээ нь 2007 онд ОХУ Монголын Таван толгойн нүүрсний ордыг сонирхож байгаагаа илэрхийлж байсан. Таван толгойн орд нь нүүрс гаргадаг гол зах зээл болох Хятадад маш ойрхон, Монголын төмөр замыг Таван толгойн нүүрсний ордтой холбосноор Орос хяналт тогтоох боломжтой байгаа.

Оросын нүүрс Монголын нүүрстэй өрсөлдөхөд хүрээд байна гэж үзэх судлаачид ч байдаг. Энэ өнцгөөс Ерөнхийлөгч Х.Баттулгыг төмөр

⁴⁵ Монголия-страна особого Путинского внимания, 2014, <http://asiarussia.ru/news/4178/>

замын төслийг гацааж, Орост ашигтай байдал бий болгосон гэж буруутгах хүн цөөнгүй. Харин одоо Оросууд Хятад руу тонн, тонноор нь нүүрс гаргаж байгаа төдийгүй Орост Хятад руу нүүрс экспортлох үйлдвэр хүртэл баригдаад байна, тиймээс энэ асуудал Оросын явуулга гэж хардах хүн ч байна.

Дээрх асуудлуудаас гадна Оросын гео-эдийн засгийн бодлогын хүрээнд ОХУ Монголын ураныг маш их сонирхдог. Эрчим хүчний салбарт тэргүүлэх зорилготой ОХУ-ын хувьд стратегийн ач холбогдолтой Монгол улсад орших ураны орд газрыг гадаадын бусад хөрөнгө оруулагчдад алдахыг хүсэхгүй байна. ОХУ Монголтой хамтран ураны хайгуул, олборлолт хийх “Дорнод уран” компанийг байгуулж, хамтран ажиллахыг оролдсон боловч энэ нь бүтээгүй билээ.

2. Цахилгаан эрчим хүчний асуудал.

ОХУ Монгол Улсыг Сэлэнгэ мөрөн дээр усан цахилгаан станц барих нь Байгаль нуурын экосистемд гамшгийн нөлөөтэй учраас эсрэг байр суурьтай байгаагаа Оросын байгалийн нөөцийн сайд С.Донской хэлсэн байна⁴⁶. Оросын зүгээс Монголын эрчим хүчний өөр эх үүсвэрүүдээр тусалж болохыг хэлсэн байдаг. Олон хувилбар байгааг товч дурьдвал: нэгт Буриадын Галуут нуур-Дарханы чиглэлээр өгдөг цахилгааны хүчин чадлыг нэмэгдүүлэх, хоёрт, Оросоос Хятад руу Монголоор дамжуулан цахилгаан эрчим хүч гаргах⁴⁷; гуравт Галуут нуураас татсан цахилгааны шугам Увсаар дамжин Тува руу явж Кызылтэй холбогдсоноор эрчим хүчний тойрог үүсгэх, дөрөвт, цөмийн цахилгаан станц барих гэх мэт арга замуудыг санал болгодог. Энэ хувилбар ч гэсэн Монгол улсыг эрчим хүчний хараат хэвээр байлгахаар байна.

3. Хятадын “Нэг бүс, нэг зам” төсөл ба Орос

Хятадын өдрөөс өдөрт тэлж буй эдийн засаг, түүхий эдийн хэрэгцээ нь Хятад улсыг шинэ торгоны зам төслийг хэрэгжүүлэхэд хүргэж байна. Хятадыг Европын зах зээлтэй холбох зам нь ОХУ-ын нутаг дэвсгэрээр дайран өнгөрч байгаа нь Орост олдож байгаа маш том боломж юм. Хятадын шинэ торгоны зам төслийг хэрэгжүүлэх төсөл нь “Нэг бүс, нэг зам” билээ.

⁴⁶ РФ предлагает Монголии отказаться от ГЭС, губительной для Байкала. Известия 2017, <https://iz.ru/625837/2017-07-29/rr-predlagaet-mongolii-otkazatsia-ot-ges-gubitelnoi-dlia-baikala>.

⁴⁷ Вместо Шурэнской ГЭС в Монголии можно построить АЭС или угольные электростанции. EastAsia, 2016, <https://www.eastrussia.ru/news/vmesto-shurenskoy-ges-v-mongolii-mozhno-postroit-aes-ili-ugolnye-elektrostantsii-sergey-levchenko/>.

Энэхүү төсөл нь ОХУ-ын нутаг дэвсгэрээр хоёр газраар явж байгаагийн нэг нь шууд Алс дорнодоор, нөгөөх нь Казахстангаар дамжин Орос руу орж байна. Хэдийгээр Монголоор дамжин Орос руу орох хувилбар байгаа ч явцын хувьд бусад хувилбаруудыг бодвол хэрэгжиж эхлээчгүй байна. Монгол Улс энэхүү төсөлд оролцох замаар Орос, Хятадыг холбосон зам харилцаа, дэд бүтцээ хөгжүүлэх боломжтой юм.

Оросын зүгээс Монголд “Талын замыг” хэрэгжүүлснээр Монгол Улсын дэд бүтцийг хөгжүүлэхэд хөрөнгө оруулах, оросын компаниудыг оруулах боломжтойг илэрхийлсэн байгаа.

4. Түлш, эрчим хүч

Орос Монголын хоорондын худалдаанд эрх тэгш бус байдал байна, худалдааны эргэлтийн 88 хувийг Оросын экспорт эзэлж байна, Монголын экспортын гол бүтээгдэхүүн нь ашигт малтмал, харин Оросын хувьд өөрөө байгалийн баялагтай учраас Монголоос авах нь ач холбогдол багатай. Оросоос экспортлох барааны 60 хувийг шатах, тослох материал эзэлдэг⁴⁸. Монгол руу гаргадаг нэг төрлийн бүтээгдэхүүн Монгол дахь Оросын эдийн засгийн эзлэх байр суурийг сулруулж байна гэсэн дүгнэлтийг Оросын тал хийж байна.

Монголд газрын тос боловсруулах үйлдвэр байгуулагдсан тохиолдолд Оросын байр суурийг нэлээд сулруулна⁴⁹ гэж үзэж байгаа учраас хяналтаа сайжруулах зорилгоор Оросын түлш эрчим хүчний компаниудыг Монголд хөрөнгө оруулахыг дэмжих нь ойлгомжтой юм. Тухайлбал 2008 онд Оросын газрын тосны компани “Роснефть” нь Монгол улсад шатахуун түгээх станц болон нефть бааз барих санал тавьж байсан ба энэхүү саналаа 2011 онд дахин тавьсан байдаг⁵⁰. Харин “Роснефть” бол Оросын төрийн өмчит компани билээ. Энэхүү алхам нь нэгт, үндэсний нефть импортлогч компаниудыг дампууралд хүргэх ба, хоёрт, Монгол улс дахь шатахууны зах зээлийг, шатхуунаар дамжин Оросын эдийн засгийн бүрэн хараат болох магадлал өндөр юм.

5. Хий дамжуулах хоолойн бодлого

Орос хэтдээ эрчим хүчний экспортоор тэргүүлэгч гүрэн болохыг

⁴⁸ Д.Н.Александрова, Экономические интересы России в Монголии и роль приграничных регионов, [://cyberleninka.ru/article/n/ekonomicheskie-interesy-rossii-v-mongolii-i-rol-prigranichnyh-regionov](http://cyberleninka.ru/article/n/ekonomicheskie-interesy-rossii-v-mongolii-i-rol-prigranichnyh-regionov)

⁴⁹ Мөн тэнд

⁵⁰ “Роснефть” Монголын зах зээлд 30 хувь хямд шатахуун борлуулах санал тавьжээ, <http://www.setguulch.mn/p/33671>

зорьдог талаар дээр дурьдсан. Гэхдээ ОХУ-ын хувьд эдийн засгаа тогтвортой байлгах хамгийн найдвартай эх үүсвэр нь байгалийн хийг гадагшаа экспортлох явдал юм. ОХУ Европын орнуудтай харилцаа муудах хүртлээ байгалийн хийг голчлон Украйнаар дамжуулан нийлүүлдэг байсан.

Украины хямралаас үүдэн Европын орнууд байгалийн хийгээ авч чадахгүйд хүрсний зэрэгцээ Украин дундаас нь завшдаг болсон зэрэг нь хий нийлүүлэх өөр гарц хайхад хүргэсэн ба Европын орнуудын хэрэгцээ шаардлагын улмаас өндөр өртгөөр хойгуур (Балтын тэнгисийн ёроолоор Герман руу) болон урдуур (Хар тэнгисийн ёроолоор Турк руу) хий дамжуулах хоолойг тавих болов. Үүнээс гадна Украины хямралаас үүдэлтэй эдийн засгийн хориг арга хэмжээнээс болж Азийн чиглэлд шинээр хийн хоолой тавих болов. Гэхдээ энэ тохиолдолд хэрэглэгч нь ч их, захиалга нь ч өндөр учраас урт хугацаанд Орост ашигтай юм. Орос ч үүнийг ойлгож өөрийн зардлаар хийн хоолойг цаг алдалгүй шуурхай тавьж байна.

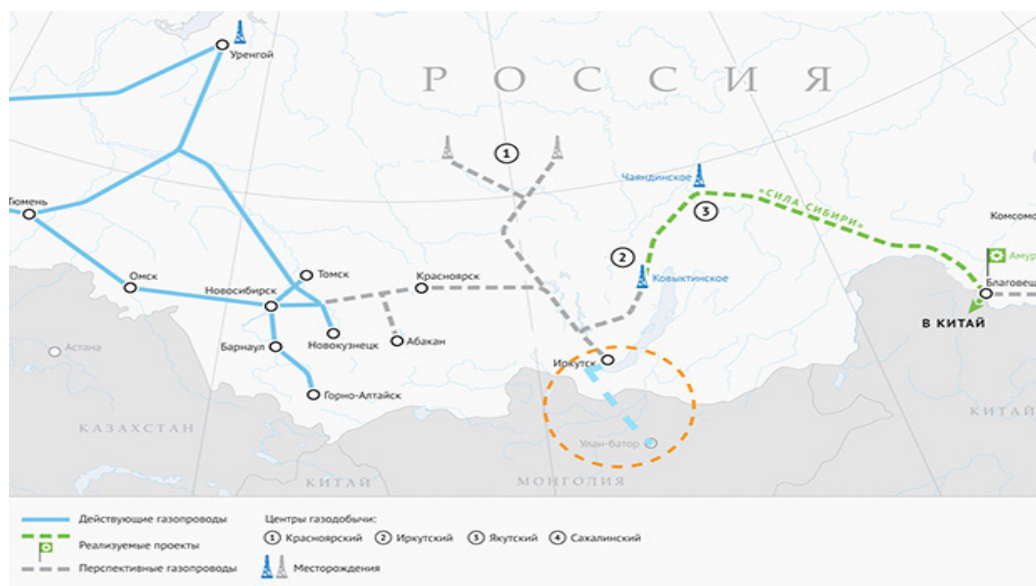
ОХУ нь Хятадад маш их ач холбогдол өгч, их найдвар тавьж байгааг Оросын судлаачдын дүгнэлтээс харж болохоор байна. Тэд өнөөгийн даяаршлын гол төв нь Хятад болж, дэлхийн хөгжил Баруунаас Зүүн рүү шилжиж байна гэж үзэж, Оросын хувьд Хятад руу илүү анхаарал хандуулах болсон шалтгаан нь, нэгт, Хятад эдийн засгийн талаар дэлхийд тэргүүлэх бодлого баримталж байна, хоёрт, дэлхийн эдийн засаг Хятадын эдийн засгаас хамаарч байна, эцсийн дүндээ Оросын хувьд хамгийн чухал болох Хятад нь эрчим хүчний хамгийн том хэрэглэгч юм.

ОХУ-ын хувьд эрчим хүчний хэрэгцээ нь жил ирэх тусам өсөн нэмэгдэж байгаа Хятад улс руу хийн хоолой татах асуудал тогтвортой бөгөөд бэлэн валют орж ирэх боломжийг бий болгож байгаагийн зэрэгцээ аливаа үр өгөөжгүй бүтээн байгуулалт хийхгүй байх асуудал чухал юм. Өөрөөр хэлбэл, ОХУ Хятадын эрчим хүчний хэрэгцээг хангах зорилгоор хийн хоолойг барьж байгаагийн зэрэгцээ эдгээр хийн хоолойг Алс дорнодын эрчим хүчний сүлжээнд хамрагдаагүй бүс нутгуудаар дамжуулан явуулж байгаа нь тус бүс нутгийн хөгжилд чухал хувь нэмэр болохыг давхар бодолцсон хэрэг юм.

Монгол Улсын хувьд Оросын “Сибирийн хүч” төсөл хэлэлцэх шатанд явж байхад нь Монголын нутаг дэвсгэрээр дайруулан явуулах боломж байгааг илэрхийлж байсан боловч Хятадын тал Монголын талыг хүсэлтээ хэтэрхий оройтож тавьсан, энэхүү асуудал өмнө нь аль хэдийнэ шийдэгдсэн байсан⁵¹ гэдэг шалтгаанаар татгалзсан байдаг. Оросын хувьд хийн хоолойн асуудлыг хэлэлцэхэд татгалзах зүйлгүй гагцхүү захиалагч тал л шийднэ гэсэн хариу өгөхийн зэрэгцээ Монгол Улс руу хийн хоолой татахад боломжгүй зүйл байхгүй болохыг хэлж байв.

⁵¹ Монголия не получит российский газопровод, Полная версия: <http://gazeta-n1.ru/news/35513/>, БНХАУ-ын Худалдааны яамны Евразийн хэлтсийн Ерөнхий захирал Лин Чжи.

ДҮГНЭЛТ

Бусад орнуудын нэгэн адил ОХУ-ын аюулгүй байдлыг хангах суурь хүчин зүйл нь эдийн засаг юм. Үүний зэрэгцээ ОХУ хуучин ЗХУ-ын орон зайд өөрийн нөлөөгөө хэвээр хадгалахын тулд эдийн засгийн хөшүүргийг хэрэглэх нь хамгийн оновчтой арга зам болох нь нэгэнт тодорхой юм.

Украины хямралаас үүдэн ОХУ Ази руу чиглэсэн худалдаа, эдийн засгийн харилцаанд гол анхаарлаа хандуулж байна. Хятад Улсын эдийн засгийн тэлэлт ОХУ-ын гео-эдийн засгийн бодлоготой ашиг сонирхолын хувьд давхцаж байгаа нь тус хоёр улс хамтран ажиллахад чухал суурь болж байна.

ОХУ-ын гео-эдийн засгийн бодлогын хүрээнд ОХУ Монголын төмөр замыг шинэчилж, цахилгаан эрчим хүч, дэд бүтцэд хуучин ЗХУ-ын материал бааз дээр тулгуурлан хөрөнгө оруулах сонирхол байгаа юм. Энэ талын асуудлыг ч Монголын талд санал болгосон. Үүнд “Талын зам” гэх төслөөр өндөр хурдны зам барих асуудал яригдаж байсан. Үүний зэрэгцээ Хятад Улс ч гэсэн “Нэг бүс, нэг зам”-ын хүрээнд Монгол Улсын дэд бүтцийг хөгжүүлэхэд хөрөнгө оруулах боломжтой юм. Хоёр хөрш Монгол Улсын нутаг дэвсгэрээр бараа бүтээгдэхүүн богино хугацаанд саадгүй явах нөхцлийг бүрдүүлэх нь тэдгээрийн ашиг сонирхолд нийцэж байгаа. Гэхдээ бид удаашралтай хандах юм бол тэд биднийг хүлээхгүй.

Монгол Улсын хувьд хоёр хөршийн ашиг сонирхол дээр тулгуурлан, тэдний хөрөнгө хүчийг ашиглах нь тус улсын хөгжилд их хэрэгтэй юм.

АШИГЛАСАН МАТЕРИАЛ

1. Үндэсний аюулгүй байдалын үзэл баримтлал, 2010
2. Гадаад бодлогын үзэл баримтлал, 2011
3. «Геоэкономика»: глобализация по-китайски. От 18.10.17 - Россия 24
4. Монголия-страна особого Путинского внимания, 2014, <http://asiarussia.ru/news/4178/>
5. Дорно зүгт хандсан Оросын бодлогын чухал сэжиг бол Монгол <http://mongolcom.mn/read/17889>
6. Монголия не получит российский газопровод, Полная версия: <http://gazeta-n1.ru/news/35513/>
7. Сотрудничество с Монголией-Важное звено восточной политики России, Российский институт стратегических исследований, <https://riss.ru/analitics/6819/>
8. Д.Н.Александрова, Экономические интересы России в Монголии и роль приграничных регионов, [://cyberleninka.ru/article/n/ekonomicheskie-interesy-rossii-v-mongolii-i-rol-prigranichnyh-regionov](http://cyberleninka.ru/article/n/ekonomicheskie-interesy-rossii-v-mongolii-i-rol-prigranichnyh-regionov)
9. ОХУ-ын Ерөнхийлөгч Монгол Улсад айлчилж байна, 2014.09.03, <https://www.news.mn/?id=172830>